

PATRIMONIVM
APVLENSE
X~XI

ALBA IULIA

2011

PATRIMONIUM APULENSE X-XI

**anuar de: arheologie, istorie, cultură,
etnografie, muzeologie,
conservare, restaurare**

PATRIMONIUM APULENSE X-XI

ANUAR de: arheologie, istorie, cultură, etnografie,
muzeologie, conservare, restaurare

Editori:

Ministerul Culturii și Patrimoniului Național
Direcția Județeană pentru Cultură și Patrimoniu Național Alba

Recenzori:

Jaime Gómez de Caso Zuriaga - Universidad de Alcalá, Alcalá de Henares (Madrid)
Vasile Moga - Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
Marius Porumb - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
Cornel Tatai-Baltă - Universitatea "1 Decembrie 1918", Alba Iulia

Colegiul redacțional:

Matei Drîmbărean - redactor-șef
Aurel Dragotă - Universitatea "Lucian Blaga", Sibiu
Zevedei-Ioan Drăghiță - Direcția Județeană pentru Cultură și Patrimoniu
Național Alba
Gabriel Rustoiu - Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
Ioana Rustoiu - Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
Dan Mircea Mazălu - Direcția Județeană pentru Cultură și Patrimoniu
Național Alba

Hârtie: 70x100

Format: X5

Editura "Altip" Alba Iulia

Str. Dimitrie Cantemir, Nr. 2A

Tel.-Fax: 0258-811744; 811047

Orice corespondență se va adresa:

Send any mail to the following adrese:

**DIRECȚIA JUDEȚEANĂ PENTRU CULTURĂ ȘI
PATRIMONIUL NAȚIONAL ALBA**

Str. Regina Maria nr. 20

Tel.: + 4 0258 819212

E-mail: contact@mail.alba.djc.ro

Alba Iulia

România

ISSN: 1582-9588

Ministerul Culturii și Patrimoniului Național

Direcția Județeană pentru Cultură
și Patrimoniu Național Alba

PATRIMONIUM APULENSE

ANUAR de:

**arheologie, istorie, cultură,
etnografie, muzeologie,
conservare, restaurare
X-XI**

Coordonator :
Matei Drîmbărean

Editura "ALTIP"
Alba Iulia - 2011

SUMAR CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

ARHEOLOGIE	7
MIRCEA GLIGOR – Date privind evoluția așezărilor umane pe cursul mijlociu al râului Ampoi până la sfârșitul sec. XVIII	9
VASILE MOGA – Două bijuterii dacice recuperate recent	45
ADRIAN COSMIN OLOG – Momente funerare din pistră descoperite în necropola romană de la Apulum – Dealul Furcilor	49
<i>Stone tombs discovered at the roman necropolis at Apulum – Dealul Furcilor ...</i>	<i>53</i>
 ISTORIE – CULTURĂ – MUZEOLOGIE – RESTAURARE – CONSERVARE	 59
VASILE MĂRCULEȚ, IOAN MĂRCULEȚ – Umaniști și cercuri umaniste din Transilvania în secolele XV-XVI	61
<i>Les humanistes et les cercles humanistes en Transilvanie au XVe et au XVIe siecles</i>	<i>70</i>
RALUCA STAN – Pe urmele preoților, în căutarea istoriei	71
VLAD POPOVICI - Organizarea politică a românilor în comitatul Alba de Jos, reflectată în documente de arhivă (1881-1896)	81
ANDREEA ROTCHE - Asociații ale laicilor în provincia mitropolitană de Alba Iulia și Făgăraș	97
<i>Associations of laymen in the metropolitan province of Alba Iulia and Făgăraș</i>	<i>105</i>
ELENA CRINELA HOLOM - „Dăruind vei dobândi! Simbolism și motivații asociate procesului de achiziționare a clopotelor la comunitățile românești din zona Albei (secolul XX)	107
<i>„By giving you will get!” Symbolism and motivations associated with the process of bells’ acquisition in the romanian communities from Alba area (20th century)</i>	<i>112</i>
SILVIU IONAȘ – Aspecte din activitatea Inspectoratului Școlar al județului Târnava Mică la jumătatea secolului XX	113
VICTORIA TUDOR – Mărci înregistrate în județul Alba în perioada interbelică	119
DAN ANGHEL – Aspecte ale restaurării materialului arheologic descoperit la Alba Iulia, Recea	125
 PATRIMONIUM APULENSE , VOL. I-XI, INDICE DE AUTORI	 137

ARHEOLOGIE

DATE PRIVIND EVOLUȚIA AȘEZĂRILOR UMANE PE CURSUL MIJLOCIU AL RÂULUI AMPOI PÂNĂ LA SFÂRȘITUL SEC. XVIII

Mircea GLIGOR

PRE ȘI PROTOISTORIE

Începuturile prezenței omului pe cursul mijlociu și superior al Ampoiului este destul de târzie. În condițiile optimului climatic și a regimului de precipitații din perioada Atlantică zona Munților Apuseni era în cea mai mare parte acoperită cu păduri, rarele poieni sau luminișuri nefiind accesibile comunităților umane, după cum o dovedesc descoperirile neolitice episodice din zonă¹.

Modificările climatice survenite în prima parte a mileniului trei vor provoca perturbații puternice și în bazinul carpato – danubiano – pontic. Instabilitatea demografică pe fondul instaurării unui climat mai rece și uscat și accentuarea procesului de stepizare, s-au resimțit, inclusiv în modul de viață, în suportul economic și al mentalității comunităților umane din acest spațiu. În noile condiții se restrâng suprafețele destinate cultivării plantelor, suportul economic fiind preluat de creșterea animalelor, fapt ce a determinat o mai mare mobilitate a elementului uman, vizibil arheologic pe spații tot mai întinse.

Descoperiri aparținând perioadei de trecere la epoca bronzului au fost identificate în urma unui sondaj efectuat într-un adăpost sub stâncă din Cheile Ampoitei – ”Colțul Caprei”, unde a ieșit la iveală un orizont ceramic Herculan II – Cheile Turzii, cunoscut sub numele de „torți pastilate”. Inedită însă este descoperirea aici a unei mărege de marmură, cu bune analogii în șiragurile de mărege din necropolele Bodrogheresztúr².

Ulterior locuirea umană se intensifică, atingând apogeul în a doua parte a mileniului III a.Chr. Cultura materială caracteristică acestei zone pentru această perioadă pare să fie *Cultura Coțofeni*. Prezența acesteia în acest areal dovedește mutațiile profunde suferite de societatea umană în plan habitațional și economic. Manifestările culturale, începând cu primele faze de trecere la epoca bronzului, cât și evoluțiile ulterioare (fazele Șoimuș și Livezile) sunt vizibile atât în plan material, prin diversitatea așezărilor, bogăția, originalitatea și frumusețea materialului, cât și al spiritualității, prin ritul și ritualul de înmormântare. Totodată se intensifică

¹ Singura descoperire neolitică din bazinul central și superior al Ampoiului este semnalată la Zlatna, potrivit descoperirilor de până acum (vezi rep Rep.Arh.Ab. 1995, nr. 215/1, p. 211).

² A. Gligor., *Culturi, complexe și aspecte culturale eneolitice din Transilvania Intracarpatică*, Referat III la lucrarea de doctorat cu tema: „Eneoliticul din Transilvania intracarpatică”, coord. Prof.univ.dr. Iliu Paul, Alba Iulia, 2007, p. 40.

legăturile cu alte grupuri culturale vecine, după cum o dovedesc fragmentele ceramice cu motivul cercurilor concentrice de la Răchita și Presaca - Piatra Bratii, care par să certifice unele influențe emanate din mediul vucedolian³ și frgmentul ceramic apărut în mantaua unui tumul din necropola de la Ampoița, de tip Bodrogkeresztur.

Așezările acestor populații sunt de două tipuri:

a) - așezări mai întinse, situate în general pe terasele unor cursuri de apă, promontorii sau boturi de deal. Aceste așezări sunt caracterizate printr-un strat consistent de cultură, bogate în materiale ceramice și litice. Pe teritoriul comunei, așezări din această categorie sunt semnalate la Ampoița - „Piatra Gomnușei”, și „Piatra Boului”; Meteș - „Piatra Peștera”; Poiana Ampoiului - „Piatra Corbului”; posibil Meteș - „Pleașa Înaltă”.

b) - așezări situate în zonele înalte, bine apărate natural, în peșteri sau adăposturi sub stâncă, având o suprafață relativ restrânsă, cu material arheologic limitat. Sunt considerate așezări temporare, rostul lor fiind legat direct de ocupația principală a locuitorilor - creșterea animalelor. Așezări de acest tip sunt cunoscute la: „Colții Romanesi”, „Peștera Liliecilor” și abri-ul de sub Piatra Caprii, din Cheile Ampoiței; în peștera „Șura de Piatră” - Bibart; „Stânca Sf. Mihail” - Cetatea Tăuț precum și la Presaca - „Piatra Brati”. Alte prezențe ale purtătorilor acestei culturi mai sunt semnalate pe Dl. Mamut, la - Isca - „În Săcătură” și la Lunca Ampoiței - Piatra Bulzului⁴.

Schimbările survenite în viața socială și economică a acestor comunități au determinat schimbări de ordin spiritual, vizibile în practicile funerare. Pentru perioada de început al epocii bronzului⁵, necropola de la Ampoița aruncă o lumină importantă asupra elementelor de rit și ritual funerar practicat. În mormântarea avea loc prin așezarea defunctului direct pe sol în poziție chircită, fără o orientare specială și acoperirea cu un strat relativ subțire de pământ, peste care se ridica o „manta” din bolovani de calcar. Deseori, alături de schelete, au apărut mărturii ale unor ofrande din carne, obiecte aparținând defunctului și vase ceramice.

În funcție de numărul indivizilor aceste morminte tumulare erau individuale, duble sau colective, dar nu au lipsit nici situații când s-au descoperit morminte în care scheletul nu se afla în poziție anatomică, fenomen interpretat ca rezultat al unor practici rituale. Pe lângă mormintele de înhumatie apar și trei morminte de incineratie, plasate în gropi de dimensiuni mici, săpate în mantaua tumulului. Nu poate trece neobservată nici predilecția pentru utilizarea bolovanilor din calcar (de culoare albă) ca sursă pentru realizarea mantalei, fapt întâlnit și în zone unde calcarul nu reprezintă o rocă comună. Asemenea tumuli au fost cercetați

³ I. Adrișoiu, *Civilizația tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului*, în *Bibliotheca Thracologica*, 2, București, 1992, p. 18

⁴ Semnalări personale

⁵ În stabilirea cronologiei culturale al acestei perioadă s-a optat pentru cea din *Tratatul de Istorie a Românilor*, vol I, apărut sub egida Academiei Române.

la Ampoița („Peret”, „Doștior”, Gruiul Popi și Vârful Mărului), la Lunca Ampoiței (Dl. Dumbrăvii la Meteș (Dl. Toaca)⁶.

Analizele antropologice relevă faptul că indivizii înmormântați în necropola de la Ampoița, erau de talie mijlocie, aveau musculatura mediu dezvoltată și aparțineau tipului mediteranoid⁷.

O locuire umană intensă continuă și în epoca bronzului, fiind semnalate manifestări culturale specifice perioadei bronzului timpuriu și clasic (grupul cultural Șoimuș, cultura Șnekenberg și Wietenberg) în Cheile Ampoiței – sub Colțul Capri, Peștera Liliecilor și Cetățaua; Ampoița - „Pietrele Gomușei”, Dl. Doștior” și „Peret”; Meteș - „Peștera” și „Pleașa Înaltă”; Presaca – Peștera Șura de Piatră și „Piatra Bratii”; Poiana Ampoiului – „Piatra Corbului”. Din această perioadă mai este semnalată prezența unei așezări pe o terasă situată deasupra unei vechi cariere de calcar de la Meteș (Vărari)⁸.

Toate aceste descoperiri certifică existența unor importante comunități umane în perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului, în bronzul timpuriu și clasic. Cultura materială este ilustrată printr-o ceramică de bună calitate, variată ca forme, deseori bogat ornamentată, cu un decor geometric și liniar realizat prin împunsături succesive, hașuri și creștături; precum și prin caracterul disparat al cimitirelor, marcate de numărul tumulilor risipiți prin zonă.

Numărul mare al așezărilor din această perioadă existente în zonă poate fi pusă și pe seama resurselor de materii prime, în special de silex și cuarțit. Totodată nu poate fi omisă prezența unor mineralizații de Calcopirit (CuFeS_2), în arealul ofiolitic al Ampoiței, cât și sub formă de cupru nativ.

Spre sfârșitul mileniului II și prima parte a mileniului I a.Chr. urmele de locuire din zonă se restrâng semnificativ. Acest fapt poate avea cauze legate de schimbările habitatului și a condițiilor de viață. Pe fondul modificărilor termice și a creșterii umidității din perioada subatlantică are loc o restrângere importantă a habitatului uman în acest areal. Noile condiții climatice au favorizat creșterea puternică a suprafețelor acoperite de păduri, în special a celor de fag.

În egală măsură lipsa așezărilor cunoscute poate fi datorată și lipsei cercetărilor sistematice în zonă.

În ultimele secole ale mileniului I a.Chr., pe fondul unei îmbunătățiri climatice continue, a creșterilor demografice și a generalizării utilizării fierului, se accentuează procesul de defrișare a pădurilor pentru obținerea de noi terenuri, necesare creșterii animalelor, culturilor și așezărilor umane.

Pe plan social începând cu secolul II a.Chr. civilizația rurală din perioada anterioară suferă modificări de structură, prin impunerea aristocrației militare ca autoritate politică și a unor relații de certă subordonare a comunităților față de aceasta, fapt vizibil prin apariția unor așezări întărite cum sunt cele de la Ardeu și

⁶ G. Mircea, A. Gligor, *Urme de locuire preistorică în carstul din Cheile Ampoiței*, în *Patrimonium Apulense*, VII-VIII, 2008, p. 32.

⁷ M. Perianu, *Necropola bronzului timpuriu de la Ampoița (jud AB)*, în *Thraco-Dacica* 11, 1990, p. 246.

⁸ T. Munteanu, *O locuire Wietenberg la Meteș*, în *BCȘS*, nr. 14, 2008, p. 7.

Piatra Craivii. Creșterea numărului de așezări din zonele de câmpie, diversificarea resurselor economice, creșterea interesului pentru exploatarea mai multor resurse minerale, obligă comunitățile din această perioadă să caute noi locuri de habitat în zona colinară și piemontană. Până în prezent, din perioada dacică a fost semnalată existența unei așezări, la Pietrele Ampoitei (Gomnușei)⁹, la Tăuț, în imediata apropiere a fostei mănăstiri a paulinilor și la Văleni - Meteș¹⁰, în zona cantonului CFR, unde cu prilejul unor lucrări s-a descoperit ceramică lucrată cu mâna și la roată, aparținând fazei clasice. Prezența acestora nu surprinde, ele fiind situate în imediata apropiere a marii așezări de la Piatra Craivii, existența lor putând fi legată atât de creșterea animalelor cât și de exploatarea aurului aluvionar de pe Valea Ampoiului. Descoperirile semnalate la Tăuț și Meteș, situate în apropierea râului, într-o zonă de bazinet, cu consistentă depunere sedimentară, credem că pot fi legate de exploatarea aurului aluvionar. Desigur, modificările suferite de morfologia zonei sub impactul activităților antropice și în lipsa unor cercetări de specialitate fac greu decelabile urmele unor astfel de preocupări, astăzi.

După cucerirea Daciei, datorită situației sale în apropierea unui important centru politic și militar – Apulum, și dispunând de condiții propice practicării agriculturii, Valea Ampoiului a intrat în atenția noilor stăpâni. Din această perioadă a fost identificat la Ampoița, în apropierea „pietrelor”, pe terasa „Gomnușa”, o posibilă așezare rurală romană, după importantul material arheologic ieșit la suprafață: cărămizi și țigle romane șampilate, ceramică romană provincială, monezi imperiale, monumente sculpturale și epigrafice¹¹.

De asemenea pe teritoriul comunei mai pot fi identificate unele porțiuni ale drumului roman, vizibile încă pe anumite segmente pe Valea Ampoitei, în zona localităților Tăuț, Meteș și Presaca. Rămâne ca cercetări ulterioare să confirme sau să infirme aceste supoziții.

Urme de locuire romană în acest spațiu geografic au mai ieșit la iveală la Tăuț, pe terenul plantat cu vii din jurul ruinelor mănăstirii de sec. XIII-XIV, sub forma cărămizilor, a țiglelor și a ceramicii provinciale romane, indicând după toate probabilitățile existența unei așezări rurale, precum și pe dealul Dumbrăvii, unde urmele arheologice semnalate sugerează existența unui turn de observație roman¹².

PERIOADA FEUDALĂ

Din perioada primului mileniu, de după retragerea aureliană, până în pragul mileniului II, nu se cunosc mărturii ale prezenței și activității umane în acest spațiu. Punem acest fapt pe lipsa cercetărilor de teren din zonă, știut fiind că tot acest areal, ca de altfel întregul bazin al râului Ampoi asigura condiții propice de habitat.

⁹ V. Moga, H. Ciugudean redactori, *Repertoriul Arheologic al Județului Alba (Rep. Alba 1995)*, Alba Iulia, 1995, p. 18/10

¹⁰ Ibidem, p. 203/207.

¹¹ *Rep. Alba 1995*, p. 18/10; Popa, D. Popa, Vilac, vici, pagi - *Așezările rurale din Dacia romană intracarpatică*, 2002, nr. 24

<http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/bibliotheca/popa/repertoriu/>.

¹² Ibidem, nr. 189/3, p. 187.

Cu certitudine retragerea Aureliană a accentuat procesul de depopulare a orașelor daco-romane (Apulum, Ampelum), prin reșezarea locuitorilor în teritoriul rural din imediata vecinătate, atât din considerente economice (criza manufacturilor proto - industriale, exploatărilor salino-miniere și întreprinderilor de comerț fiind compensată cu modelul autarhic agro-pastoral al obștilor), cât și din rațiuni de securitate (orașele constituiau ținte predilecte ale raidurilor de pradă ale populațiilor migratoare). În noile condiții se apreciază că populația daco-romană retrasă pe văile munților din jur și-a plătit libertatea față de migratori prin produsele muncii lor.

Impactul cel mai important asupra zonei l-a avut pătrunderea slavilor, ajunși în calitate de cuceritori pe principalele cursuri de apă, unde au conviețuit alături de autohtoni de la care pereceau dări în produse¹³. Urmele acestei prezențe se regăsesc în numărul mare de toponime cu origine slavă întâlnite pe Valea Ampoiului: Zlătnița, Zlatna, Gura Zlatna, Dumbravă, Zăpodie, Vârvu, Izvor, Măgură (Izvorul Măgurii Negre), Fântână (Fântâna Rece, Fântâna Judelui, Fântâna Lobonțului)¹⁴ etc. De asemenea toponimele: padoș, bârnă, pripoară, luncă, poiană sunt toponime vechi românești cu origine în slava veche, uzuale în limba română ca împrumuturi¹⁵. Alte toponime ca Ampoi, cu variantele sale (Ampoița, Poiana Ampoiului, Kaprareț, grui (Gruiu Popi, Gruiu Bolfi, Gruiu Boilor etc.), pârau, șes, vale, sunt toponime vechi românești aparținând fondului vechi tracice¹⁶. Presaca este considerat nume vechi românesc; după K. Horedt, datând dinaintea asimilării salve. Totodată *presaca* este văzută ca o limită a expansiunii maghiare, loc de graniță apărat de secui sau pecenegi¹⁷.

Odată cu slăbirea puterii avare sub loviturile francilor, începând din sec. IX, pe cursul mijlociu al Mureșului ia naștere o structură politică de sorginte româno-slavă, cu elemente cumane, având centrul la Bălgrad (toponim de origine slavă). Aici la sfârșitul mileniului I și începutul mileniului II, este confirmată existența unui voivod local, numit Gyla sau Gyula, sub a cărui autoritate se afla cu siguranță și Valea Ampoiului. În această perioadă se conturează și toponimul Alba Iulia, amintit de izvoarele maghiare în contextul expansiunii maghiare sub regele Ștefan I (cel Sfânt). În urma campaniei victorioase purtate de acesta în 1002, ținutul stăpânit de Gyula este dat unei rude a regelui „Zoltan transilvăneanul”, păstrându-și totuși o largă independență¹⁸. Dar nu toată Transilvania intră sub vasalitatea Ungariei la acel moment. Pecenegii și cumanii, populații migratoare târzii care stăpâneau Transilvania în această perioadă, alături de populația locală s-a opus cu înverșunare în cursul sec. X și XI, pătrunderii ungarilor în acest spațiu¹⁹.

¹³ Gh. Anghel, Alba Iulia 2000, Alba Iulia, 1975, Cap. II, *Epoca feudală*, p. 109

¹⁴ Pătrașcu, *Toponimia comunelor Zlatna și Ciugud*, în Apulum VI, 1967, p.681 (677-697); V. Frățiță, *Lexicologie și toponimie românească*, Timișoara 1987, p. 117.

¹⁵ Frățiță, op. cit., p. 152 și 174.

¹⁶ Ibidem, p. 117 și 171.

¹⁷ Ibidem, p. 109.

¹⁸ P. Iambor, *Așezări fortificate din Transilvania (sec. IX-XIII)*, Cluj-Napoca, 2005, p. 274-276

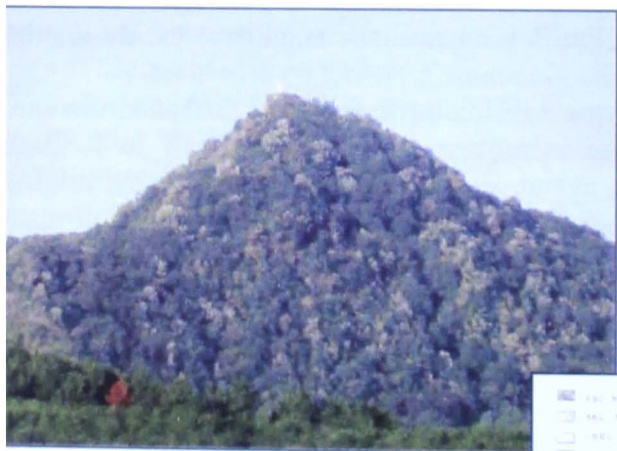
¹⁹ Ibidem p. 277.

După cucerirea maghiară și formarea Voievodatului Transilvaniei, zona este inclusă în comitatul Albei, cu sediul la Alba Iulia. După cum o dovedesc evenimentele ulterioare se pare că moșia de pe Valea Ampoiului făcea parte din daniile pe care regele Ștefan al V-lea îl dăruiește Episcopiei catolice și capitlului de Alba, alături de domeniul „Terre Obruth”.

Puternicele convulsii interne prin care a trecut regatul maghiar în cursul sec. XIII, datorat luptelor dinastice, amestecul statelor vecine, dar mai ales marea invazie tătaro-mongolă din 1241 – 1242 produc mari dezastre materiale și umane, care au obligat regalitatea să-și redimensioneze relația cu marea nobilime feudală. Acest fapt se traduce în diminuarea domeniilor aflate la dispoziția regelui în folosul mării nobilimi feudale, slăbirea autorității centrale și manifestarea unor tendințe centrifuge tot mai evidente din partea mării nobilimi, care nu ezită să se înconjoare cu cetăți din piatră așezate în puncte strategic alese. Numai în Transilvania în 30 de ani după invazia tătară s-au construit 45 – 50 de cetăți, printre care Petrești, Săsciori, Stremț, Tăuț, Vurpăr, Craiva²⁰ etc. pentru a aminti doar pe cele situate în apropierea Văii Ampoiului.

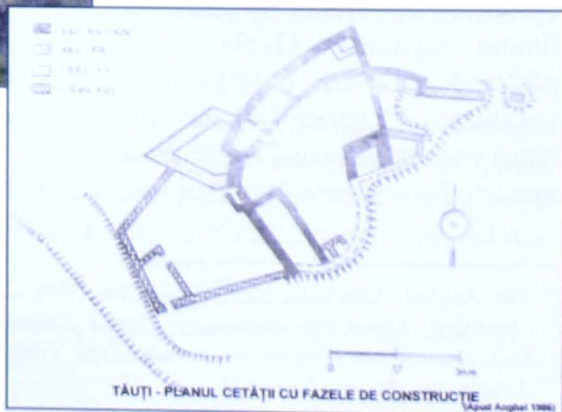
Distrugerile suferite de către cetatea regală a Albei, în condițiile unei lipse acute de „mână de lucru”, îi determină pe episcopii catolici de Alba Iulia, să facă o serie de memorii către rege pentru obținerea de facilități pentru repopularea domeniului. În urma unor intervenții repetate și stăruitoare, episcopul Petru al

Transilvaniei obține de la regele Bela al IV –lea, pe lângă cetatea regală de la Alba Iulia, și dreptul de a-și construi o cetate din piatră pentru refugiu în caz de nevoie. La scurt timp (1276) episcopul cere capitlului de Alba Iulia un deal stâncos (stânca Sf. Michael), situat în dreapta Ampoiului, la vreo 15 km, unde să-și

construiască pentru sine o cetate din piatră. Cetatea a fost construită la sud-vest de sat, către izvoarele pârâului omonim, pe o culme de circa 660 m.

Documentar, cetatea apare în 1299 sub numele de *castrum Santi Michaelis*, (denumirea hramului catedralei episcopale din Alba Iulia)²¹.

²⁰ Ghi. Anghel, *Fortificații medievale de piatră din sec. XIII-XIV*, Cluj-Napoca, 1986, p. 147-152; Iambor, op. cit. p. 289.

²¹ Anghel, op. cit. p. 181

Este construită pe un platou stâncos, probabil nivelat artificial, unde s-a ridicat un turn-donjon cu bază patrulateră neregulată, păstrat până la 1,20 m înălțime, înconjurat cu o curtină exterioară, de formă romboidală, marcată prin prelungirea laturii de est a donjonului, către nord, de unde se întoarce spre vest-sud-vest, într-un unghi ascuțit. Face apoi alt unghi, pentru o ultimă latură, în sud-vest, până la prăpastia de care se sprijină și donjonul. Sectorul de vest a curtinei este dublat, în așa fel încât formează un palat. Accesul se realiza pe un pod ridicat peste un șanț săpat în stâncă.

Ulterior episcopul obține de la regele Ladislau V (1272-1290) pentru domeniul episcopal, scutiri pentru de românii de pe moșiile Filești și Aiud. Aceste scutiri sunt confirmate ulterior și de către regele Andrei III (1290-1301)²². De asemenea, capitulul de Alba obține în 1293 privilegiul regal pentru a așeza pe moșiile sale Dara (Daia!), Ampoița și Filești (Fylesd?), 60 de gospodării de români, scutiți de dările cuvenite regelui²³. Satul Ampoița mai este amintit într-un document de hotărnicire cu Ighiul săsesc, în 1299 ca posesiune a capitlului, alături de posesiunile Meteș (Metsed), Bărăbanț și Șard, aparținând de moșia Filești²⁴.

În apărarea drepturilor strămoșești, nesocotite de către marea nobilime ecleziastică se ridică populația locală de pe moșia amintită. O mișcare de amploare condusă de cneazul Nicolae a lui Căndea, din Zlatna împotriva episcopiei și capitlului de Alba are loc în 1365. Cu siguranță în aceste mișcări au fost antrenate toate comunitățile sătești de pe Ampoi.

Datorită iobăgirii timpurii a satelor aflate pe domeniul episcopal de Alba, elita românească, inclusiv cea de pe valea Ampoiului a fost redusă cu totul la starea servilă, de cneji ai satelor.

În sec. XIV istoria cetăți Tăuț va fi una zbuciumată, aflată mereu în disputa dintre episcopi, capitolu și voievodul Transilvaniei, dar și sub presiunea populației locale nemulțumită de abuzurile garnizoanei de aici. Exacerbarea luptei pentru putere dintre marea nobilime feudală reprezentată de către episcopul de Alba și voievodul Transilvaniei din sec XIII – XIV s-a materializat într-o serie de conflicte în care au fost atrase și comunitățile săsești din Cricău și Ighiu, conflicte care au afectat și așezările de pe cursul mijlociu al Ampoiului. Astfel în 1320 sași din localitățile amintite ocupă cu forța localitățile de pe Ampoi, dar și târgurile Zlatna și Abrud fiind smulse de sub jurisdicția capitlului de Alba. În contextul acestor conflicte este reamintit satul Ampoița (1320), și satele Meteș (1338) și Tăuți (1431)²⁵.

În timp cetatea cunoaște mai multe etape de extindere și refacere. Ilustrativ în acest sens este informația cuprinsă într-o dare de seamă din 1520, din Alba Iulia,

²² T. Popa, *Românii din județul Alba în veacurile XII – XI*, în *Apulum* II, 1936, p. 124-125, apud Hurmuzaki – Densușianu, *Documente* I, p. 522-523.

²³ Șt., Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, 1972, p. 343; G. Fleșer, *Biserici românești de zid din județul Alba*, Alba Iulia, 2001, p. 48.

²⁴ Fleșer, op cit, p. 112, apud Györffy Györgi, *Az Arpád – kari ...* vol I-II, Budapesta 1987.

²⁵ D.I.R. C, III, XIV, doc. Nr. 368, apud Gh. Anghel, G. Măhăra, *Un sat din „Țara Vinului”*, Alba Iulia 2006, p.84, nt. 13

unde este amintit *Bernard*, pietrar din Sebeș care lucrează alături de alți doi pietrari, Ioan din Sebeș și Eros Matei, la cetatea din Tăuți, fasonând piatra pentru cisternă²⁶. Cercetările arheologice au arătat că cetatea a cunoscut patru faze de extindere, până în sec. XVI-lea.

După preluarea domeniului episcopal de către principele Zápolya, cetatea, deși rămâne în posesia episcopului de Alba Iulia, se află în mâinile partizanilor casei princiare. Tulburările survenite după moartea lui Zápolya, plasează cetatea sub autoritatea lui Castaldo, general și guvernator al Transilvaniei, aflat în slujba lui Ferdinand de Habsburg. Odată cu retragerea acestora din Transilvania în 1555-1556²⁷ a fost distrusă sistematic și cetatea.

În 1379 episcopul Goblinus așează la poalele cetății un grup de călugări din ordinul paulinilor, care vor ridica o mănăstire, posibil înconjurată cu ziduri de piatră. Amplasamentul complexului monahal amintit a fost situat pe malul drept al pârâului Cetății, înainte de vărsarea acestuia în Ampoi, pe vatra satului Tăuț. Deși vechiul amplasament al mănăstirii este ocupat astăzi de gospodăriile localnicilor, prin curțile acestora mai pot fi întâlnite mărturii ale prezenței acesteia (ceramică, cărămidă, piatră cioplită etc.).

După bătălia de la Mohács (1526), regatul maghiar este dezmembrat, și Transilvania devine principat autonom sub suzeranitate otomană. Acum palatul episcopal de la Alba Iulia este ocupat de principele Ioan Sigismud Zápolya. Frământările politice și religioase care au loc în această perioadă, dar mai ales nevoia de a-și asigura veniturile necesare îi determină pe noii conducători ai Transilvaniei să secularizeze domeniul episcopal și capitlular.

Între anii 1550 – 1560, pe structura acestuia ia ființă domeniul fiscal al Bălgradului, aflat în patrimoniul funciar al principilor transilvani. Pe baza conșcripției efectuate cu acest prilej, din „iorsagul” Bălgradului făceau parte peste 45 de târguri, sate și părți de sate. Valea Ampoiului era cuprinsă în întregime în acest domeniu, fiind menționate satele Bărbant, Kișfalud (Micești), Șard, Ighiu, Ighel, Țelna, Bucerdea, Ampoița, Tăuț, Meteș, Găureni, Poiana Ampoiului, Presaca, Feneș, Galați și Zlatna²⁸. În perioada principatului, fostele domenii episcopale de pe Valea Ampoiului sunt dezmembrate treptat. Astfel principele Sigismund Báthory (1587-1597), cedează veniturile satelor Tăuț, Ampoița, Galda de Sus și Benic, domeniului princiar, colegiului iezuit din Alba Iulia²⁹.

O mărturie deosebită despre realitățile acestor locuri, la începutul sec. XVII, ne-a lăsat poetul silezian Martin Opitz, dascăl la Colegiul reformat, al principelui Gabriel Bethlen din Alba Iulia. Impresionat de frumusețea locurilor, de

²⁶ I. Codrea, *Meșteri constructori din Transilvania - sec. XIII - XVI*, în *Sargeția* 33/2005, p. 288, apud Entz, G., *Erdély építészete a 12-13 században*, I, p. 164, 460, 471.

²⁷ Anghel, 1986, p.184.

²⁸ Anghel 1975, p.149; Anghel 2006 apud Șt. Meteș, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania și Ungaria*, Vol. I. (până la 1698). Ed. a II-a revăzută și întregită, Sibiu, 1935, p. 491-492, nota 31; P. Binder, *Nobilul român Ștefan Raț (cca. 1670 - 1720). „odorbirăul Bălgradului” sprijinitor al culturii românești*, în *Apulum* XXIII, 1986, p. 188.

²⁹ G. Fleșer, C. Inel, *Biserica fortificată reformată de la Benic* în *Apulum* 37/2, 2000, p. 299.

starea în care se găseau românii, exploatați și oropsiți, urmașii direcți ai romanilor, dar întruchipând „încrederea, cinstea și respectul cuvântului dat”; de frumusețea portului și dansului acestora, în antiteză cu viața de la curtea principelui, Opitz descrie în poemul Zlatna o realitate care și-a pus amprenta asupra creației sale poetice.

În această perioadă populația majoritară a zonei era formată din iobagi români, care practicau agricultura și creșterea animalelor alături de mineritul de suprafață și spălarea aurului aluvionar.

În 1599, instabilitatea economică din timpul lui Sigismund Bathory și acțiunile militare ale lui Mihai Viteazul, soldate cu jefuirea orașelor Zlatna și Abrud, dar mai ales incursiunile trupelor austriece de sub comanda lui Basta au pricinuit pagube foarte mari zonei, prin uciderea multor locuitori și importante distrugerii materiale. Dar nenorocirile nu se termină aici. La mai puțin de un secol, în 1658 are loc debutul invaziilor turco-tătare, de pedepsire a principelui Gheorghe Rákóczi al II-lea, care, de asemenea vor afecta profund această zonă, mulți cetățeni fiind uciși sau luați în robie³⁰.

În aceste condiții dificile sunt explicabile rămănerile în urmă sub aspect social și economic al Văii Ampoiului, numărul scăzut al populației și deseale pendulări ale satelor. Conscripția din anul 1665 de pe domeniul Albei și cea din 1673 de pe domeniul Zlatnei descriu următoarea situație a satelor:

- Tăuț	cu 8 persoane (cap de familie),	având 15 fii;
- Poiana	cu 6 persoane	având 18 fii;
- Meteș	cu 14 persoane	având 27 fii ³¹ .
- Presaca	cu 21 persoane	având 41 de fii, fugiți 1, pustii 1 ³² .

Fiecare din aceste comunități aveau, pe lângă obligațiile feudale specifice și obligații speciale față de curtea princiară. Astfel cei din Tăuț trebuiau să asigure necesarul de cărbuni pentru cetatea Bălgradului³³, iar cei de la Presaca erau datori să asigure bucătăria domnilor cu raci³⁴. Pe lângă aceste obligații pe domeniul Albei oamenii slujeau când li se poruncea. Viața grea îi determina pe mulți să fugă de pe moșie, rămânând casele pustii. Aceleași date arată existența la Poiana Ampoiului a mai multor case pustii, iar la Presaca a unei case pustii și a unei persoane fugite.

Printre alte obligații feudale, locuitorii satelor de pe domeniul Albei Iulii, (dar și satele de pe domeniul fiscal Zlatna: Presaca și Galați împreună) trebuiau să asigure crâjmăritul a trei buți de câte 40 de vedre, la cele trei sărbători importante de peste an.³⁵ Totodată, potrivit urbariului din 1673, satele componente ale domeniului fiscal Zlatna de Jos, inclusiv Presaca, plăteau, în locul dijei pe bucate 50 de berbeci și 50 de oi cu miel și lapte.

³⁰ Anghel, *Alba Iulia*, Ed. Sport - Turism, 1987, p.27.

³¹ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, vol. 1, 1986, p. 10-11

³² Ibidem, p. 54

³³ Ibidem, p. 232.

³⁴ Ibidem, p. 320.

³⁵ Ibidem, p. 289.

Situația locuitorilor acestor sate în decursul sec. al XVII-lea a fost marcată de luptele intestinale aduse de reformă, decăderea bisericii catolice și încercările calvinilor de a atrage populația românească la calvinism, printr-o acerbă teroare și propagandă, inclusiv editarea de cărți bisericești în limba română. Acest spațiu geografic, așezat în apropierea reședinței principilor de la Alba Iulia, va fi implicat direct în sprijinirea politicilor reformiste de sorginte calvină. În spiritul acestei politici principele Transilvaniei, Rákóczi I (1630-1648) în timpul Vlădicăi Ghenadie, înființează o tipografie la Bălgrad, cu sprijinul domnului muntean Matei Basarab, care l-a trimis pe dascălul și tipograful „popa Dobre” în Ardeal. Motivația acestui demers poate fi regăsită în spiritul propagandei calvine promovate de către superintendentul Ștefan Geley, de înlocuire a limbii slavone din biserică și atragere a populației românești spre calvinism, prin impunerea obligativității efectuării slujbelor în limba română, traducerea unor cărți în aceeași limbă și înființarea unei școli românești la Alba Iulia. Dar cum Ghenadie era grav bolnav și aflat în imposibilitatea de a controla activitatea tiparniței, Geley îl trimite la începutul lunii iulie 1640 pe „popa Dobre” cu tiparnița în satul Presaca, să tipărească în grabă un catehism calvin. Aici, prin grija păstorului sufletesc al mării sale Gheorghe Rákóczi I (1630-1648), Gheorghe Csulai și cu osteneala lui popa Gheorghe din Secul, este tipărit în limba română, *Catehismul Calvinesc*³⁶. Popa Dobre și ieromonahul Silivestru, veniți din Țara românească vor mai tipări și alte cărți bisericești în tipografia de la Bălgrad și Presaca Ampoiului, cu binecuvântarea mitropolitului Ghenadie din Bălgrad³⁷.

Potrivit mărturiei lui Vasile Pop³⁸ soarta tipografiei de la Bălgrad a fost destul de ingrată deoarece în urma atacului turcesc din 1658 „totul s-a risipit”, tiparnița reluându-și activitatea pentru o scurtă perioadă de timp între 1668 și 1702, când este transferată la Blaj³⁹.

La 18 septembrie 1692 guvernatorul Transilvaniei, Gheorghe Banfi, numește ca episcop, în fruntea Bisericii românești din Transilvania, pe Teofil Seremi, original din Teiuș. În acest context este amintit satul Găureni, de lângă târgul Ighiu, unde Teofil avea o livadă, aproape de Ompoi, moșie pe care o zălogește pentru suma de 360 de florini. După moartea acestuia moșia rămâne prin testament mitropoliei de la Bălgrad⁴⁰. Rezistența populației românești de la sate, dar mai ales revenirea catolicismului cu sprijinul Casei de Habsburg, odată cu trecerea Transilvaniei sub stăpânirea acesteia (1699), presiunile asupra preoților și a elitelor ecleziastice ale românilor se schimbă. Pentru atragerea românilor la

³⁶ St. Meteș, 1935, pag. 392, nt.2.,

³⁷ Ibidem, p. 356.

³⁸ Vasile Pop a fost medic pe domeniul Zlatnei, unde a desfășurat o bogată activitate practică și teoretică, susținând o neobosită campanie sanitară împotriva bolilor sociale, a maladiilor endemice și a bolilor profesionale,

³⁹ V. Pop, *Disertație despre tipografiile românești din Transilvania și învecinatele țări de la începuturile lor până în vremurile noastre*, Sibiu în 1838 reeditată, de Eva Mărza și Iacob Mărza la editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995, p. 122.

⁴⁰ Meteș, 1935, p. 329.

catolicism, Viena încearcă convertirea la catolicism a capilor bisericii românești, ortodoxe, cu promisiuni, favoruri și scutiri de obligații iobăgești.

Pentru a scăpa de presiuni, dar mai ales de teroarea instituită de calvinii asupra populației românești, noul episcop se apropie mai mult de Biserica catolică, în speranța atenuării condiției mizere în care se găseau țăranimea și preoții lor, din satele românești, refractare calvinismului. Prin acest episcop debutează o nouă epocă în istoria bisericii românești din Transilvania – Unirea cu Roma.

La începutul sec. al-XVIII-lea, în contextul exacerbarii conflictului dintre habsburgi și principele Francisc Rákóczi al II-lea, conflict cunoscut sub numele de „răscoala curuților”, Valea Ampoiului suferă din nou devastări și distrugeri foarte mari. Într-o scrisoare a nobilului român Ștefan Raț⁴¹, adresată principelui, la 27 martie 1708, amintește de o incursiune a lobonților (trupe fidele habsburgilor) alături de trupe sârbești, sub comanda guvernatorului Rabutin, prilej cu care au „atacat Baia Zlatnei, au ars toate satele din Valea Ampoiului și încă zece sate din zonă...”⁴²

De asemenea, conscripția din aprilie 1715, făcută pe domeniul Albei amintește din nou, printre satele componente și satele Tăuți, Meteș, Găureni și Poiana Ampoiului.

Instabilitatea politică și scăderea controlului autorităților de la sfârșitul sec. al-XVII-lea și începutul sec. al-XVIII-lea a dus la o intensificare a procesului de lăzuire practicate de către țăranii din zonă, în scopul creșterii suprafețelor agricole, concomitent cu manifestarea tendințelor de tăinuire a acestor „curături”. De multe ori nici stăpânii feudali nu aveau cunoștință de aceste defrișări, recenzorii și supraveghetorii refuzând să se aventureze în locuri așa de periculoase pentru a cunoaște adevărul. Aceste fânețe s-au transformat mai apoi în ogoare favorizând o oarecare bunăstare și creșteri demografice⁴³.

Acest fenomen este ilustrat convingător de conscripțiile realizate în zonă, în contextul marilor frământări politice și religioase din cursul sec. al-XVIII-lea. Astfel, conscripția de la 1733, din timpul episcopului Inochentie Micu Klain, care urmărea cunoașterea cât mai exactă a numărului celor care au trecut la uniție, dezvăluie că la acea dată numărul familiilor care au adoptat noua religie sunt la:

Ampocza (Ampoița)	56 familii din 60 familii	popa Petru.
Gáurány (Găureni-Văleni)	5 familii din 5	-
Metesd (Meteș)	25 familii din 25	popa Dad Iuon.
Pojana (Poiana Ampoiului)	18familii din 18 familii	popa Vaszile.
Praeszaka (Presaca Ampoiului)	30 familii din 30	popa Avram
Totfalu (Tăuți)	15 familii din 15 ⁴⁴	popa Gyerman.

⁴¹ Ștefan Raț, originar din Kisfalud (Micești) îndeplinea funcția de odorbirău fiscal al domeniului Bălgrad, curatorul bisericii catedralei mitropolitane și secretarul și colaboratorul apropiat a lui Atanasie, primul episcop care a semnat unirea bisericii răsăritene cu Roma.

⁴² Apud Binder, op. cit. p. 189.

⁴³ T. Zoltan, *Mișcări țăărănești din Munții Apuseni, până la 1848*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1955., p. 70-71

⁴⁴ N. Josan, et al., *Oameni și fapte din trecutul județului Alba în memoria urmașilor*, Alba Iulia, 1996, pp. 25, 52-53.

Cu toate acestea zona este implicată activ în marile mișcări sociale pentru revenirea la ortodoxie și recunoașterea bisericii ortodoxe de rit răsăritean, mișcare care se intensifică în timpul lui Sofronie, când populația acestor sate revin la vechea credință. Perioada 1754-1757 reprezintă apogeul prigoanei instituită de episcopul unit Petru Aron împotriva preoților ortodocși hirotoniți în Țara Românească, ostili unirii cu Roma, printre care este amintit și preotul Teodor Nareț din Poiana (în jud. Alba)⁴⁵.

Recensământul ordonat de generalul Bucow în 1761 constată existența în lista comisiei de dezmembrare (de separare a uniților de neuniți) din actualul județ Alba. Acesta cuprinde 223 de comune, cu un număr de 17.764 de familii, din care 14.630 s-au declarat ortodoxe și numai 3.134 unite. Dintre acestea 44 de comune s-au declarat curat ortodoxe. La Presaca, Bistra și Cărpiniș de pe domeniul Zlatna de jos au mai rămas uniți numai preoții. Printre centrele mai însemnate ale ortodoxiei din această zonă sunt amintite și comunele Meteș și Ampoița⁴⁶.

Conscripției lui Bucow din anii 1760-1762 înregistrează următoarea situație:

Nr. crt.	LOCALITATEA	Nr. familii unite	Nr. preoți gr.cat.	Nr. familii ortodoxe	Preoți ort.	Total familii
1	Ampoița	3	1	184	2	187 + 3
2	Tăuț	2	-	84	-	86
3	Găureni	-	-	25	-	25
4	Meteș	2	1	114	-	116 + 1
5	Poiana Ampoiului	-	-	39	-	39
6	Presaca Ampoiului	-	-	77	-	77
TOTAL		7	2	523	2	530 + 4

Datele de mai sus dezvăluie o realitate dramatică. În mai puțin de 27 de ani, 152 de familii, care inițial au acceptat uniația, revin în sânul bisericii mamă. În același timp însă se constată o lipsă acută de preoți. Dacă în 1733 erau înregistrați 5 preoți uniți, acum numărul lor s-a redus la 2. O situație mai disperată se înregistrează la ortodocși, unde au rămas doar doi preoți. Situația se va ameliora pe parcurs, deoarece în conscripția din 1767, din timpul episcopului Novacovici, sunt amintiți ca preoți: Gheorghe Popovici în Meteș, Ioan Popovici în Poiana Ampoiului și Cozma Salcă în Presaca Ampoiului⁴⁷.

Conscripția, printre altele, prezintă cea mai veche evidență completă a clerului ortodox din Transilvania, dezvăluind faptul că la 33 ani de la unire funcționau în Transilvania 520 preoți ortodocși. Se infirmă astfel opinia guvernului vienez și a întregii istoriografii unite, potrivit căreia în Transilvania n-au mai

⁴⁵ S. Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, Cluj Napoca 2002, p. 275.

⁴⁶ S. Dragomir, op. cit., pp. 248-250.

⁴⁷ K. Hitchins, N. Beju, *Conscripția clerului ortodox transilvan din 1767*, în *Mitropolia Ardealului*, nr. 7-8, Sibiu, 1984, pp. 539 și 542.

existat ortodocși după 1701, fiindcă în acel an întregul popor român a optat pentru catolicism și că numai datorită propagandei din 1744 a călugărului sârb Visarion, o parte dintre români s-au reîntors la ortodoxie. În cadrul acestei conscripții nu sunt amintiți preoți în satele Ampoița și Tăuț. Faptul s-ar putea datora lipsei momentane a acestora, în condițiile în care recensământul lui Bucow confirmă că populația revenise din nou la ortodoxie.

Pentru a limita mișcarea de revenire la ortodoxie, Episcopia unită de la Blaj, prin grija împărătesei Maria Tereza, tipărește în limba română „Proclamațiunea” din 21 martie 1760, care cuprindea 158 de comune care trebuiau să restituie bisericile preoților uniți, în conformitate și cu condițiile impuse de decretul de toleranță din 13 iulie 1759. În aceste condiții satele din apropierea Albei Iulia aflate sub influența directă a călugărului Sofronie, până în vara anului 1760, fac presiuni pentru a fi incluse în această proclamație, nerecunoscând uniația, alungând preoții care trecuseră la uniație, ocupând bisericile, casele și bunurile ecleziastice⁴⁸.

Lichidarea urmărilor mișcării lui Sofronie, întreprinsă de habsburgi prin intermediul comisiei de dezmembrare și nedreptățirea populației ortodoxe prin confiscarea bisericilor și a bunurilor deținute de acestea au indus puternice nemulțumiri și frământări în sânul populației locale.

După eșecul procesului de unificare religioasă se intensifică mișcarea antifeudală, anticatolică și antihabsburgică. În noile condiții reformele iluministe promovate de către Iosif al II-lea erau menite, printre altele, să îmbunătățească și condiția populației românești. Dar aceste încercări au găsit o împotrivire acerbă în rândul aristocrației privilegiate din Transilvania, în primul rând a celei maghiare refractară la orice schimbări și măsuri reformiste. Abuzurile nobilimi, condițiile deosebit de oneroase pe care stăpânii domeniilor le impuneau la prestarea robotei, au agravat și mai mult starea materială și condiția socială a populației românești.

Deși Munții Apuseni erau organizați ca domeniu fiscal sub autoritatea curții imperiale, sistemul arendărilor surselor de venituri din zonă care limitau și mai mult mijloacele de subzistență a locuitorilor, peste care se suprapunea autoritatea comitatensă, au agravat starea populației locale. Reglementările urbariale din 1775 și greutățile tot mai mari la care erau supuși iobagii din comitatul Albei, dar mai ales abuzurile scăpate de sub control, exercitate de către slujbașii dominiali și comitatensi, au determinat creșterea rezistenței populației împotriva administrației și armatei.

Fără a intra în alte amănunte trebuie subliniat că nici situația locuitorilor de pe Ampoi nu era mai bună. În această perioadă Presaca aparținea domeniului fiscal al Zlatnei de Jos, locuitorii săi fiind angrenați în activități conexe mineritului cum sunt producerea și transportul cărbunelui și a lemnului, alături de agricultură și creșterea aminalelor. Satele din aval aparținând de domeniul episcopal al Bălgradului erau în întregime tributare agriculturii și creșteri animalelor. Inclusiv obligațiile feudale vizau aceste preocupări.

⁴⁸ I. Raica, *Date noi privind mișcarea lui Șofronie (1759 – 1761)*, în *Apulum* XVIII, 1980, p. 280.

Locuitorii din Presaca Ampoiului, alături de cei din satele Feneș, Galați și Petroșeni (Pătrânjeni), obligații să execute un număr sporit de transporturi de vin pentru concesionarii crâșmăritului din Apuseni, ajung în pragul revoltei, în condițiile unui preț simbolic pentru transport, dar mai ales în lipsa animalelor de jug decimate de lipsa nutrețului într-o perioadă de secetă prelungită. În aceste condiții, populația acestor sate, prin juzii lor, adresează plângeri administrației Oficiului minier de la Zlatna, cerând limitarea acestor obligații. De la Presaca participă juzii *Urszalos Iuon* și *Mik Iuanas*, însoțiți de *Mik Pask* și *Irimie Iuon*⁴⁹.

Odată cu izbucnirea răscoalei lui Horea, documentele vremii, descriu mersul evenimentelor, consemnând fierberile existente în satele din zonă, dar și atitudinea de teamă manifestată de unii localnici față de cetele mult mai înrăite și mai indisciplinate coborâte din Apuseni, care le impuneau alăturarea și jurământ față de Horea. Astfel pe data de 8 noiembrie, din ordinul Guberniului sunt trimiși patru preoți la Ampoița să potolească românimea răzvrătită de aici, să nu mai prade și să se întoarcă la casele lor, iar dacă au plângeri împotriva cuiva să le adreseze Guberniului, care le va analiza. Țăranii s-au arătat destul de ostili, cerându-le să plece „dacă vor să le fie bine”⁵⁰.

Măsurile de nesupunere și distrugerile ating apogeul odată cu coborârea cetelor de răsculați conduse de Horea cel Tânăr, pe Ampoi, în 8 – 11 noiembrie spre castelul familiei Kemeny din Galda de Jos.

În 10 noiembrie ceata de răsculați a ajuns în Meteș, unde au atacat casa administratorului episcopal, i-au prădat toate averile, au mâncat și au băut, după care au aprins clădirile și fânul episcopiei. Tot aici incendiază și un han din piatră, de curând ridicat. Un mic incident petrecut vorbește de la sine despre spiritul și comportamentul răsculaților. În timp ce prădau clădirile administrației episcopale a sosit un poștaș de la Alba Iulia cu o ștafetă de la Zlatna. Acesta este prins, dar aflând că este român, îi leagă calul îi dau de mâncat și de băut, îl ospătează și pe poștaș, după care „îi dau drumul spunându-i să nu mai poarte scrisori potrivnice lor”. În aceeași zi răsculații atacă Ampoița, dar aici nefiind curți nobiliare se mulțumesc să prade cârciuma din localitate⁵¹.

Într-un raport al comisarului Gubernial, von Bruckenthal, din 14 noiembrie, se arată că trimițând o trupă militară, sub comanda locotenent-colonelului von Ott la Inuri, aceștia găsesc satul în plină fierbere. La insistențele comandantului oamenii promit să se liniștească, dar cer o gardă de trei husari care să-i apere de ceilalți răsculați. În urma tratativelor cu autoritățile, conducătorul răsculaților promite să-i liniștească în câteva zile și pe locuitorii satelor răsculate Pâclișa, Tăuți, Găureni, Poiana (Ampoiului) Răcătău și Cârna⁵². Faptul că nu mai sunt menționate satele Ampoița și Meteș ar putea însemna că locuitorii acestora s-au liniștit după trecerea cetelor din munți.

⁴⁹ Sub redacția Acad. Șt., Pascu, *Izvoarele răscoalei lui Horea*, - Seria B - *Izvoare narative*, vol II, București, 1983, doc. 295 din 21 iunie 1784.

⁵⁰ Ibidem, p. 362.

⁵¹ Ibidem pp. 216, 363.

⁵² Ibidem p. 221.

Din analiza arhivei rămase în urma anchetei condusă de contele Iankovich, privind cauzele răscoalei lui Horea rezultă cu claritate situația foarte grea a țăranimii române din Transilvania, fapt reieșit și din plângerile adresate comisiei de către satele episcopale Tăuț, Meteș, Găureni și Poiana care înaintează o plângere către împărat, împotriva greutăților urbariale și luărilor de moșii. Ei cer să fie ținuti în vechile prestații, episcopul să nu arendeze satele, să le țină el, căci sub greul jug al arendașilor ajung la ruină⁵³.

EVOLUȚIA ACTUALELOR AȘEZĂRI PÂNĂ LA ÎNCEPUTUL SEC. AL XIX-LEA

Primele mențiuni documentare ale actualelor așezări datează din sec. XIII, pentru Ampoița (1293) și Meteș (1299) și din prima parte a sec. al XIV-lea, Tăuț (1341). În sec. al XVII-lea, cu ocazia conscripției domeniului feudal al Albei⁵⁴ sunt amintite satele Presaca (1640), Poiana Ampoiului (1665) mai târziu și Găureni/Văleni (1694). Toate celălalte localități sunt amintite mult mai târziu, în urma procesului de roire a satelor existente, pe locul unor vechi arii economice deținute de acestea. În cadrul recensămintelor din 1910 apar pentru prima dată în documente satele Lunca Ampoiței și Lunca Meteș. Deși Lunca Ampoiței este semnalată ca așezare în 1770, cu ocazia întocmirii primelor hărți militare austriece – “hărțile iosefine”, ea a rămas în componența satului Ampoița. Toate celălalte sate apar în documente doar la mijlocul sec. XX (1956), până la acea dată ele fiind tratate ca extensii în teritoriu a satelor mamă.

Sub aspect urbanistic, cea mai importantă mărturie despre situația acestor localități datează din a doua parte a sec. al XVIII-lea. Ele reprezintă informațiile cartografice datorate hărților militare austriece, realizate în perioada 1769 – 1772⁵⁵, care oferă oglinda cea mai fidelă a structurii acestora, a numărului de gospodării, rețeaua de comunicații și utilitățile locale ale comunităților. La o analiză sumară a acestor hărți se poate constata că localitățile și-au păstrat în mare aceeași vatră, ulterior suferind doar extinderi spațiale, importante desigur. De asemenea lunca Ampoiului era acoperită cu importante suprafețe umede, impropriei culturilor, în zona Tăuțului, Găureni – Poiana și la vest de Presaca. Agricultură se făcea preponderent în zona depresionară de terase. Zona mai înaltă a culmilor Trascăului fiind ocupată în principal cu fânețe, pășuni și păduri. De asemenea în preajma localităților pot fi întâlnite suprafețe mai mult sau mai puțin restrânse cu pomi fructiferi, iar pe coastele cu expunere sudică din preajma satelor Ampoița, Tăuț și Meteș sunt prezente culturile de viță de vie.

Dotările edilitare ale acestor sate se rezumă la existența bisericii, ca principală instituție. Toate satele mai măricele din zonă au biserici din zid, aflate aproximativ pe același amplasament (de fapt sunt bisericile de astăzi). Singura

⁵³ C. Nemeș, *Răscoala lui Horea, Plângerile țăranilor din Comitatul Alba*, în rev. *Daco-romania*, nr. 17, 2004, p. 9.

⁵⁴ Vezi nota 28.

⁵⁵ “Ridicarea Josefînă” (1770) *Az első katonai felmérés. Erdély és a Temesi banság*, DVD, ed. « Arcanum », Budapest, 2005), secțiunile 169 și 170.

biserică din acea perioadă care nu se mai păstrează este cea de la Găureni (Văleni), distrusă de inundații, undeva la mijlocul sec. al XIX-lea.

De asemenea comunitățile dispuneau de 18 mori și alte instalații hidraulice tradiționale, situate pe principalele cursuri de apă.

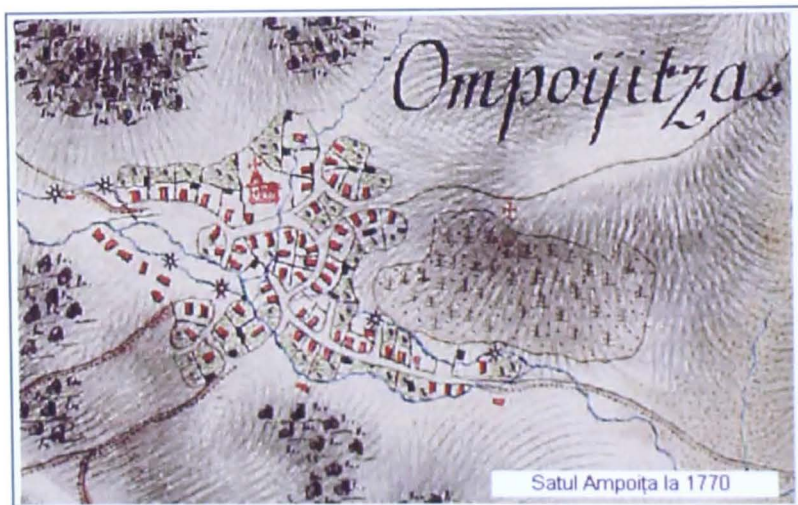
Infrastructura de transport era formată din drumul principal de pe Valea Ampoiului, care asigură legătura dintre Alba Iulia și Zlatna și drumurile vicinale, cu rol economic, utilizate de către locuitorii satelor pentru acces la terenurile agricole, la pășuni și fânețe.

Ampoița. (u. *Ompolyica*, *Kisompoly*)

Alte denumiri:

- 1293 – viile Ompey seu Regulustelke,
- 1299 – tera Ompoy,
- 1320 – poss Ompoycha,
- 1338 – Ompoycza.
- 1760-1762 – Ampoicza⁵⁶
- 1794 - Ompolyitza⁵⁷

Satul Ampoița este situat în bazinul inferior al văii cu același nume, pe cursul căruia se întinde de la ieșirea din defileu până la confluența cu Ampoiul. Structural este un sat de tip adunat, organizat în lungul văii și a teraselor mărginașe.

Prima atestare a localității datează din 1293, în contextul facilităților acordate de către regalitatea maghiară, săpânului acestui domeniu – capitlul episcopiei de Alba Iulia. Așezarea face parte din domeniul episcopal al bisericii catolice de la Alba Iulia, până în perioada 1550 – 1560, când domeniul episcopal

⁵⁶ C. Suciu, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, Vol. I, București, 1967, p. 38-39.

⁵⁷ Sub redacția Acad. Șt., Pascu, *Izvoarele răscoalii lui Horea*, - *Seria B - Izvoare narative*, vol II, București, 1983, p. 125.

intră în patrimoniul principilor Transilvaniei, în cadrul domeniului fiscal al Bălgradului, pentru a ajunge ulterior la colegiul iezuit din Alba Iulia

Dar cele mai importante mărturii cartografice pentru această zonă le reprezintă hărțile iosefine, realizate de către Consiliul de război de la Viena, cu scop militar și administrativ. Pentru Ampoița cartografia austriacă ilustrează existența a peste 60 de gospodării și a unei biserici (actuala biserică, după amplasament). De asemenea pe teritoriul satului sunt reprezentate 6 instalații de apă, mori și posibil pive.

Satul se întindea în amonte, de la confluența pârâului Valea Varului cu Valea Ampoița, până la limita nordică a actualului intravilan, ocupând cea mai mare parte a actualei vetre.

Trebuie subliniată existența în estul satului a unei moșii cu viță de vie, situată pe versantul sudic al dealului „Vârful Popii”, străjuită de o troiță din piatră. În zona Gura Ampoiței este marcată prezența unui han. În preajma Pietrelor Ampoiței și a Pârâului Popii nu există construcții, zona fiind în bună-parte împădurită.

Infrastructura era formată dintr-un drum care făcea legătura cu cel de pe Ampoi, continuând în amonte spre Rimetea. În centrul satului acesta se intersecta cu drumul ce venea dinspre Meteș și urca prin sat, spre nord-est, către zona înaltă. Acest drum e funcțional și astăzi, în cea mai mare parte pe același amplasament. Din dealul Ampoiței drumul ce mergea spre Meteș se bifurca, o parte coborând spre Tăuț, pe limita dintre sate. Accesul spre Ighiu se făcea pe un drum ce urca din valea Ampoiței pe pârâul „Pietri” spre *dl. Ferului* de unde drumul cobora spre Ighiu.

Lunca Ampoiței, este situată pe cursul mijlociu al Văii Ampoița, în amonte de cheile cu același nume, la cca. 8 km de Gura Ampoiței. Satul este cuprins între limita vestică a Cheilor Ampoiței și Valea lui Voic, parte din gospodării fiind risipite în bazinul „Văii Macri”. Satul este rezultatul roirii comunității de la Ampoița.

Încă de la sfârșitul sec. al XVIII-lea, aici se găseau mai multe gospodării, situate pe cursul mediu și superior a pârâului Valea Macri, la adăpostul culmilor ce coboară dinspre „*Vf. Frasinul*” și „*Grohotișului*”. Așezarea, constituită probabil în ca mai mare parte din sălașuri de vară, fără a exclude posibilitatea utilizării ei într-o anumită perioadă ca loc de refugiu și trai ascuns, necunoscut autorităților. Conform documentelor cartografice de epocă, mediul în zonă era foarte divers. În zona de luncă a Văii Ampoița predomina un mediu umed, mlăștinos, puternic afectat de inundații și creșterile de debit, fiind acoperit în bună parte cu o vegetație ierboasă, specifică. Versantul stâng al văii, inclusiv pârâul Valea lui Voic era în bună parte lipsit de păduri, în schimb pe versantul drept, mai abrupt, pădurile coborau până aproape de firul văii.

Satul **Lunca Meteșului** este situat de asemenea, pe cursul mijlociu al văii Ampoiței, la vest de afluentul acesteia, Valea lui Voic, care o desparte de Lunca

Ampoiței. Potrivit tradiției satul este rezultatul roirii populației satului Meteș, cândva, după sec. al XVIII-lea, pe locul unor sălașe de vară, aflate mai aproape de sursele de pășunat. Și astăzi o bună parte dintre locuitorii satului au „neamuri” în Meteș. Pe hărțile de la sfârșitul sec. al XVIII-lea în Lunca Meteșului apare o singură gospodărie cu două sălașe anexe la limita dintre „Coasta lui Sapoi” și lunca văii Ampoița. Apar în schimb trei sălașe pe „Pârâul Muguieștilor” și una în „Prislop”, aproape de „Prepelice”.

Formarea și dezvoltarea satelor Lunca Ampoiței și Lunca Meteș a fost favorizată de existența unei lunci aluvionare care atinge în unele locuri 100-160 m, pe care valea o formează în cadrul acestui bazinet, bine adăpostită împotriva curenților puternici de aer, propice cultivării porumbului. De asemenea culmile prelungi de la poalele dealurilor Vârtop, Frasin și Sapoi, a permis cultivarea cerealelor și a porumbului.

În trecut circulația în zonă era organizată în lungul văii, pe o potecă care traversa Cheile Ampoiței, din care o ramificație urmărea valea Macri, Din vale drumul se ramifica, unul peste culmile „Frunte” și „Gruul Boilor” spre „Postaiță” și „Coisca”, iar celălalt urca de la confluența Văii Muntelui cu Valea Muguieștilor, peste Dealul Lung, pentru a traversa din nou în Valea Muguieștilor și a urca prin Prepelice spre Prislop. Un drum mai important era organizat la nivelul culmilor dintre bazinul hidrografic al văilor Ampoița și Ighiel, ocolind după cât se pare „Vurvule Friori” (vf. Florii?) și Grohotișului, urcând ulterior pe după Vf. Frasinului spre Vf. Pragului și Coisca – Ciumerna.

Referitor la etimologia acestor două așezări, ea este strâns legată de forma de relief specifică, creată de Valea Ampoiței în zonă, și de numele satului care a stat la originea noilor așezări. În anul 2002 satul avea 32 de gospodării cu 107 locuitori.

Meteș. (Varniță, u. Metesd).

Alte denumiri:

– 1299 Metsed⁵⁸

– 1338 poss. Metesd

– 1733 Metesd,

– 1750 Metes,

– 1760-1762 Metesd^{*}

– 1766 Miteiaș

– 1794 Metesd⁵⁹

Localitatea, reședință de comună, este situată pe cursul mijlociu al râului Ampoi, la confluența acestuia cu valea Meteș. Satul se află la jumătatea distanței dintre orașele Alba Iulia și Zlatna. Astăzi Meteșul este un sat cu structura risipită pe terasele inferioare ale văilor Ampoi și Meteș, dar și pe culmile prelungi ale depresiunii Ampoi - Ampoița de la poalele Trăscăului. Dacă inițial a fost structurat

⁵⁸ Fleșer, Op. cit., p. 112.

⁵⁹ Suciu, 1967, vol I, p. 393; Pascu, 1983, p. 41; Fleșer, 2001, p. 88 și 96.

ca sat de vale, în ultimele două secole și jumătate, satul a cunoscut un proces major de extindere prin roire, în lungul celor două văi (Isca și Albinii) și pe versanții acestora, formând mai multe componente („crânguri” sau „pâlcuri” de case), denumite după situarea lor, întemeietori, poreclele întemeietorilor sau preocupările oamenilor în: Valea Isca, Valea Albinii, Pogoreni, Daduești, Gaițăști, Gavrilești, Ghermănești, Horești, Marinceaști, Muguiești, Ulești, Ursulești, Vasăiești, Vărari, etc.

Satul este menționat documentar pentru prima dată în 1293, ca moșie a capitlului bisericii romano-catolice de la Alba Iulia, pentru ca în 1338 să apară din nou în contextul disputei dintre episcopia romano-catolică și sașii de la Cricău și Ighiu pentru domeniul Filești.

Rămâne în cadrul domeniului episcopal al bisericii catolice de la Alba Iulia, până în perioada 1550 – 1560, când acesta intră în patrimoniul principilor Transilvaniei, formând domeniul fiscal al Bălgradului, unde poate fi regăsit și în 1618⁶⁰ După includerea Transilvaniei în imperiul habsburgic, dar mai ales după urcarea pe tronul de la Viena a Mariei Tereza, are loc revenirea în forță a bisericii catolice, care, treptat, își recapătă cea mai mare parte a fostelor domenii feudale. În noile condiții Meteșul va reveni în cadrul domeniului, la o dată incertă, pentru a se regăsi aici în 1794 când răsculații conduși de fiul lui Horea pradă casa administratorului episcopal⁶¹.

Pe aceste „hărțile Iosefine” satul *Metesd* ocupa terasele inferioare ale Văii Meteșului, în aval de confluența văii Isca cu valea Albinii (*la Meteșale*), fiind structurat pe trei nuclee de locuire.

a) Zona nordică, cuprinsă între șesul „Meteșale” și „Pârâul Barnii” este formată dintr-un număr de cca. 13 gospodării⁶².

b) Un alt pâlc de case este așezat între „Pârâul Barnii” și actualul amplasament al dispensarului medical, fiind format dintr-un număr de cca. 20 de gospodării, așezate preponderent pe malul stâng al văii Meteș și al Ampoiului. În partea de sud și sud-vest a „Dealului Morii”, în apropierea actualului pod, mai apar două gospodării.

c) Pe lângă Ampoi, spre est de sat, se afla un cătun (aproximativ pe teritoriul actualilor „Vărari”) definit prim topicul „Kalk Offen”, format din 6-7 gospodării, situate de o parte și de alta a unei ulițe care făcea legătura dintre drumul de pe Valea Ampoiului și drumul peste „câmp”, ce leagă până astăzi satele Ampoița și Meteș.

Satul dispunea de o biserică situată pe actualul amplasament, două mori (instalații hidraulice) pe valea Meteș și două pe Ampoi, dintre care una era folosită în comun cu locuitorii din *Găureni* iar cealaltă, situată la sud-est, folosită împreună cu cei din Tăuș.

La ieșire din Meteș, odată cu schimbarea direcției de curgere, Ampoiul se despărțea în două brațe, cel de est marcând actuala buclă de sub Piatra Boului, iar

⁶⁰ Prodan, Op. cit., p. 11

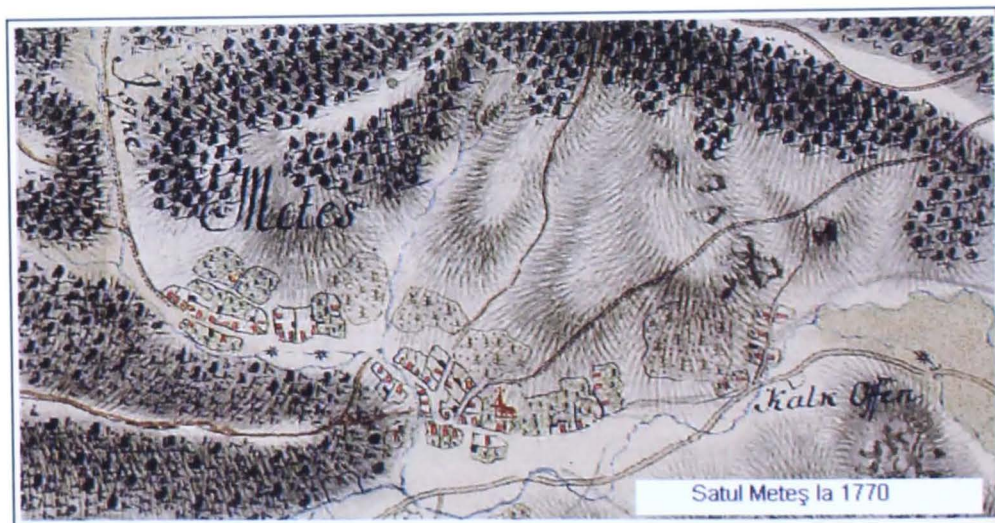
⁶¹ Cf. nt. 50

⁶² În text noțiunea de gospodărie definește un număr de una mai multe case sau construcții delimitate sau nu printr-o îngrăditură

cel de vest curgea prin apropierea actualei linii ferate. Acest braț, posibil un iaz, în amonte, era traversat de drumul principal dintre Alba Iulia și Zlatna, cu ajutorul unui pod din lemn. În amonte de pod se găsea o altă moara de apă.

De asemenea este necesar de menționat că la acea dată Valea Meteșului se vărsa în Ampoi mult mai spre vest față de actualul curs, pe sub „Coasta Morii”.

Infrastructura de transport a satului, pe lângă drumul principal de pe Ampoi și cel spre Ampoița deja amintite, mai cuprindea un drum care urca spre nord, pe valea Isca, cu o ramificație către „Pleșoară” și „Tomnatec”. Un alt drum, de creastă, urca din centrul satului pe Dealul „Morii” spre Presaca, ocolind defileul de la Gura Ursului. Pe terasele mai înalte din stânga văilor Meteș și Ampoi, spre „Câmp” sunt rediate trei zone distincte cultivate cu vii și două trupuri de livezi, toate situate în afara vetrei satului.

Deși au existat aprecieri care consideră, pe baza tradiției locale, Isca nucleul din care a coborât locuitorii actualului sat⁶³, documentele cartografice infirmă această supoziție. Pe baza acestora se poate constata că la sfârșitul sec. al XVIII-lea aici existau două gospodării (mai degrabă adăposturi de vară), una sub culmea dealului „Zăpode”, alta sub „Vf. Pleașa Înaltă”. Pe aceste hărți, în afara actualului cătun, mai apar două amenajări gospodărești în deal, la „Zapode”, între „Piatra Calului” și „Vârșu” (Padoș). Pe lângă acestea mai sunt semnalate două asemenea adăposturi (posibile locuințe de vară) la „Vramnicuță” de o parte și de alta a cursului de apă și sub „Pietre”, pe versantul drept. al văii Isca și posibil la „Fântănele”. După „Vf. Curpenul”, în locul cunoscut sub numele de „Hârbea”, sunt de asemenea 2 gospodării (adăposturi) de vară. Toate aceste construcții sunt ridicate din piatră, fapt explicabil dacă avem în vedere cantitatea mare de piatră de calcar din zonă, pe care oricum proprietarii de terenuri erau nevoiți să o culeagă de pe terenuri pentru a le putea lucra. Urmele zidurilor unora dintre aceste construcții

⁶³ V.P. Olea, *Scurtă contribuție la istoria Văii Ampoiiului*, în *Apulum* 39, 2002, p. 454.

sunt vizibile și astăzi în zonă, după cum se mai păstrează și „colibe” cu pereții din piatră.

Analizând situația existentă, mărturiile oamenilor mai în vârstă și realitățile ilustrate de mărturiile cartografice se poate aprecia că:

- la sfârșitul sec. al XVIII-lea în actualul cătun existau doar un număr de 7 gospodării de vară, formate din căsuțe pentru păstori și staule pentru animale, risipite pe o suprafață cel puțin triplă, dintre care cele situate în partea de est erau mai elaborate dispunând de căsuțe pentru păstor, adăpost pentru animale și staul. Urmele unei asemenea gospodării mai poate fi văzută și astăzi în deal la Zăpode.

- infrastructura locului e formată dintr-un drum principal care urmărește culmea dealului până sub Vârfu, de unde coboară peste actualul cătun Isca, pe sub Pleașa Înaltă în vale la Vramnicuță. De aici urcă în șaua de la Hârbea, unde întâlnește drumul de creastă ce urcă pe versantul drept al Văii Isca: („Șăsu”, „dl Budă”, „Vf. Pietrelor”, „Curpenul”) continuând peste dl. „Groși” și „Vf. Vinețelor”, pe după „Vf. Feții” spre „Prepelice” și dl. Prislop. După Vf. Vinețelor acest drum se unește cu un altul care urcă dinspre Presaca.

Poiana Ampoiului. (*Poiana, Pojana, Ompolymezö*)

Alte denumiri:

- 1650
- 1733 – Pojana,
- 1760-1762 Pojana*,
- 1766 – Poianu*,
- 1784 - Pojana⁶⁴
- 1794 – Polyana⁶⁵,

Este situată într-un mic bazinet al Ampoiului, la cca. 20 km de Alba Iulia, adăpostită de culmile împădurite ale dealului Bobu. Apare în documente în 1650, cu ocazia formării domeniului princiar Bălgrad, prin includerea posesiunilor episcopiei romano-catolice din Alba Iulia, de care aparținea⁶⁶. Așezarea mai este amintită documentar în urbariul domeniului Alba din 1665, alături de localitățile Tăuț și Meteș⁶⁷. În 1715, cu prilejul conscripției realizată de Ignățio Han, este amintită alături de alte 20 de sate și părți de sate, dintre care pe Ampoi sunt amintite: Poiana, Găureni, Meteș, Tăuți, Șard, Bărbant⁶⁸. Existența unei comunități cu tradiție este confirmată de către documentele cartografice din 1769-1772, când aici sunt înregistrate cca. 60 de gospodării, situate pe actuala vatră a satului și pe „*Valea Purcăreți*”, precum și de existența bisericii în localitate. Conform acestora la sfârșitul sec. al XVIII-lea, satul format dintr-un număr de 4 trupuri cu amplasamente diferite, care în bună măsură se încadrează actualului intravilan.

⁶⁴ Sub redacția Acad. Șt., Pascu, *Izvoarele răscoalei lui Horea*, - *Seria A – Diplomataria*, vol. 1, București, 1982., p.508

⁶⁵ Suciu, op.cit. vol. II, p. 51; *Fleșer, 1996. p. 88 și 96; Pascu, Op. cit. vol II, 1983, p. 133

⁶⁶ Anghel 1975, p.149; Binder, 1986, p. 188;

⁶⁷ Prodan, 1986, p. 10-11

⁶⁸ Anghel, 2002, p. 93.

Satul propriu-zis ocupa partea centrală a actualei aşezări, pe terasele şi lunca Ampoiului, în jurul actualei biserici. Acest trup reprezintă partea cea mai consistentă a aşezării formată din 38 de gospodării, inclusiv 2 mori şi biserică (posibil casă parohială).

Peste Ampoi, în amonte de actuala carieră, se găseau un alt grup din 5 case.

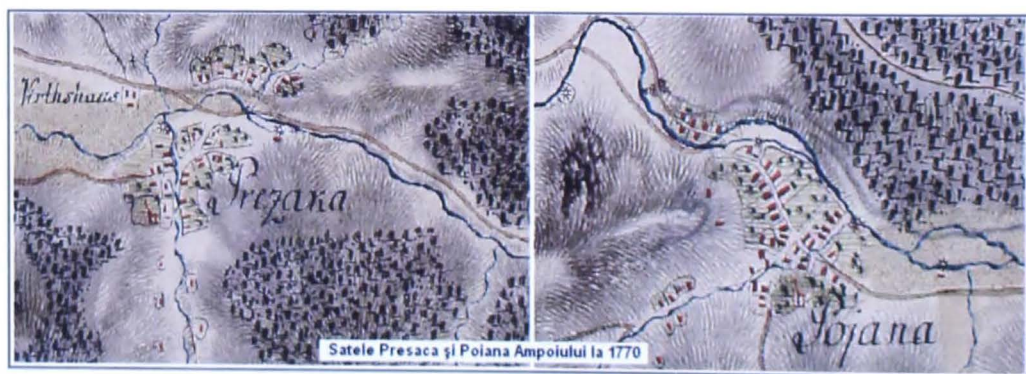
Pe „Valea Bobului”, mai sus de sat, era prezent un crâng format din 7 gospodării.

În lungul văii Purcăreţilor, se înşirau un număr de 17 gospodării şi sălaşe de vară, care ajungeau până la „Dialu Mieri” (Mierli ?), în apropiere de localitatea Laz.

Infrastructura utilitară a comunităţii mai era completată cu două instalaţii hidraulice, una situată în aval de sat, în apropiere de confluenţa Ampoiului cu Valea Purcăreţilor, alta în amonte, în vale la „*Piatra Corbului*”.

Infrastructura de transport era compusă din drumul principal de acces pe Valea Ampoiului, a cărui traseu urmărea, în bună măsură, actualul rambleu al căii ferate, şi un drum de trecere spre Vinţul de Jos, peste Dealul Mierli, Laz şi Valea Vinţului. Un drum de acces era organizat pe Valea Bobului spre Vf. Bobu. La limita cu hotarul Vinţului era prezent un *drum de creastă* care, ocolind prin sud vârfurile „Gorganu” şi „Stânii”, asigura legătura dintre Alba Iulia şi Almaşul Mare, peste „Dealul Bobului”.

În localitate nu se mai păstrează nici una din instalaţiile hidraulice, existente în sec. al XVIII-lea. Etimologia aşezării este legată de cadrul natural în care s-a format, în luminişurile pădurilor ce acopereau cândva versanţii nord-estici ai Dealului Bobu, coborând până aproape de apa Ampoiului.

Presaca Ampoiului. (Presaca, u. Ompolyprezaka, Ompolygyepü)

Alte denumiri:

- 1640 Prisaca (lângă Ompoi)*,
- 1733 Praesaka,
- 1750 Preszaka,
- 1760 1762 Ompoly Preszáka,
- 1784 Preszáka, Pareszáka⁶⁹.

⁶⁹ Suciu, op. cit., vol. II, p. 60; Şt. Meteş, 1935, p. 392;

Presaca este situată la limita vestică a teritoriului administrativ al comunei Meteș, în vestul Depresiunii Zlatna, la cca. 23 km de Alba Iulia și la 10 km de orașul Zlatna. Este o veche așezare românească, atestată documentar destul de târziu, în iulie 1640. Ștefan Meteș menționează numele așezării, în contextul mutării pentru scurt timp a tiparniței de la Alba Iulia sub principele Rakoczi, pentru tipărirea unor cărți bisericești (vezi supra). Este menționată de asemenea în lista satelor incluse în cadrul domeniului princiar Alba Iulia din 1650⁷⁰. În 1673, satul este menționat ca aparținând domeniului Zlatna; de asemenea este amintit în 1733, cu prilejul conscripției episcopului Inochentie Micu Clain. Cu certitudine vechimea așezării este mult mai mare, dacă ne amintim că aici, cu prilejul conscripției lui Bucow, au fost înregistrate 77 de familii (cu cca. 325 locuitori), care-și ridică în 1765, propria lor biserică de zid. Dimensiunea și amplasamentul satului sunt confirmate și de hărțile iosefine, întocmite în perioada 1769-1772, când aici sunt ilustrate 58 de gospodării, cu două mori și o biserică din zid.

Documentele cartografice menționate prezintă satul ca fiind format din două grupuri de case, din care unul așezat la confluența văii „Valea Mare” (Satului), numită și „Valle Fruje” (Valea Frunzii) și un altul la confluența „Văii Râmeșii” cu Ampoiul. Partea situată în dreapta râului era formată dintr-un număr de cca. 30 de gospodării, din care 5 erau situate în amonte pe Valea Mare. Tot pe această parte erau situate două instalații hidraulice, una la vărsarea văii în Ampoi, cealaltă aproximativ în dreptul mausoleului ridicat în urma evenimentelor de la 1848. Pe malul stâng erau așezate alte 13-15 gospodării. În amonte de locul de trecere a Văii Bibarț, peste drumul Alba Iulia Zlatna, era așezat un han (Virthshaus). În apropiere de acesta este semnalat un drum de câmp urca spre nord și o troiță din lemn. Biserica satului era așezată pe un tăpșan, la vest de sat, pe actualul amplasament.

Confluența dintre Valea Mare și Bibarț cu Ampoiul diferă semnificativ de cele actuale.

Infrastructura de transport este formată din drumul de legătură dintre Alba Iulia și Zlatna, care, pe teritoriul, satului traversează de două ori cursul râului Ampoi. Exceptând o mică porțiune pe teritoriul satului, acest drum este situat pe malul stâng. Din sat pornește un alt drum pe malul drept, spre Galați. De asemenea, pe Valea Mare urcă un drum de hotar cu rol agricol spre sud, pentru ca după cca. 2,5 km să se îndrepte spre est, pe curba de nivel spre Runc (Runku).

Etimologia așezării este legată de toponimul „presacă”, ce definește un loc de trecere întărit, o „poartă” apărută la un moment dat. Începuturile așezării ar putea fi legate de încercările obștilor autohtone locale de a se opune pătrunderii maghiarilor pe valea Ampoiului.

Tăuți. (Tăuț, u. Tótfalud)

Alte denumiri:

- 1431 – ville episcopalis Totfolu,
- 1453 – Kenesius de Thoti,

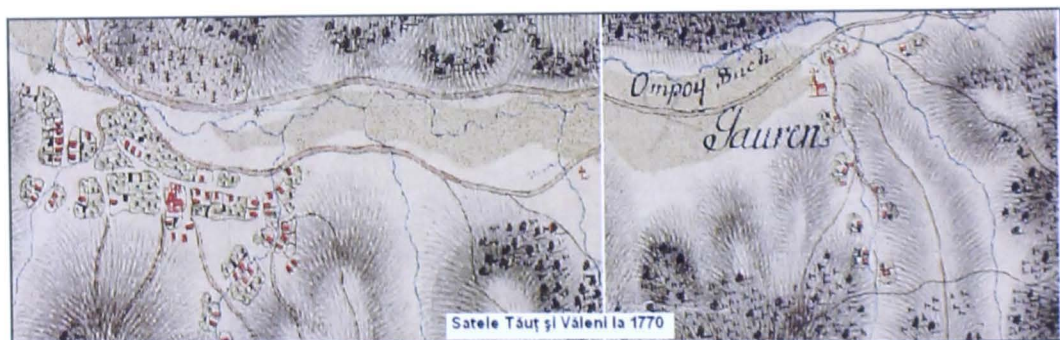
⁷⁰

Cf. nt. 28.

- 1644 Tothfalu,
- 1648 - Tothfalud,
- 1733 Tothfalu,
- 1750 - Teucz,
- 1760-1762 - Tothfalu*,
- 1794 - Tothfalu⁷¹,

Satul Tăuți este situat într-un bazinet depresionar al Văii Ampoiului, în aval de vărsarea Văii Cetății, pe malul drept cu extinderi în amonte și în aval, precum și pe malul stâng al Ampoiului de-a lungul DN 74. Dezvoltarea sa este limitată atât de versanți cât și de lunca inundabilă a Ampoiului.

Prima mențiune documentară despre zonă datează din anul 1276 și apare într-un act emis de episcopul Petru al Transilvaniei, prin care capitlul din Alba Iulia primește un deal din pădurea satului Filești (azi dispărut) pentru a-și construi o cetate, menționată documentar sub numele de Piatra Sfântului Mihail (Lapis Sancti Michaelis), începând cu anul 1299. Cetatea va fi distrusă la începutul sec. XVI, în contextul conflictului dintre austrieci și principii transilvani.

Satul de la poalele cetății este amintit în 1431 într-un act papal printre moșiile capitlului de Alba Iulia, cotropite de către voievodul Transilvaniei⁷².

Acesta a făcut parte din domeniul episcopal al bisericii catolice de la Alba Iulia, până în perioada 1550 - 1560, când intră în domeniului fiscal al Bălgradului.

Ulterior, principele Sigismund Báthory (1587-1597), va ceda satul Tăuț și Ampoița, alături de alte sate din cadrul domeniului, colegiului iezuit din Alba Iulia⁷³. În timp numele localității mai apare în documentele conscriptive din 1715, a celei din 1733, a documentelor cartografice „iosefine” etc., inclusiv în cursul evenimentelor legate de răscoala lui Horea.

În documentele cartografice de la sfârșitul sec. al XVIII-lea satul Tăuț (*Tothfalu*), ocupa o bună parte din actualul intravilan situat pe malul drept al Ampoiului. Sunt redată un număr de cca. 60-65 de gospodării, din piatră și lemn, înconjurate de mici grădini și curți. Satul, încă de la acel moment, manifesta tendințe de extindere pe „*Valea Cetății*” și pe cea a „*Marghiții*”. Biserica era

⁷¹ Sucu, op.cit. vol II, p. 185; Josan, op. cit. 1996, p. 88; Pascu, 1983, p. 133.

⁷² G. Anghel, *Fortificații medievale de piatră din secolele XIII - XVI*, Cluj-Napoca, 1986, p.181

⁷³ Vezi nota 56.

situată pe o terasă mai înaltă deasupra satului. Nu apar semnalate ruine ale fostei mănăstiri a paulinilor, de pe Valea Cetății. Comunitatea dispunea de două mori de apă pe Ampoi, a căror urme nu se mai păstrează până astăzi. Infrastructura era formată din drumul principal Alba Iulia – Zlatna, amenajat pe stânga râului și unul amenajat pe malul drept, pe ultima terasă. De asemenea, o serie de drumuri de hotar fac legătura cu zona economică a localității urcând versantul spre „*Vf. Căleanu*” și zonale limitrofe. Un drum ce venea din Ampoița cobora pe după Piatra Boului în lunca Ampoiului, facilitând legătura cu localitățile situate în aval și în amonte.

Văleni. (*Gauran, Gaurány, Gaureny, Văleni*)

Alte denumiri:

- 1660⁷⁴
- 1694 – Gaureni, de lângă Ompoy⁷⁵
- 1733 – Gaurány,
- 1750 – Geuren,
- 1760-1762 - Gaurány,
- 1794- Paurán⁷⁶,

Actuala denumire a fost impusă în 1968, odată cu noua organizare administrativă. Denumirea satului de „Găureni” definea mult mai bine așezarea sa la poalele dealului „*Thiocan*”, pe valea cu același nume. A fost și a rămas până în sec. al XIX-lea, când aici a fost colonizat un important grup de țigani, un sat mic. Prima mențiune documentară a așezării o avem cu ocazia conscrierii exacte și complete a domeniului princiar Bălgrad, din 1650, odată cu includerea posesiunilor episcopiei romano-catolice din Alba Iulia⁷⁷, cu un număr de 25 familii. Satul este menționat la sfârșitul aceluiași secol, în contextul alegerii lui Teofil ca mitropolit al românilor ardeleni, care „a zălogit un rât de fân în satul Găureni, lângă Ighiu”⁷⁸.

Hărțile austriece de la sfârșitul sec. XVIII îl prezintă ca un sat risipit, format din cca. 17 gospodării organizate de o parte și de alta a „*Văii Satului*” și o biserică, așezată în apropierea acesteia, pe câmpul din spatele fostei gări CFR. Potrivit tradiției sfârșitul bisericii a survenit, cândva, spre mijlocul sec. al XIX-lea, distrus de pârâul Valea Satului în urma unor inundații catastrofale.

Infrastructura așezării, pe lângă drumul principal de pe Ampoi, la care avea acces, era completată cu drumul spre „*Sacalăș*” și „*Dealul Găurenilor*”. În Sacalăș se intersecta cu un alt drum ce venea dinspre Tăuț și urca pe culmea estică a dealului Thiocan.

Trebuie menționat că întregul deal „*Sacalăș*”, până la „*Igheroi*” era lipsit de pădure, actuala pădure de salcâm și fag din zonă fiind mult mai recentă.

⁷⁴ Binder, 1986, p. 188.

⁷⁵ Meteș, 1935, pp. 324 și 329.

⁷⁶ Feneșer, 1996, pp. 25, 81, 88, 147; Pascu, 1983, p. 133.

⁷⁷ Vezi nota 70.

⁷⁸ Meteș, op. cit. p. 324; I. Furdui, *Andrei Șaguna - 1809-1873 - ctitor al învățământului confesional ortodox din Transilvania*, articol disponibil pe <http://www.dacoromania.go.ro/nr12/andrei.htm>

ELEMENTE ALE PATRIMONIULUI ISTORIC ȘI RELIGIOS

Viața spirituală a comunităților umane de pe Valea Ampoiului este complexă, fiind marcată de tradiții specifice, aspecte culturale și religioase, iar mai târziu de prezența cărții patristice și laice. Cea mai veche mărturie a unei vieți spirituale de sorginte creștină în zonă o reprezintă două plăci din piatră, cu simboluri creștine, descoperite în peștera „Șura de Piatră” de la Bibart, aflate actualmente în muzeul mănăstirii „Negraia” - Pătrânjeni. Pe una dintre acestea este redat portretul naiv al unui personaj feminin în atitudine de orantă (?), iar pe cealaltă - peștele, alt simbol creștin, timpuriu⁷⁹.

Desigur, rolul major în apărarea tradițiilor și a valorilor spiritual religioase l-a jucat biserica, pentru apărarea căreia populația locală nu a ezitat să se ridice la luptă. Toate marile evenimente legate de condiția bisericii vor avea ecou în acest spațiu. Să ne amintim doar reacția celor 7000⁸⁰ dintre țărani, aflați la târgul săptămânal de la Zlatna din 2 august 1760, când a fost prins și adus sub escortă călugărul Șofronie de la Cioara, printre care s-a aflat cu siguranță și locuitori ai satelor de pe cursul mijlociu al Ampoiului.

Cea mai vie mărturie a sentimentului religios îl reprezintă biserica, privită ca lăcaș de cult. Bisericile actuale sunt urmașele unora mai vechi, din lemn, de care dispuneau comunitățile locale din zonă, înaintea construirii celor care au dăinuit până astăzi. Arhitectura și caracteristicile constructive ale actualelor biserici, fac trecerea de la arhitectura religioasă, specifică Apusenilor (Câmpeni – Abrud – Zlatna) la cea din zona piemontană⁸¹ a Trascăului. Cu toate că păstrează foișorul de lemn cu galerie, arcade și piatra ca material de construcție la turnul clopotniță, dimensiunile dintre acestea și corpul bisericii devin mult mai echilibrate.

Cea mai veche biserică din acest areal este considerată cea de la Ampoița, purtând hramul „Cuvioasa Paraschiva”. Monumentul actual este rezultatul mai multor prefaceri suferite în timp dintre care cea mai importantă datează de la sfârșitul sec. al XVIII-lea. Se apreciază că inițial a fost o biserică sală, care mai păstrează câteva elemente stilistice (portalul de acces de pe latura sudică și fereastra din timpanul de vest), specifice tranziției de la gotic la renașterea transilvană din sec. al XV-lea. Ulterior, în sec. al XVIII-lea se ridică peretele cu arcadă, care delimitează pronaosul de naos și altarul semicircular. Tot acum este înlocuit tavanul din grinzi de lemn cu bolți sprijinite pe arce, prin utilizarea padantivelor. Această modificare este susținută de o mărturie documentară de la 1861 care amintește că „*biserica veche nu se știe de cine e făcută, recent ea a fost mărită cu ajutorul legatului Ioan Belgrădean*”. Tot acum se presupune că a fost realizat și turnul clopotniță pe latura de sud a pronaosului. Acesta a fost ridicat de către „Toma zidarul din Hurez și

⁷⁹ V. Moga, *Asupra a două obiecte cultice apărute pe Valea Ampoiului*, în *Indrumătorul pastoral*, XIX-XX, p. 150-152, idem, *Creștinismul la Apulum și în teritoriul său (sec III-X)*, Alba Iulia, 2007, p. 47-49. Olea, 2002; p. 47.

⁸⁰ S. Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, Cluj Napoca 2002, pp. 165, 168.

⁸¹ Fleșer, 2001, p. 117.

Radu”, utilizând un decor de factură muntenească. Cercetările efectuate asupra monumentului au dezvăluit faptul că nu a avut decor până târziu, în sec. al XVIII-lea, când pronaosul a fost pictat parțial. Iconostasul din lemn este o realizare târzie, menit să mascheze catapeteasma inițială, din zid⁸².

Biserica din Meteș cu hramul „Cuvioasa Paraschiva” datează din 1760, potrivit unei inscripții abia lizibilă de pe ancadramentul portalului aflat pe fațada de vest a turnului clopotniță. Caracteristicile constructive și arhitecturale sunt foarte asemănătoare cu a celor de la Poiana și Presaca Ampoiului, datând din aceeași perioadă, putând fi regăsite la turnul clopotniță cu două etaje și foișor din lemn cu arcade, cât și la corpul bisericii, unde bolta de lemn prezintă o desfășurare continuă. Biserica are o planimetrie tradițională formată dintr-o absidă semicirculară, despărțită de naos printr-un dublon și cu turn clopotniță pe latura de vest. În 1923 este construit un pridvor care maschează ancadramentul de piatră al intrării de formă semicirculară, cu un ornament simplu, profilat în formă de tor. Iconostasul din lemn este realizat într-un stil arhitectural cu decor simplu, cu sfânta treime în centru, flancată pe laturi cu icoanele de hram al Sf. Cuvioase Paraschiva și a Sf. Nicolae⁸³. Conscripția lui Bucow din 1760-1763 menționează existența unui număr de 114 familii ortodoxe arondate acestui lăcaș.

Biserica cu hramul „Cuvioasa Paraschiva” de la Poiana Ampoiului apare documentar în anii 1760-1762, fiind menționată de conscripția lui Bucow, cu un număr de 39 de familii de religie ortodoxă. Așa cum aminteam, raportul dintre dimensiunile corpului bisericii și turnul clopotniță sunt foarte echilibrate. A suferit transformări importante în 1913, atât la sistemul de acoperire cât și la spațiile interioare, fiind descoperită și demontat zidul din piatră a bisericii până la nivelul ferestrelor, pentru a fi ulterior completat cu cărămidă, peste care s-a ridicat bolta din lemn. Catapeteasma este realizată din zid degajat în partea superioară și completată ulterior cu actualul iconostas din lemn, fără a avea o valoare deosebită. Aici se păstrează totuși două icoane împărătești pe lemn, datând de la sfârșitul sec. al XVIII-lea, cu reprezentarea lui Isus pe tron și a mamei domnului cu pruncul⁸⁴.

Biserica din Presaca Ampoiului, purtând hramul „*Sfântului Nicolae*” a înlocuit, începând din 1765, un lăcaș mai vechi, din lemn, consemnat de conscripția lui Bucow cu un număr de 77 de familii. Biserica era situată, potrivit tradiției, în vatra satului, pe malul stâng al Ampoiului, pe locul cunoscut de localnici sub numele de „*Bisericuță*”. Ca picior al mesei altarului la actuala biserică se utilizează o stelă funerară provenită de la situl roman din *Ampelum-Zlatna*.

Documentele cartografice de la sfârșitul sec. al XVIII-lea ilustrează existența unei biserici în satul Găureni, amintită în documente cu hramul „Sfânta Paraschiva”⁸⁵. Tradiția locală și documente bisericești afirmă că biserica a fost

⁸² Ibidem, p. 46-48.

⁸³ Ibidem, p. 111-112.

⁸⁴ Fleșer, 2001, p. 117-118.

⁸⁵ I. Rustoiu, *Eforturi ale creștinilor ortodocși în ridicarea unor lăcașuri de cult de zid în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Altarul Reîntregirii*, nr. 3, 2006, p. 256.

distrusă de o inundație catastrofală la mijlocul sec. al XIX-lea, nemaifiind refăcută, enoriașii alăturându-se celor din Meteș.

Studiul prezentat se vrea a fi o modestă contribuție la identificarea etapelor istorice pe care comunitățile locale de pe cursul mijlociu al Ampoiului le-au străbătut în decursul timpului. Rolul lor este de a contribui la strângerea și sistematizarea materialelor pentru o reevaluare a acestui spațiu, din punct de vedere istoric și cultural, a cunoașterii evoluției așezărilor, a preocupărilor și modului de viață a oamenilor de pe aceste locuri.

ABSTRACT

As a result of archeological discoveries, The Ampoi valley basin and, first of all, the middle sector of it came lately into the space interest of human communities. We think that to this process contributed first the climate conditions, in favour to the development of a large forest area. The changes from the ending of the first millenium B. Chr. (a. Chr) with economical and existential consequences for the human communities in the area, determined an extension of the human intervention process, favoured by the diversification of economic resources, especially of the major role of animal forming in the life of these communities.

Although eneolithic discoveries are present in this area Cotofeni Culture is the first big human culture which is predominant in this area. In the early bronze period, proven by the archeological discoveries, human communities are expanding the most, traces of their presence being identified beginning from the Ampoi terraces and affluences to higher grounds situated to 800 – 1000 m.

The duality of habituated landscape is specific to this period of time which combine permanent settlements situated in the near presence of main water flows, naturally advantaged, with the seasonal ones, used by pastoral population.

If the first settlements are relatively spread out, well populated as those of Ampoița – Pietrele Gomușei, Meteș – Piatra Peșterii, Poiana Ampoiului – Piatra Corbului, others are episodic settlements used only in specific periods of the year, for poorest in artifacts and culture in which the morphology of the landscape was used as a protection and defence element not only against nature but beasts and siblings. It is the case of cave settlements of the Bats – Cave, Ampoița, and the Rock B orn - Bibarț and of the naturally defended promontories of Meteș – „Pleașa Înaltă”, Cheile Ampoiței – „Colții Romanesii”, Tăuț – „Cetatea Tăuț” etc.

The economic changes found a large expression in the religion and the burial ritual members of the community, according to where they found their end, were buried near the settlements in fields of funeral tumulus, protected by a rock mantle, to be protected of wild animals or in isolated tumulus, spreaded in the higher grounds if the deceased was a shepherd.

The evolution of early bronze settlements are visible in the presence of some sites belonging to the Șoimuș cultural group (Meteș – „Pleașa Înaltă”, Presaca Ampoiului – „Piatra Brati”), Șnechenberg cultures (Ampoița – Cetățuic and later to classic bronze cultures (Wietenberg) de la Ampoița – „Pietrele Gomușei”, Meteș – „Piatra Peșterii”, Cheile Ampoiței – „Piatra Caprei”, Bibarț – „Șura de Piatră”, Meteș – „Vărari”, etc.

Due to the lack of systematic resources in the area, there are no habituated traces from the early Iron Age, partly due to the changes of the habitat. In exchange, the dacic period is for more present, due to the presence of an important fortified settlement of Piatra Craivii.

The presence of dacic settlements in the area can be linked to the specific of an agrarian economy more obvious in the settlement of Pietrele Ampoiței and complementary occupations linked to alluvial gold extraction from Ampoi River, in the case of Tăuț and Meteș settlements.

After the roman conquest, being situated in vicinity of the two urban centres - Apulum și Ampelum – the economical value of the zone is raising, due to its economical resources and to the acces road with Apuseni Mountains. Traces of habitation from this period are signaled at Ampoița „Gomnușa” and Tăuț. The presence of some traces from this period on the peak of Dumbrăvii hill, on the interiver between Ampoi și Ampoița, brings to debate the existence of a guard touer situated somewhere near the roman road. Portions from this road were discovered on the Ampoița village territory but circumstantial researches could identify this road near Meteș and Presaca Ampoiului.

The presence of human habitats in the early Feudal Age was certainly a reality, although they were not archeological traced. This assertion is sustained by the existence of a large numbers of toponimes with routs to the old lexical tracic fund like: Ampoi, Ampoița, caprareț, grui, pârau, șes, vale etc., but old also slave slave – poiană, dumbravă, izvor, vârf, fântână etc.

In the first part of the second millenium (a. Chr.) first documentary information is revealed. Thus in the blurry political context, after the great tatar invasion from 1241, the bishop Petru of Transylvania obtained the right to build an own defensive fortification. This will be builded on the Ampoi Valley, aprox. 15 km on the rocky peck, known by the name of “Saint Michael Rock. “Shortly after, first documentary mentions of the area settlements are revealed. First of these is Ampoița, mentioned in a royal prerogative by the Alba capitlu in 1293 to settle this estates Dara (Daia!) (Ampoița (viile Ompey) și Filești⁸⁶ (Fylesd?), 60 romanian farmsteads, tax free from royalty. The Ampoița village is also mentioned in a border document with saxon Ighiu in 1293 as a posession of the captitle with the posessions Meteș (Metsed), Bărăbanț and Șard, belonging to Filesti estate.

The other settlements are mentioned afterwords in the royal, princiriary or episcopal office - Tăuț (1431); Presaca (1640); Poiana Ampoiului (1650) and Văleni (1694)

All the other settlements are mentioned for more lately at the beginning of XX century – 1910 (Lunca Ampoiței and Lunca Meteș). The urban development of the old village settlements from the area is the best ilustrated in the Austrian military maps from 1769 – 1773, known under the name of „iosefin maps”. The analysis of this documentary material reveals not only the form / structure of the villages but the main economics features (vineyards, orgards,pastures,mills and other hydrotechnical installation) cultural-spiritual features(churches) and social features (inns).

The impact of the religious union powerfully manifested in this geographic area, the local population proving a strong attachement to the traditional religious orthodox valors and a strong resistance to the idea of the union with Roma Church. The fac tis visible and the effort of buliding, conservation and utillization of the present places of worship, the most of the from XVIII th century.

The studywnats to be an effort of collection and sistematization of hystoric information for a reassessment of this space from the hystorical-cultural point of view and the evolution of the settlements from this space.

Abrevieri bibliografice

- Andrițoiu 1992 - Adrițoiu, I., Civilizația tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului, în Bibliotheca Thracologica, 2, București, 1992
- Anghel 1975 - Gh. Anghel, Alba Iulia 2000, Alba Iulia, 1975, Cap. II, Epoca feudală, p. 115-179.
- Anghel 1986 - Gh. Anghel, Fortificații medievale de piatră din sec. XIII-XIV, Cluj-Napoca, 1986
- Anghel 1987 - Gh. Anghel, Alba Iulia, București, 1987.
- Anghel, Măhăra 2006 - Gh. Anghel, G. Măhăra, Un sat din „Țara Vinului”, Alba Iulia 2006
- Binder 1986 - P. Binder, Nobilul român Ștefan Raț (cca. 1670 – 1720), „odorbirăul Bălgradului” sprijinitor al culturii românești, În Apulum XXIII, 1986, p. 187 – 1990.
- Boșcaiu 2001 - N. Boșcaiu, Paleoflora și evoluția climei în holocen, în Istoria Românilor, București, 2001, p. 31-35; coordonatori acad. Mircea Popescu -Dâmbovița și Alexandru Vulpe.

⁸⁶ Așezare și moșie dispărută, asociată de către unii cercetători când cu actuala localitate Feneș, când cu o localitate situată pe terasa stângă a Ampoiului, între Șard și Bărăbanț.

- Ciugudean et al. 1999 - H. Ciugudean, A. Gligor, D. Anghel, M. Voinaghi, Cercetări arheologice în aşezarea de la Ampoiţa – Pietrele Gomuşei (jud. Alba), în *Corviniana V*, 1999, p. 39-69
- Codrea 2005 - I. Codrea, Meşteri constructori din Transilvania – sec. XIII – XVI, în *în Sargeţia* 33/2005, p. 281-297.
- Cristache-Panait 1987 - Ioana Cristache-Panait – Biserici de lemn, monumente istorice din episcopia Alba Iuliei. Mărturii de continuitate şi creaţie românească, Alba Iulia, 1987
- Dragomir 2002 - Silviu Dragomir, Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII, Cluj Napoca 2002
- Drăguţ 1987 - V. Drăguţ, în prefaţa lucrării Ioanei Cristache-Panait, Biserici de lemn, monumente istorice...Alba Iulia, 1987.
- Fleşer 2001 - G. Fleşer, Biserici româneşti de zid din judeţul Alba, Alba Iulia, 2001.
- Fleser, Inel, 2000 - G. Fleşer, C. Inel, Biserica fortificată reformată de la Benic in *Apulum* 37/2, 2000, p. 295-303.
- Frăţilă 1987 - V. Frăţilă, Lexicologie şi toponimie românească, Timişoara 1987.
- Furdui 2009 - I. Furdui, Andrei Şaguna, 1089 – 1873, ctitor al învăţământului confesional ortodox din Transilvania, <http://www.dacoromania.go.ro/nr12/andrei.htm>
- Ghinea, Ghinea 2000 - E. Ghinea, D. Ghinea, Localităţile din România – Dicţionar, Bucureşti, 2000.
- Gligor 2007 - A. Gligor, Culturi, complexe şi aspecte culturale eneolitice din Transilvania Intracarpatică, Referat III la lucrarea de doctorat cu tema: „Eneoliticul din Transilvania intracarpatică”, coord. Prof univ.dr. Iliu Paul, Alba Iulia, 2007.
- Hitchins, Beju 1984 - K. Hitchins, N. Beju, Conscriptia clerului ortodox transilvan din 1767, în *Mitropolia Ardealului*, nr. 7-8, Sibiu, 1984, p. 534-568.
- Iambor 2005 - P. Iambor, Aşezări fortificate din Transilvania (sec. IX-XIII), Cluj-Napoca, 2005.
- Ichim. 1984 - I. Ichim, Condiţiile climatice, în *G.Rom.*, vol. I, 1984.
- Josan et al 1996 - N. Josan, Gh. Fleşer, Ana Dumitrean, Oameni şi fapte din trecutul judeţului Alba în memoria urmaşilor, Alba Iulia, 1996
- Klimenko 2004 - V. V. Klimenko, Sharp of the Northern Hemisphere in the Early Subatlantic Age (650 – 280BC), în *Science Highlights*, vol. 12, Nr. 1, Aprilie, 2004, p. 13-15.
- Meteş 1921 - Şt. Meteş, Viaţa Agrară, Economică a Românilor din Ardeal şi , Ungaria - Documente contemporane, I - 1509- 1820., Bucureşti, 1921.
- Meteş 1935 - Şt. Meteş, Istoria bisericii şi a vieţii religioase a românilor din Transilvania şi Ungaria, până în 1698, ed. II revizuită, Sibiu, 1935.
- Mircea, Gligor - G. Mircea, A. Gligor, Urme de locuire preistorică în carstul din Cheile Ampoiţei, în *Patrimonium Apulense*, VII-VIII, 2008, p. 19-27.
- Moga 2000 - V. Moga, Asupra a două obiecte cultice apărute pe Valea Ampoiului, în *Indrumătorul pastoral*, XIX-XX, p. 150-152
- Moga 2007 - V. Moga, Creştinismul la Apulum şi în teritoriul său (sec III-X), Alba Iulia, 2007.
- Moga, Ciugudean 1995 - V. Moga, H. Ciugudean redactori, Repertoriul Arheologic al Judeţului Alba, Alba Iulia, 1995.
- Munteanu, 2008 - T. Munteanu, O locuire Wietenberg la Meteş, în *BCŞS*, nr. 14, 2008, p. 7-12.
- Nemeş 2004 - C. Nemeş, Răscoala lui Horea, Plângerile ţăranilor din Comitatul Alba, în *rev. Daco-romania*, nr. 17, 2004.
- Olea 2002 - V.P. Olea, Scurtă contribuţie la istoria Văii Ampoiului, în *Apulum* 39, 2002, p. 437-458.
- Pascu 1972 - Şt., Pascu, Voievodatul Transilvaniei, Vol I, Cluj, 1972.
- Pascu 1982 - Sub redacţia Acad. Şt., Pascu, Izvoarele răscoalei lui Horea, - Seria A – Diplomataria, vol. I, Bucureşti, 1983.
- Pascu 1983 - Sub redacţia IAcad. Şt., Pascu, Izvoarele răscoalei lui Horea, - Seria B – Izvoare narrative, vol I, Bucureşti, 1983
- Pascu 1983 - Sub redacţia IAcad. Şt., Pascu, Izvoarele răscoalei lui Horea, - Seria B – Izvoare narrative, vol II, Bucureşti, 1983
- Pascu 1984 - Sub redacţia IAcad. Şt., Pascu, Izvoarele răscoalei lui Horea, - Seria B – Izvoare narrative, vol III, Bucureşti, 1983
- Pascu 1984 - Şt., Pascu, Revolta populara de sub conducerea lui Horea, Bucureşti, 1984

- Pătrașcu 1967 - T. Pătrașcu, Toponimia comunelor Zlatna și Ciugud din raionul Alba, în *Apulum* VI, 1967, p. 677-698.
- Perianu 1990 - M. Perianu, Necropola bronzului timpuriu de la Ampoița (jud AB), în *Thraco-Dacica* 11, 1990, 241 - 247.
- Popa 1946 - T. Popa, Românii din județul Alba în veacurile XII – XV, în *Apulum* II, 1936, p. 102-139.
- Popa 2002 - D. Popa, Vilae, vici, pagi - Așezările rurale din Dacia romana intracarpatica, București, 2002 sau (<http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/bibliotheca/popa/repertoriu>)
- Pop 1995 - V. Pop, Disertație despre tipografiile românești din Transilvania și învecinatele țări de la începuturile lor până în vremurile noastre, Sibiu în 1838 reeditată, de Eva Mârza și Iacob Mârza la editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995.
- Prodan 1986 - Prodan, David, Iobăgia în Transilvania în secolul al VIII-lea, vol. I, 1986.
- Prodan 1979 - Prodan, David, Răscoala lui Horea, vol. I, 1979.
- Raica 1980 - I. Raica, Date noi privind mișcarea lui Șofronie (1759 – 1761), în *Apulum* XVIII, 1980, p. 277-289.
- Rustoiu I. 2006 - I. Rustoiu, Eforturi ale creștinilor ortodocși în ridicarea unor lăcașuri de cult de zid în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în *Altarul Reîntregirii*, nr. 3, 2006, p. 253-272
- Suciu, 1967 - Coriolan Suciu, Dicționarul istoric al localităților din Transilvania, Vol. I și II, București, 1967.
- Tomescu 2000 - M. Tomescu, Holocen, date cronologice și climatice, în *C.A. X*, 1998-2000, p. 235-271.
- Zoltan, 1955 - Toth, Zoltan, Mișcări țărănești din Munții Apuseni, până la 1848, București, 1955.
- * * * - Alba Iulia – 2000, Alba Iulia, 1975
- * * * - Istoria Românilor - Moștenirea timpurilor îndepărtate, vol. I, București, 2001.
- * * * - Documente privind Istoria României, Seria C., Transilvania, vol. I - VI (1075 – 1350), București, 1951 – 1955.
- * * * - Documenta Romaniae Historica, Seria C., Transilvania, X – XV (1351 – 1385), București, 1977 – 2006.
- * * * - "Ridicarea Josefină" 1770 (1769-1772) -sursă: Az első katonai felmérés. Erdély és a Temesi banság, DVD, ed. « Arcanum », Budapest, 2005), secțiunile 169 și 170

Cuvinte cheie: așezare, ceramică, descoperiri, material arheologic, perioada, resurse, sondaj.

Keywords: settlement, ceramics, discoveries, archaeological material, period, resources, probe.

ANEXE

**Lista siturilor arheologice clasate și repertoriate
din bazinul mijlociu al Ampoiului potrivit (cIMEC)**

Cod RAN	Denumirea sitului	Categorie	Tip	Județ	Localitate (ZVA)	Cronologie	Situația sitului
AMPOIȚA							
5595.01	Situl arheologic de la Ampoița - „La Pietre” (Pietrele Gomnușei sau Pietrele Ampoiței)	Locuire	Așezare multistrat	Alba	Ampoița, com. METEȘ	Eneolitic, Petrești; Bronz, Coțofeni și Wietenberg; LaTene, geto-dacică; medieval, neprecizată	Cercetat
5595.02	Situl arheologic de la Ampoița - „Colțul Caprei”, din Cheile Ampoiței.	Locuire	Așezare	Alba	Ampoița, com. METEȘ	Eneolitic, Torți pastilate	Sondaj arheologic
5595.03	Necropola tumulară de epoca bronzului de la „Peret”	Descoperire funerară	necropolă	Alba	Ampoița, com. METEȘ	Epoca bronzului, Coțofeni	Cercetat
5595.04	Așezarea de epoca bronzului de la „Piatra Boului”, situată la vest de sat, pe interfluviul dintre Valea Ampoiului și Ampoița.	Locuire	Așezare	Alba	Ampoița, com. METEȘ	Paleolitic, - musterian	Sondaj arheologic
TĂUȚI							
5684.01	Ruinele cetății feudale de la Tăuț	Locuire militară	Cetate	Alba	Tăuț, com. Meteș	Epoca medievală, sec. XIII - XVI	Cercetat
METEȘ							
5586.01	Situl arheologic de la Meteș – „La Peșteră” din Valea Albinii	locuire civilă	Așezare	Alba	Presaca Ampoiul, com. Meteș	Eneolitic, neprecizat Epoca bronzului, Coțofeni	Cercetat
PRESACA							
5666.01	Situl arheologic de la Presaca – Peștera „Șura de Piatră”, de la Bibarț	locuire civilă	Așezare	Alba	Valea Albinii, com. Meteș	Bronz timpuriu, Coțofeni și Șoimiș	Sondaj arheologic

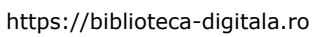
Monumentele istorice de pe cursul mijlociu al Ampoiului
clasificate în conformitate cu prevederile art. 3 din Legea nr.422/2001
și a Listei monumentelor istorice protejate din Județul Alba (LMI/2010)

Nr. crt	Cod LMI 2004	Denumire	Localitate	Adresa	Datare	Situația sitului
1	AB-I-s-B-00010	Așezare	sat Ampoița, com. Meteș	"La Pietre" sau „Pietrele Gomnușei"	Așezare multistrat: eneolitic, (Petrești), bronz (Coșofeni), Latène (geto-dacică), feudală (neprecizată).	Cercetat
2	AB-I-s-B-00011	Așezare	sat Ampoița, com. Meteș	"Piatra Boului"	Epoca bronzului, faza cult. neprecizată	Sondaj arheologic
3	AB-I-s-B-00058	Așezare	Sat Presaca , com. Meteș	Peștera „Șura de Piatră"	Eneolitic, faza cult. neprecizată	Sondaj arheologic
4	AB-II-a-B-00371	Fortificație medievală	Sat Tăuți, com. Meteș	Stânca Sf. Mihail. Topo: 1348	Epoca medievală, sec. XIII - XVI	Cercetat
5	AB-II-a-B-00176	Cimitirul și Biserica „Cuvioasa Paraschiva", - Ampoița	Sat Ampoița, com. Meteș	Str. Bisericii, Ampoița; topo: 182	sec. XVII-XVIII	Cercetat
6	AB-II-m-B-00253	Biserica „Cuvioasa Paraschiva"	Sat Meteș, com. Meteș	În centrul satului; topo: 51-54	Apare documentar 1760	Cercetat
7	AB-II-m-B-00263	Biserica „Cuvioasa Paraschiva"	Sat Poiana Ampoiului, Meteș	În centrul satului; Topo: 25	Apare documentar 1760-1762	Cercetat
8	AB-III-m-B-00416	Obelisc comemorativ al evenimentelor de la 1848-1849	Sat Presasca. Com. Meteș	Lângă DN 74	Epoca modernă 1898	Cercetat

**Alte situri arheologice cuprinse în repertoriul arheologic al județului Alba
sau semnalate în bazinul mijlociu al Ampoiului**

Nr. crt.	Denumirea sitului	Categorie/Tip	Localitate	Cronologie	Sursa	Cordonate stereo 70
1	Situl arheologic de la Ampoița - „Colții Romanesi”, din Cheile Ampoiței.	Locuire	Ampoița, com. METEȘ	Bronz timpuriu / Cultura Coțofeni	Patrimonium Apulense, VII-VIII, 2008, p. 23	Necercetat
2	Situl arheologic de la Ampoița - „Peștera Liliecilor”, din Cheile Ampoiței.	Așezare temporară	Cheile Ampoiței	Bronz timpuriu / Cultura Coțofeni	Rep. Arh. Alba, 1995 Nr.10/7, p.49	Necercetat
3	Situl arheologic de la Ampoița - „Cetățaua”, din Cheile Ampoiței.	Locuire	Ampoița, com. METEȘ	Bronz timpuriu / Grupul Șoimuș	Patrimonium Apulense, VII-VIII, 2008, p. 23	Necercetat
4	Piatra Bulzului	Posibilă locuire	Lunca Ampoiței	Perioadă nedeterminată	Semnalară	Necercetat
5	Situl arheologic de la Ampoița - „Gomnușa”, din Ampoița	Așezare rurală	Ampoița, com. METEȘ	Perioada romană	Rep. Arh. Alba, 1995 Nr.10/8, p. 50	Necercetat
6	Sit arheologic Meteș – „Vărari” în apropierea unei foste cariere de piatră, lângă sediul poliției.	Descoperire izolată	Meteș, com. METEȘ	Epoca bronzului / Cultura Wietenberg	B.C.S.S. nr. 14, 2008, p. 7	Necercetat
7	Situl arheologic de la “Pleașa Înaltă”	Așezare	Meteș – „Isca”, com. METEȘ	Bronz timpuriu, Grupul Șoimuș	Rep. Arh. Alba, 1995 Nr.106/1, p. 120	Necercetat
8	Urmele drumului roman Apulum - Ampelum	drum	Meteș – Coasta Morii Presaca – Gura Ursului	Perioada romană	Semnalară	Necercetat
9	Situl arheologic de la Poiana Ampoiului - „Piatra Corbului”.	Așezare	Poiana Ampoiului, com. Meteș	Bronz timpuriu / Cultura Coțofeni	Rep. Arh. Alba, 1995 Nr.142/1, p. 148	Cercetat
10	Situl arheologic de la Presaca - „Piatra Bratii”.	Așezare	Presaca, com. Meteș	Bronz timpuriu / Cultura Coțofeni	Apulum 20. 1982, p. 19-28	Necercetat
11	Biserica „Sf. Nicolae” (1762)	Lăcaș de cult	Presaca, com. Meteș	Dată din 1762	Semnalară	Necercetat
12	Situl fostei biserici de lemn, unde s-a tipărit „Catchismul Calvinesc” la 1642 (S)	Lăcaș de cult	Presaca, com. Meteș	Sec. XVIII (distrus)	Semnalară	Necercetat

13	Situl arheologic de „La Deleni”	Așezare	Presaca, com. Meteș	Perioadă nedeterminată	Semnalară	Necercetat
14	Situl arheologic de la Tăuș – pe piatra „Sfântul Mihai”, sub fortificația medievală	Așezare	Tăuș, com. Meteș	Bronz timpuriu / Cultura Coțofeni	Rep. Arh. Alba, 1995 Nr.189/, p. 187	Cercetat
15	Situl arheologic de la Tăuș - „Coștei”.	Așezare	Tăuș, com. Meteș	Perioada romană	Rep. Arh. Alba, 1995 Nr.189/3, p. 187	Necercetat
16	Situl arheologic de la Tăuș - „Coștei”.	Așezare	Tăuș, com. Meteș	Perioada feudală sec XIII - XVI	Rep. Arh. Alba, 1995 Nr.189/3, p. 187	Necercetat
17	Situl arheologic de la Tăuș - dealul „Dumbrava”.	Drum + tum de observație	Tăuș, com. Meteș	Perioada romană	Rep. Arh. Alba, 1995 Nr.189/4, p. 188	Necercetat
29	În sud-estul localității Tăuș, pe Vf. Mamut	Așezare	Tăuș, com. Meteș	Bronz timpuriu / Cultura Coțofeni	Semnalară	Necercetat
19	Ampoița – “Doștior”	Necropolă tumulară	Ampoița, com. METEȘ	Bronz timpuriu și mijlociu (wietenberg)	Rep. Arh. Alba, 1995 Nr.10/5, p. 49	Cercetat
20	Situl arheologic de sub “Vf. Toaca”	Necropolă tumulară	„Valea Albinii”, com. METEȘ	Bronz timpuriu,	Rep. Arh. Alba, 1995 Nr.117/2, p. 126	Cercetat
21	Tumul la nord de biserica din Meteș apropierea unor stânci de calcar (Lileia)	Necropolă tumulară	„Pogor” – Meteș co. Meteș	Posibil Bronz timpuriu	Rep. Arh. Alba, 1995 Nr.117/3, p. 126	Necercetat
22	Tumul funerar semnalat la nord de Cheile Ampoiței, pe dealul Dumbrăvii	Necropolă	Lunca Ampoiței	Perioadă nedeterminată	Semnalară	Necercetat
23	Tumuli funerar, Vf. Mărului	Necropolă	Ampoița	Perioadă nedeterminată	Semnalară	Necercetat
24	Tumul funerar, la nord de Vf. Pleașa Înaltă	Necropolă	Meteș - Isca	Perioadă nedeterminată	Semnalară	Necercetat
25	Tumul funerar, la nord de Vf. Țuțuiata	Necropolă	Meteș - Pogor	Perioadă nedeterminată	Semnalară	Necercetat
26	Descoperiri ceramice la „Săcătura”.	Posibilă locuire	Isca – „Săcătura”.	Perioadă nedeterminată	Semnalară	Necercetat
27	Fragmente ceramice la „Hârbea”	Posibilă locuire	Isca - „Hârbea”	Perioadă nedeterminată	Semnalară	Necercetat
28	Fragmente ceramice pe Vf. Thiocan	?	Văleni - Vf. Thiocan	Perioadă nedeterminată	Semnalară	Necercetat

DOUĂ BIJUTERII DACICE RECUPERATE RECENT

Vasile MOGA

Nu spunem o noutate atunci cand afirmăm că de mai bine de un deceniu și jumătate în zona cetăților dacice din complexul Munților Sebeșului (Orăștiei n.n.), ca de altfel în toate regiunile țării ce dețin situri arheologice și nu numai, a început o adevărată „vânătoare,, a vestigiilor patrimoniului mobil.

Sunt vizate, cum bine se cunoaște, în primul rând, piesele din metale prețioase – aur și argint- în special, care au luat, cu toate eforturile de recuperare din partea organelor judiciare de la noi, drumul piețelor occidentale de asemenea obiecte, ce au stârnit și continuă să stârnească interesul unor colecționari particulari.

În urma acestor devastatori organizați în rețele piramidale, rămân zeci, dacă nu sute de alte artefacte din fier, bronz și ceramică, care scoase la lumină pe această cale își pierd, dacă nu valoarea informațională, cel puțin contextul arheologic ce ar putea oferi specialiștilor date despre daci și civilizația acestora. Așa se face că în lipsa (și dezinteresul) unei legislații menită să stopeze *in nuce* acest veritabil jaf ce s-a extins, cum spuneam și în alte locuri deținătoare de vestigii arheologice (ca sa ne limităm doar la ele), palidele măsuri administrative rămân doar pe hârtie, cei dornici de „chilipiruri,, istorice continuându-și astfel activitatea.

O mai veche expoziție cu titlul „Tezaurul arheologic în pericol,, organizată de către Muzeul Civilizației Dacice și Romane din Deva în anul 2001 încerca să prezinte doar o infimă parte din piesele recuperate atunci. Acesteia i-au urmat expunerea în mai multe rânduri la Alba Iulia, București, Cluj Napoca, Sibiu, și alte muzee, ale unora dintre cele mai mediatizate recuperări de valori, provenite în principal din arealul fortificațiilor din zona capitalei regatului dac, manifestare ce a stârnit în egală măsură interesul specialiștilor și a publicului larg, opiniile în legătură cu originalitatea antică și cu presupusa falsitate a unora dintre piese (brățărilor din aur n.n.), făcând să curgă multă cerneală și ineptii ale acelora care au pretins că au fost „autorii,, unora sau altora dintre aceste obiecte.

Trebuie amintit de la bun început, ca alături de acum celebrele brățări spiralate din aur (și de asemenea a miilor de monede KOSON și LISIMACH) numărul artefactelor de patrimoniu arheologic constând din alte categorii de piese recuperate stau mărturie asupra flagelului de braconare a siturilor de la noi.

Cine va avea curiozitatea să parcurgă literatura de specialitate va putea lesne observa că o mică parte din piesele confiscate au fost valorificate de unii dintre cercetători, dintre care ne permitem să-i nominalizăm pe E. Iaroslavschi, O

Bozu, D. Benea, I. V. Ferencz, C. Bodo, Viorica și Vasile Moga¹ alte zeci de artefacte despre care informațiile privind locul descoperirii și mai ales contextul arheologic fie se cunoaște vag fie că nu se cunoaște deloc (fiind „inventat„ de cei de la care au fost ridicate) așteptându-i inventarierea, restaurarea și chiar publicarea științifică.

Este și cazul celor două obiecte asupra cărora ne vom opri în continuare. Artefactele descoperite de braconieri în zona cetăților dacice sunt de fapt două torques-uri (colane), o categorie distinctă din seria celor aproximativ 230 de tezaure dacice din argint, datate larg între ultimul sfert al sec al II-lea a. Chr. și prima jumătate a veacului I p. Chr. După o statistică recentă datorată cercetătorului Horea Pop², aceste tezaure (și adăugăm noi, piese din argint izolate) cuprind în jur de 2000 de piese întregi sau fragmentare, uneori podoabele ă n cauză fiind asociate cu monede din argint grecești sau denari romani republicani, care pot oferi informații asupra timpului și cauzelor care au determinat îngroparea lor. Iată în continuare o sumară descriere a pieselor:

1. Torques împletit dintr-o bară de argint. Starea de conservare bună. Greutatea totală 205,22gr, diametrul 19,8cm, TL 750/1000.

Extremitățile ciocănite în momentul realizării sunt îndoite dând impresia unui cap de pasăre. Capătul din dreapta este decorat cu un șir de cercuri executate prin batere. Obiectul are numeroase analogii în repertoriul tezaurelor dacice de argint³ pentru a face aici și acum alte comentarii.

2. Torques împletit dintr-o bară de argint, greutate 175,97gr, diametrul 14cm, TL 750/1000. este rupt la extremități. Cele două fragmente păstrează un decor incizat sub forma unor „note muzicale„.

Ambele bijuterii datează din intervalul secolelor I a. Chr- I p. Chr.

La finalul acestei prezentări se impune o observație pe care o considerăm necesară. Dată fiind neclaritatea locului descoperirii, în cazul că admitem apariția în zona cetăților dacice din Munții Orăștiei de unde, cel puțin până prezent nu sunt semnalate produse finite din argint ci doar ustensile ale unor ateliere de prelucrare a metalelor nobile, torques-urile de față ar putea fi primele bijuterii de acest tip din regiunea capitalei Daciei preromane. Aceeași constatare este valabilă și în cazul lotului de brățări spiralate din aur recuperate tot aici, lucrate după toate aparențele, în officinele de orfevrărie din acest spațiu istoric. Să mai spunem că cele două bijuterii, la fel ca și alte artefacte din metal prețios păstrate la MNUAI, au fost incluse în lista de tezaur arheologic național⁴.

¹ Viorica Moga, Vasile Moga, *Piese din fier dela Grădiștea Muncelului*, în *Sargeția XXV*, 2001, p.107-110, cu bibliografia asupra acestui subiect, V. Moga, *Considerații asupra unor artefacte arheologice recuperate*, în *Patrim.Ap VII-VIII*, 2008, p.83-95

² H. Pop, *Argintul dacic sălăjean*, ed Mega, Cluj Napoca, 2003, cu bibliografia generală și specială asupra argintului la daci, de la pag 105-108.

³ I.H.Crișan, *civilizația geto-dacilor*, Ed. Meridiane, vol 2, București 1993, p.5-77.

⁴ În legătură cu neclaritatea locului descoperirii, situația este identică cu presupusa descoperire în cetatea dacică de la Căpâlna (jud Alba), a unui colier și a doi cercei din aur cu piatră prețioasă de certă origine elenistică, acăror descoperire pare să fie mai degrabă într-unul dintre siturile din Dobrogea și nici într-un caz în fortificațiile de pe Valea Sebeșului. Păstrate la Alba Iulia, ele au fost

În decursul timpului, trei au fost, în opinia noastră, problemele ridicate de existența tezaurelor, sau a unor piese izolate descoperite în Dacia. Prima se referea la exploatarea alături de aur a „metalului alb”, ale cărui resurse se găseau și au fost exploatate cu predilecție de către daci în zona minieră a Munților Apuseni.

În al doilea rând, pornind de la aceleași descoperiri s-a demonstrat existența atelierelor de prelucrare a argintului și a altor metale nefieroase, officine dintre care le amintim pe cele de la Grădiștea Muncelului, Pecica (Arad), Tășad (Bihor), Piatra Craivii (Alba)⁵, de unde se cunosc unelte utilizate de meșteri locali sau itineranți, ustensile între care sunt semnalate creuzete, nicovale, clești ori ciocane de mici dimensiuni. Nelipsite din arsenalul acestor artizani specializați erau la rândul lor dălțile, dornurile, punctatoarele, etc, folosite pentru ornamentarea produselor finite.

În fine, s-a constatat pornind de la aceleași descoperiri sistematice și mai ales fortuite, varietatea produselor din argint solicitate de comanditarii daci, cu categorii, tipuri și variante dintre cele mai diversificate ca, spre exemplificare, fibule simple, cu nodozități sau linguriță, felurite lanțuri pe care erau atârinate pandantive, apoi coliere, torques-uri sau colane cu dimensiuni variabile, executate din bare sau sârme împletite, având ca și piesele de care ne ocupăm, forma circulară, ușor ovală, cu extremitățile terminate cu un decor în care se pot desluși păsări sau capete de animale. Nu pot lipsi din această înșiruire vasele din argint de tip cupă sau boluri hemisferice, plăci și falere cu reprezentări antropo și zoomorfe, dintre care unele ca cele din componența tezaurelor de la Săliștea (jud Alba), Surcea, ori București-Herăstrău, reprezintă creații de vârf a ceea ce a fost arta argintului la daci.

TWO RECENTLY RECUPERATED DACIAN JEWELS

ABSTRACT

For more than a decade, archaeological poaching affected the most important sites of Dacian and Roman period from the inside and outside the Carpathian arch. Numerous metal artefacts were unearthed; those made of gold and silver seem to have mostly aroused interest, so that some of these jewels were sold on the antiquity art markets from Occidental Europe and even beyond the Ocean.

Starting from this premise, this article deals with two silver pieces from the category of shafts-torques, recently recuperated, preserved within the antiquity collection of the Museum from Alba Iulia.

Entwined with silver cross bars, weighting 205,22 gr (fig 1), respectively 175,97 gr (fig 2), the pieces have bent edges that seem to suggest bird heads.

If we admit the fact that the two artefacts were discovered by the contemporaneous "treasure hunters", in the area of the capital of the Dacian kingdom from Sarmizegetusa Regia (Grădiștea Muncelului, Hunedoara County), than we are faced with the first jewels made by the Dacian silversmiths here.

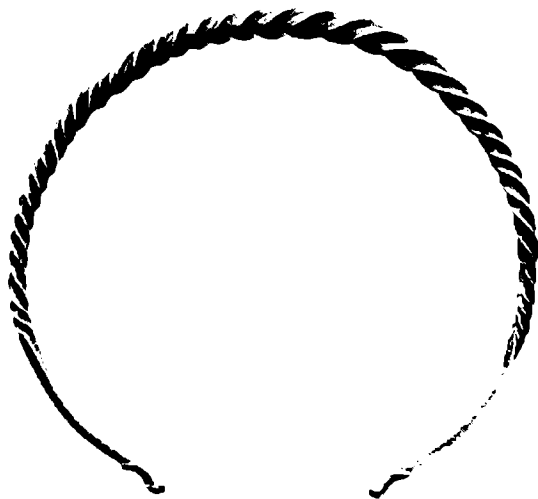
fișate și incluse în lista de tezaur arheologic național de către semnatarul acestor rânduri, care și-a exprimat încă de la recuperarea și expunerea lor la Alba Iulia, rezerva în privința locului descoperirii. Este și acesta un exemplu palpabil de inducere în eroare a organelor judiciare care au recuperat și acest lot de piese încă nepublicate!!

⁵ Vezi nota 3.

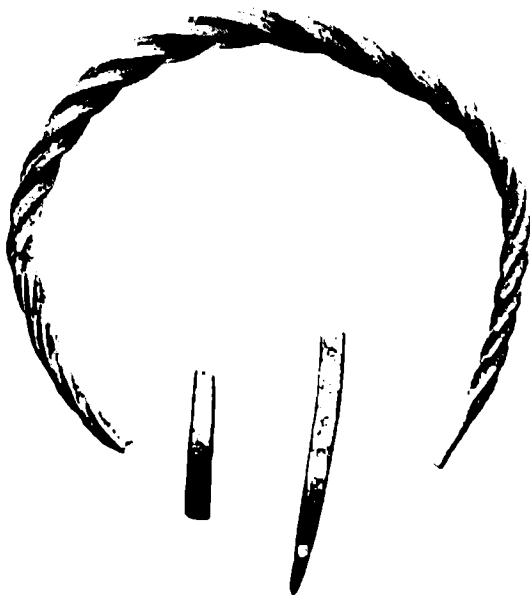
Analogies with similar pieces discovered either in Dacian silver hoards, or as isolated pieces, known until present, include these jewels between 1st century BC- 1st century AD. The two jewels are part from the list of national archaeological heritage.

Cuvinte cheie: bijuterii dacice, argint, torques, Munții Orăștiei, Dacia Romană.

Keywords: Dacian jewels, silver, torques, Orăștie Mountains, Roman Dacia.

1.

2.

MONUMENTE FUNERARE DIN PIATRĂ DESCOPERITE ÎN NECROPOLA ROMÂNĂ DE LA APULUM-DEALUL FURCILOR

Adrian Cosmin BOLOG

Pe teritoriul actualului oraș Alba Iulia, s-au dezvoltat în epoca romană două orașe romane distincte: *municipium Aurelium Apulense* care va deveni *colonia Aurelia Apulensis* (cartierul Partoș) și *municipium Septimium Apulense* care va deveni *colonia* în timpul împăratului Traianus Decius (la sud de castrul legiunii XIII Gemina, de pe platoul Cetate)¹. Două necropole au fost investigate arheologic: la sud de castru-Dealul Furcilor „Podei” și spre nord, nord-vest de castru-„Stația de salvare”, „Stadion”. Însă numeroase descoperiri de monumente funerare în Partoș ne sugerează că și aici ar trebui să fie o altă necropolă.

În paginile ce urmează se va face o prezentare detaliată a trei monumente funerare inedite (un sarcofag, un leu funerar, un medalion) din calcar, toate descoperite în necropola romană de la Apulum-Dealul Furcilor, punctul „Podei”, în campaniile din anii 2008 și 2010². Toate piesele fac acum parte din colecția Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia.

1.Sarcofag de calcar - inedit nr. inventar R.10720, descoperit pe proprietatea d-nului Moldovan Adrian, la adâncimea de 0,80m de la nivelul de călcare (Fig.1). Este vorba de un sarcofag de copil, din care s-a mai păstrat cutia (arca) întreagă și o mică parte din capac, acesta fiind spart probabil în momentul jefuirii, motiv pentru care nu s-a mai descoperit nimic în interiorul mormântului, nici resturi osteologice și nici alte materiale arheologice(Fig.II). Sarcofagul ca și fragmentul de capac sunt nedecorate și nici nu prezintă urme de inscripții, observându-se doar urme ale prelucrării calcarului. Forma cutiei este dreptunghiulară și este lucrată dintr-un singur bloc de calcar, iar capacul părea să fi fost doar o simplă lespede dreptunghiulară plată. Dimensiunile cutiei, la exterior, L= 0,90m, l= 0,64m, h= 0,62m, grosime laturi = 0,13m, grosime fund = 0,32-0,42m (variază deoarece în interior nu este tăiat uniform ci oblic, variația dintr-o parte în alta fiind de 0,10m); la interior dimensiunile sunt: L=0,64m, l=0,38m, A= 0,20-0,30m (s-a explicat mai sus de unde e diferența). Dimensiune capac, atât cât s-a mai păstrat: L= 0,32m, l= 0,14m, h=0,12m (Fig.III).

Astfel de sarcofage de calcar, unele chiar cu inscripții sau decorate, au mai fost descoperite în cadrul acestei necropole³ și nu numai, ci în foarte multe din

¹ Bărbulescu 2005, p. 34.

² Colectivul de cercetare, mai cuprindea fără subsemnarul, pe Constantin Inel, Cristinel Fântâncanu, Ovidiu Oargă.

³ Ota 2008, p. 209.

necropolele romane de pe teritoriul Daciei, în special în cele din marile necropole urbane⁴.

2. Leu funerar din calcar - inedit, nr inventar R.10721, descoperit pe proprietatea d-nului Turean Nicolae, la adâncimea de 0,45m de la nivelul de calcare, fără însă a identifica un mormânt din care ar fi putut face parte. Capul de leu, este confecționat din piatră de calcar (Fig. IV). Trăsăturile animalului sunt redată realist, foarte artistic, cu privirea înainte, cu gura deschisă și scoțându-se în evidență colții animalului pentru a sugera o imagine fioroasă, de bestie (Fig. V). Coama, foarte bogată, este realizată prin linii incizate. Mai sunt reprezentate cele două urechi, dar și o mică parte a piciorului stâng din față. Dimensiuni: înălțimea = 0,48m; grosimea maximă în jurul coamei = 0,45m (Fig. VI).

Leii funerari, având o origine orientală⁵, vor ajunge în epoca imperială caracteristici artei funerare balcano-dunărene și sunt întâlniți, în general sub formă de coronament de monumente funerare⁶, simbolizând forța divină păzitoare a sufletului după moarte.

Cea mai bună analogie a acestei piese se găsește în muzeul din Sebeș, fiind vorba de o piesă cumpărată în anul 1968, de la o localnică din Vințu de Jos, însă se presupune că acesta ar proveni tot de la Apulum⁷. Alte descoperiri de lei funerari sunt la: *Apulum*⁸, Benic⁹, Miercurea Sibiului¹⁰, Vințu de Jos¹¹ (toate piesele din aceste puncte sunt la muzeul din Sebeș), *Micia*¹², Bucerdea¹³, *Potaissa*¹⁴, *Germisara*¹⁵, Gârbova¹⁶, *Ampelum*¹⁷, Dej¹⁸, *Brucla*¹⁹, *Sarmizegetusa*²⁰, Cașei²¹, Deva²², Hunedoara²³, *Tibiscum*²⁴ Pojejena²⁵ (jud. Caraș-Severin), Teregova²⁶ (jud. Caraș-Severin), Sibiu²⁷.

⁴ Bărbulescu 2005, p. 89.

⁵ Florescu 1926-1927, p. 89; Țeposu, Mărghitan 1969, p. 164; Isac 1970, p. 16; Isac și colab. 1973, p. 138, 142; Băluță 1974, p. 130, Marinescu 1977, p. 133; Țeposu Marinescu 1982, p. 43; Popa, Totoianu 2003, p. 219.

⁶ Florescu 1926-1927, p. 88; Florescu și colab. 1980, p. 207; Popa, Totoianu 2003, p. 219.

⁷ Popa, Totoianu 2003, p. 215; Popa, Totoianu 2009, p. 73.

⁸ Băluță 1988, p. 255-265.

⁹ Popa, Totoianu 2003, p. 216; Popa, Totoianu 2009, p. 74.

¹⁰ Popa, Totoianu 2003, p. 217; Popa, Totoianu 2009, p. 76.

¹¹ Popa, Totoianu 2003, p. 218; Popa, Totoianu 2009, p. 77.

¹² Țeposu, Mărghitan 1969, p. 163-164; Țeposu Marinescu 1982, p. 157-158.

¹³ Wollmann 1969, p. 533-535.

¹⁴ Marinescu 1977, p. 133; Țeposu Marinescu 1982, p. 157.

¹⁵ Wollmann 1968, p. 110-112.

¹⁶ Wollmann, Grecu 1976, p. 103-104; Țeposu Marinescu 1982, p. 160.

¹⁷ Wollmann, Grecu 1976, p. 109-110.

¹⁸ Protase 1961, p. 134.

¹⁹ Horhat 1961, p. 277.

²⁰ Țeposu Marinescu 1982, p. 155, 157.

²¹ Țeposu Marinescu 1982, p. 155.

²² Țeposu Marinescu 1982, p. 155.

²³ Țeposu Marinescu 1982, p. 155.

²⁴ Țeposu Marinescu 1982, p. 155.

3. Medalion funerar din calcar – inedit, nr. inventar R.10722, descoperit pe str. Emile Zola (Dealul Furcilor) odată cu cercetarea arheologică efectuată pentru introducerea conductei de gaze pe respectiva stradă. Monumentul a fost găsit cu fața în sus, sub el fiind descoperit apoi un mormânt de înhumatie, de adult, jefuit. Vorbim despre un medalion liber, simplu sau lucrat aparte, acestea fiind denumirile sub care apare în literatura de specialitate. Acestea au aspectul unei nișe rotunde simple sau cochiliforme, înconjurată de o cunună prinsă din loc în loc cu o *taenia* și uneori cu rozete. Cele mai multe au la partea superioară o proeminență în formă de con de pin sau de leu. La partea inferioară medalioanele au o proeminență trapezoidală cu caracter funcțional care permite fixarea monumentului pe un altar sau o coloană²⁸.

Piesa noastră (Fig. VII) este lucrată dintr-un singur bloc de calcar, poros și foarte friabil, motiv pentru care monumentul nu este într-o stare foarte bună. În momentul descoperirii piesa era fragmentară. Dimensiuni: L= 1,01m; l= 0,57m; G= 0,17m; dimensiuni soclu: L= 0,36m; l= 0,21m, h= 0,17m. Într-un cadru limitat de o ghirlandă de panglică au fost executate cu o remarcabilă precizie și migală, pe două nivele, patru persoane, două pe rândul de sus, un bărbat și o femeie și două pe cel de jos, copii care par să fie de vârste diferite, personajul din stânga jos fiind redat mai mare (persoana din dreapta e băiat, iar cea din stânga fată). De asemenea s-a mai păstrat și o parte din soclu, în care se poate observa o nișă, ceea ce ne arată clar că acesta făcea parte dintr-un monument funerar mai mare și mai complex, nu se poate spune dacă mai avea sau nu ceva în partea superioară. Personajul din dreapta sus, tatăl, este redat din față, îmbrăcat cu o *tunică* și *sagum*, fiind prinsă pe umărul drept cu o fibulă rotundă²⁹. Bărbatul are părul tuns scurt, adus pe frunte, redat prin şuvițe paralele; poartă barbă și mustață; trăsăturile feței se disting cu ușurință: ochii, cu pleoapele deschise și cu spâncene bine reliefate; nasul lipsește. Personajul din stânga sus, mama, poartă o *tunică*, cu falduri drepte; părul este redat prin şuvițe lungi, aranjat cu cărare pe mijloc; se mai observă cercei, rotunzi, ochii realizați prin mici incizii ale globului ocular, nasul și gura parțial păstrate. Personajul din dreapta jos, băiatul, este îmbrăcat ca și tatăl, cu o *tunică* și *sagum*, prinsă pe umărul drept cu o fibulă; părul tuns scurt, adus pe frunte prin şuvițe paralele, iar trăsăturile feței sunt schițate expresiv: pupila ochilor fiind reprezentată printr-o scobitură, se mai observă nasul, gura și chiar obrajii mai dolofani. Ultimul personaj care s-a mai păstrat, cel din stânga jos, fata, pare să fi fost de asemenea îmbrăcată cu o *tunică*; părul este aranjat în şuvițe mai lungi și cu cărare la mijlocul capului, acoperindu-i parțial și urechiile; fața este sugestiv lucrată, ieșind în evidență ochii și nasul (fig. VIII).

²⁵ Țeposu Marinescu 1982, p. 155.

²⁶ Țeposu Marinescu 1982, p. 157.

²⁷ Țeposu Marinescu 1982, p. 160.

²⁸ Marinescu 1977, p. 131; Țeposu Marinescu 1972, p. 217.

²⁹ Marinescu 1976, p. 126.

Analogii pentru medalioane funerare lucrate aparte avem la: *Apulum*³⁰, Ghibor³¹, Cristești de Mureș³², Gherla³³, Gilău³⁴, *Porolissum*³⁵, *Brucla*³⁶, Apoldu Mare³⁷, Deva³⁸, Pătrânjeni³⁹, Proștea Mare⁴⁰, *Sarmizegetusa*⁴¹, *Potaissa*⁴², *Vețel*⁴³, *Ampelum*⁴⁴, Ilișua⁴⁵, Benic⁴⁶, Germisara⁴⁷, Petroșani⁴⁸, Copșa Mică⁴⁹, Mihai Viteazu⁵⁰, Alburnus Maior⁵¹, Târnava⁵². În afara Daciei, acest tip este prezent în Noricum, Pannonia, Dacia Superior, Moesia Inferior, Macedonia, ajungând până la insula Thasos⁵³.

Apulum-ul reprezenta un centru de difuzare a formelor de manifestare artistică, care a influențat alte centre provinciale apropiate⁵⁴. Este presupusă existența unui atelier de confecționare a monumentelor funerare⁵⁵, pe parcursul sec. II p. Chr, iar altul ar fi existat pe la sfârșitul sec. II p.Chr. și începutul secolului

³⁰ Pop, Aldea, Chifor, Lucăcel 1968, p. 413-415; Ciongradi 2007, p. 252-253; Protase 1960, p. 324; Protase 1961, p. 138; Florescu 1926-1927, p. 125; Țeposu Marinescu 1982, p. 188, 190, 192, 195, 197, 198.

³¹ Wollmann 1970, p. 170; Țeposu Marinescu 1982, p. 193.

³² Pop, Aldea, Chifor, Lucăcel 1968, p. 415; Țeposu Marinescu 1982, p. 188, 196; Protase 1960, p. 329.

³³ Pop, Aldea, Chifor, Lucăcel 1968, p. 415; Țeposu Marinescu 1982, p. 188, 198.

³⁴ Pop, Aldea, Chifor, Lucăcel 1968, p. 415; Florescu 1926-1927, p. 128; Țeposu Marinescu 1982, p. 190; Protase 1960, p. 329.

³⁵ Pop, Aldea, Chifor, Lucăcel 1968, p. 417-418; Țeposu Marinescu 1982, p. 194; Protase 1960, p. 329.

³⁶ Pop, Aldea, Chifor, Lucăcel 1968, p. 419; Horhat 1961, p. 276; Țeposu Marinescu 1982, p. 194; Protase 1960, p. 325.

³⁷ Pop, Aldea, Chifor, Lucăcel 1968, p. 419; Florescu 1926-1927, p. 124; Țeposu Marinescu 1982, p. 188, 190; Protase 1960, p. 329.

³⁸ Pop, Aldea, Chifor, Lucăcel 1968, p. 419; Florescu 1926-1927, p. 126-127; Protase 1960, p. 329.

³⁹ Pop, Aldea, Chifor, Lucăcel 1968, p. 419; Ciongradi 2007, p. 253; Țeposu Marinescu 1982, p. 189; Protase 1960, p. 329.

⁴⁰ Pop, Aldea, Chifor, Lucăcel 1968, p. 419; Florescu 1926-1927, p. 128; Protase 1960, p. 326.

⁴¹ Pop, Aldea, Chifor, Lucăcel 1968, p. 419; Țeposu Marinescu 1982, p. 189.

⁴² Pop, Aldea, Chifor, Lucăcel 1968, p. 419; Protase 1960, p. 329.

⁴³ Pop, Aldea, Chifor, Lucăcel 1968, p. 419; Ciongradi 2007, p. 257; Țeposu Marinescu 1982, p. 189, 191, 193; Protase 1960, p. 329.

⁴⁴ Pop, Aldea, Chifor, Lucăcel 1968, p. 419; Florescu 1926-1927, p. 123; Țeposu Marinescu 1982, p. 191.

⁴⁵ Pop, Aldea, Chifor, Lucăcel 1968, p. 419; Țeposu Marinescu 1982, p. 189, 196; Protase 1960, p. 329.

⁴⁶ Lipovan 1993, p. 147.

⁴⁷ Wollmann 1968, p. 118.

⁴⁸ Florescu 1926-1927, p. 123; Țeposu Marinescu 1982, p. 194, 198.

⁴⁹ Țeposu Marinescu 1982, p. 193.

⁵⁰ Țeposu Marinescu 1982, p. 193.

⁵¹ Țeposu Marinescu 1982, p. 195.

⁵² Țeposu Marinescu 1982, p. 196.

⁵³ Gramatopol 1982, p. 160.

⁵⁴ Popa 1975, p. 101; Popa și Totoianu 2003, p. 215.

⁵⁵ Popa 1975, p. 101; Țeposu Marinescu 1982, p. 70.

următor⁵⁶, astfel că piesele prezentate se încadrează într-o cronologie mai largă în sec. II-III p.Chr.

STONE TOMBS DISCOVERED AT THE ROMAN NECROPOLIS AT APULUM – DEALUL FURCILOR

ABSTRACT

The article presents three unique tombs (a sarcophagus, a funerary lion and a medallion) made of limestone, discovered at the Roman necropolis at Apulum – Dealul Furcilor, "Podei" spot, the biggest and most important of the old ancient city, during the campaigns in 2008 and 2010. All the pieces are now part of the collection of the National Unification Museum in Alba Iulia.

1. Limestone sarcophagus – discovered at 0,80m below ground. It is a child's sarcophagus; the black box and a small part of the lid remained, it being broken, probably at the moment of robbery, for which reason there was nothing else found inside the tomb, not even osteological remainders or other archaeological materials. The sarcophagus as well as the lid fragment are not decorated and do not present traces of inscriptions, only signs of limestone processing. The box has a rectangular shape and it was processed from a single block of limestone, and the lid appears to have only been a simple flat rectangular stone.

2. Limestone funerary lion – discovered at 0,45m below ground. The lion's head is made of limestone. The features of the animal are very artistically and realistically rendered, with the eyes facing forward, with an open mouth, accentuating the fangs of the animal in order to suggest a beastly-like image. The mane is very rich and realized with incisive lines; the two ears as well as a small part of the front left paw were very well rendered as well.

3. Limestone funerary medallion – The monument was found facing downwards and a robbed adult's inhumation tomb was found underneath it. Our piece was processed from a single block of limestone, porous and very friable, so the monument is not in very good condition. All that remained of it at the moment of discovery was about 60-65% of fragmentary material. In a frame limited by a festoon four people on two levels were executed with remarkable precision and carefulness (this is all that remained, but it is possible that on the lower level another character may have existed). There were two people on the higher level, a man and a woman, and two on the lower level, two children that seemed to be of different ages; the person on the left side is rendered bigger (it is probable that the person on the right is a boy and the person on the left is a girl). Part of the pedestal was also kept and we could see a niche in it, which shows us that this was part of an even greater and more complex tomb, but it could not be established whether there was something else on the higher part or not.

Apulum was a centre for the dissemination of artistic manifestation forms, which influenced other close provincial centres. It is assumed that a workhouse for tombs existed during the 2nd century A.D. and another one towards the ending of the 2nd century A.D. and the beginning of the next century.

Abrevieri bibliografice

ActaMN – Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.

ActaMP – Acta Musei Porolissensis, Zalău.

Apulum – Acta Musei Apulensis, Alba Iulia.

B.A.R. – British Archaeological Report, Londra.

⁵⁶ Piso, Blăjan 1993, p. 227-228, 236; Popa, Totoianu 2003, p. 215.

Ephemeris Dacoromana – Ephemeris Dacoromana. Annuario della Scuola Romana di Roma. Roma.

M. N. – Muzeul Național, București.

Pontica – Pontica. Muzeul de Istorie și Arheologie, Constanța.

Sargeția – Acta Musei Devensis, Deva.

SCIV – Studii și cercetări de istorie veche, București.

Studia – Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.

Terra Sebus – Acta Musei Sabesiensis, Sebeș.

Tibiscum – Tibiscum. Studii și Comunicări de Etnografie și Istorie, Caransebeș.

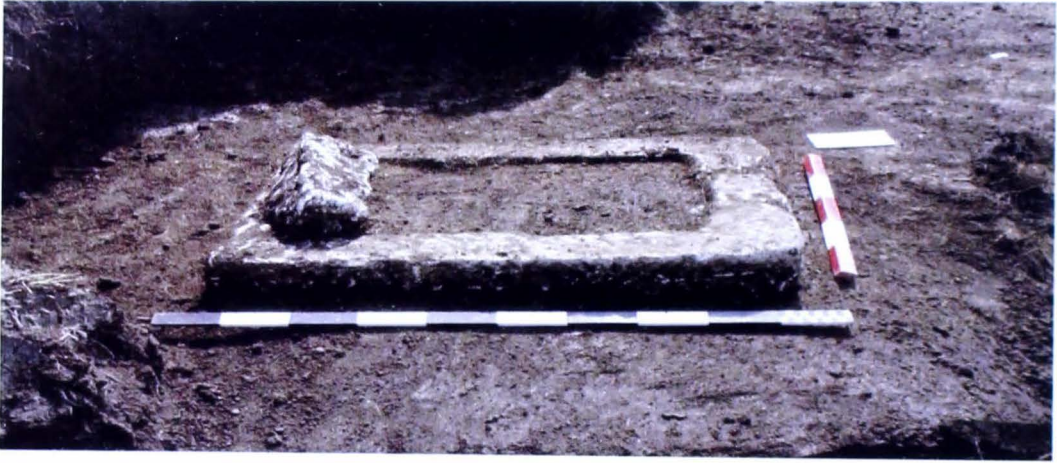
Bibliografie

- Băluță 1974 – C.L.Băluță, *Monumente sculpturale romane de la Apulum*, în *Apulum* XII, 1988, p. 117-133.
- Băluță 1988 – Cloșca L.Băluță, *Monumente sculptural de la Apulum*, în *Apulum* XXV, 1988, p. 251-268.
- Bărbulescu 2005 – Mihai Bărbulescu, *Atlas-dicționar al Daciei Romane*, ed.Tribuna. Cluj-Napoca. 2005.
- Ciongradi 2007 - Carmen Ciongradi, *Grabmonument und Solzialer status in Oberdakien*, Cluj, Ed Mega 2007.
- Florescu 1926-1927 – G.Florescu, *I monumenti funerary romani della "Dacia Superior"*, în *Ephemeris Dacoromania* IV, 1926-1927, p. 72-148.
- Florescu și colab. 1980 – R.Florescu, H.Daicoviciu, L.Roșu, *Dicționar enciclopedic de artă veche a României*, București, 1980.
- Gramatopol 1982 – Mihai Gramatopol, *Dacia Antiqua*, ed.Albatros. București, 1982.
- Horhat 1961 – Minerva Horhat, *Un tip rar de medallion funerar roman*, în *Apulum* IIII, 1961, p. 276-280.
- Isac 1970 – D.Isac, *Monumente funerare romane în Muzeul orașului Blaj*, în *Studia* XV, 1, 1970, p. 11-17.
- Isac și colab.1973 – D.Isac, V.Wollmann, I.P.Albu, *Monumente funerare reprezentând lei descoperite în județul Hunedoara*, în *Sargeția* X, 1973, p.137-154.
- Lipovan 1993 – Ion T.Lipovan, *Cu privire la un fragment de medallion funerar de la Benic*, în *Tibiscum* VIII, 1993, p. 147-152.
- Marinescu 1976 – Lucia Marinescu, *Despre îmbrăcămintea populației din provincial Dacia*, în *M. N.* III, 1976, p. 125-132.
- Marinescu 1977 – L.Marinescu, *Considerații privind arta funerară din Dacia Porolissensis*, în *ActaMP* I, 1977, p. 129-134.
- Ota 2008 – Radu Ota, *Sarcofagele romane din piatră descoperite la Apulum*, în *Pontica* XLI, 2008, p. 209-218.
- Piso,Blăjan 1993 – I.Piso, M.Blăjan, *Monumente romane descoperite la Alba Iulia*, în *Apulum* XXVII-XXX, 1990-1993, p. 227-239.
- Pop,Aldea,Chifor,Lucăcel 1977 – C.Pop, Al.Aldea, I.Chifor, V.Lucăcel, *Câteva medalioane funerare lucrate aparte din Dacia Superioară*, în *Apulum* VII, 1968, p. 413-420.
- Popa 1975 – Al.Popa, *Orașul roman Apulum*, în *Alba Iulia* 2000, Alba Iulia, 1975, p. 36-103.
- Popa,Totoianu 2003 – Cristian I.Popa, Radu V.Totoianu, *Lei funerari romani păstrați în muzeul din Sebeș*, în *Sargeția* XXXI, 2003, p. 215-231.
- Popa,Totoianu 2009 – Cristian Ioan Popa, Radu Totoianu, *Roman funerary lions in the Sebeș*, în *Terra Sebus*, 2009, p. 73-90.
- Protase 1960 – Dumitru Protase, *Un nou tip de medallion funerar roman în Dacia*, în *SCIV* XI, 2, 1960, p. 323-334.
- Protase 1961 – Dumitru Protase, *Noi monumente sculptural romane din nordul Daciei*, în *Apulum* IIII, 1961, p. 127-144.

- Țeposu Marinescu 1972 – Lucia Țeposu Marinescu, *Despre originea unor tipuri de monumente funerare din Dacia Superior*, în SCIV 23, 2, p. 215-222.
- Țeposu Marinescu 1982 - Lucia Țeposu Marinescu, *Funerary Monuments in Dacia Superior and Dacia Porolissensis*, în B.A.R. International Series 128, 1982, p. 155-160.
- Țeposu, Mărghitan 1969 – L. Țeposu, L. Mărghitan, *Monumente funerare de la Micia (partea II)*, în ActaMN VI, 1969, p. 159-164.
- Wollmann 1968 – V. Wollmann, *Monumente sculpturale din Germisara*, în Sargeția V, 1968, p. 109-120.
- Wollmann 1969 – V. Wollmann, *Lei funerari romani din Bucerdea*, în ActaMN VI, 1969, p. 533-535.
- Wollmann 1970 – V. Wollmann, *Materiale epigrafice și sculpturale romane în Muzeul din Sebeș*, în ActaMN VII, 1970, p. 163-184.
- Wollmann, Grecu 1976 – V. Wollmann, R. Grecu, *Monumente sculpturale romane de pe cuprinsul județului Alba*, în Apulum XIV, 1976, p. 99-118.

Cuvinte cheie: Apulum, epoca romană, necropolă, sarcofag, medalion, leu

Keywords: Apulum, Roman era, necropolis, sarcophagus, medallion, lion

I

II

III

IV

V

VI

VII

VIII

ISTORIE-CULTURĂ-MUZEOLOGIE- RESTAURARE-CONSERVARE

UMANISTI ȘI CERCURI UMANISTE DIN TRANSILVANIA ÎN SECOLELE XV-XVI

*Dr. Vasile MĂRCULEȚ**

*Drd. Ioan MĂRCULEȚ***

Italia a fost, după cum se știe, țara unde în secolul al XIV-lea, condițiile specifice de evoluție, bazate pe o intensă viață orășenească și pe o deosebit de dezvoltată economie de schimb, au făcut posibilă apariția Umanismului și a Renașterii. Din Italia, Umanismul s-a extins apoi în restul Europei, inclusiv în spațiul românesc, îndeosebi în Transilvania, îmbrăcând aspecte caracteristice fiecărei regiuni.

Condițiile istorice ale afirmării Umanismului în Transilvania. În Transilvania, țară în care relațiile feudale erau încă puternice, Umanismul a pătruns începând din prima jumătate a secolului al XV-lea, fie direct, prin italienii ajunși aici sau prin transilvănenii care au studiat în Italia sau în alte centre culturale europene impregnate de cultura italiană, fie indirect prin intermediul Dalmației, vecina Italiei, aflată un timp sub stăpânirea coroanei maghiare¹. În această epocă, rolul decisiv în sprijinirea și propagarea culturii umaniste a revenit curților regale și voievodale, dar îndeosebi celor două curți episcopale romano-catolice de la Oradea și Alba Iulia, veritabile centre umaniste din Transilvania.

Prăbușirea Ungariei sub loviturile Imperiului Otoman, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, a dus la schimbarea statutului politico-juridic al Transilvaniei, care, ca principat autonom sub suzeranitatea Porții, se alătura, din acest punct de vedere, Țărilor Române extracarpătice. În noile condiții istorice, Curtea voievodală, ulterior regală a lui Ioan Zápolya (voievod între 1510-1526; rege între 1526-1540), și, mai ales, curțile princiare ale lui Ioan Sigismund (1540-1551; 1556-1571) și Báthoreștilor, îndeosebi cele ale lui Ștefan Báthory (1571-1574; rege al Poloniei între 1575-1583) și Sigismund Báthory (1581-1597; 1598-1599; 1601-1602) s-au afirmat ca veritabile centre ale propagării Umanismului².

Cercul umanist de la Oradea. Prima jumătate a secolului al XV-lea consacră puternica afirmare cercului umanist de factură italiană din cadrul curții episcopale de la Oradea. Faptul s-a datorat, în primul rând, activității aici a unui șir

* *Colegiul Tehnic „Medienseis” din Mediaș*; ** *Colegiul Național „Ion Luca Caragiale” din București*. Comunicare prezentată în cadrul Simpozionului național „Contribuții românești la cultura universală”, organizat de Colegiul Național „Ion Luca Caragiale” din București, Inspectoratul Școlar General al Municipiului București, și Comisia UNESCO pentru România (28 mai 2010).

¹ G. Lăzărescu, N. Stoicescu, *Țările Române și Italia până la 1600*, București, p. 172.

² *Ibidem*, p. 104-105; 133-134.

întreg de episcopi născuți în Italia și cu studii la marile universități umaniste din peninsula.

Seria episcopilor de origine italiană ai Oradei a fost deschisă de **Ladislau Déméndi**, originar din Neapole. Fondatorul cercului umanist de la Oradea a fost un urmaș al lui Ladislau Déméndi, episcopul **Andrea Scolari**. Născut într-o familie nobiliară din Florența, motiv pentru care era supranumit *Florentinul*, văr cu condotireul Filippo Scolari de Ozora, în anul 1409 Andrea Scolari a fost numit episcop al Oradei.

În calitate de episcop de Oradea, Andrea Scolari s-a remarcat, atât prin activitatea sa religioasă, cât și prin numeroasele sale inițiative culturale, fiind unul dintre principalii promotori ai Umanismului și Renașterii în Ungaria și Transilvania. A întreținut legături cu reprezentanți de frunte ai culturii și artelor italiene pe care i-a chemat la curtea sa, însărcinându-i cu realizarea a numeroase comenzi. În timpul păstoririi sale, Curtea episcopală de la Oradea a fost înzestrată cu impozante edificii în stil renașcentist, inspirate după cele italiene. În același context se înscrie inițiativa sa, prima de acest fel din Transilvania, de constituire a unei biblioteci. Prin întreaga sa activitate culturală, episcopul Andrea Scolari s-a afirmat „*ca o perfectă încarnare a spiritului renașcentist, un prelat demn de perioada care a rămas în istoria papalității sub numele de pontificatul de aur*”³.

Succesorul lui Andrea Scolari a fost episcopul **Giovanni de Milanesi da Prato**, născut într-o localitate din vecinătatea Florenței. Rudă a condottierului Filippo Scolari, comitele Timișoarei, și a vărului acestuia, episcopul Andrea Scolari, Giovanni de Milanesi da Prato a studiat dreptul canonic la Florența, obținând titlul de doctor și o bogată cultură umanistă⁴.

Colaborator apropiat al episcopului Andrea Scolari, în 1426, la moartea acestuia, beneficiind de susținerea lui Filippo Scolari, Giovanni de Milanesi da Prato devine episcop al Oradei. Influența de care se bucură în cercurile politice ale Ungariei și Transilvaniei, slăbește considerabil la moartea protectorului său.

În plan cultural, Giovanni de Milanesi da Prato a continuat politica predecesorului său. Ca urmare, el a continuat să susțină activitatea cercului umanist de la Oradea și implicit pătrunderea umanismului de factură italiană în spațiul românesc și maghiar.

Un alt episcop de origine italiană al Oradei a fost **Giovanni de Dominis**. Între 1432 și 1440, acesta a ocupat scaunul episcopal de Segno, în Dalmația. În 1440, la moartea lui Giovanni de Milanesi, Giovanni de Dominis a fost transferat în fruntea Episcopiei Oradei. În noua sa calitate, el a continuat opera culturală de factură umanistă a predecesorilor săi.

Episcopul Giovanni de Dominis a fost puternic implicat și în viața politică, numărându-se, alături de Ioan de Hunedoara, între susținătorii înscăunării regelui Poloniei, Vladislav III și ca rege al Ungariei. Ca urmare, la începutul anului 1440,

³ Apud. *Scurt ghid cultural „Oradea cultură și diversitate”*, f.a., p. 4 (în continuare: *Oradea cultură și diversitate*).

⁴ G. Lazărescu, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 173.

pe când era încă episcop de Segno, el va face parte din delegația maghiară care va negocia, la Krakovia, înscăunarea suveranului Poloniei și ca rege al Ungariei⁵.

Păstorirea lui Giovanni de Dominis la Oradea a coincis însă și cu etapa de început a marilor campanii organizate de Ioan de Hunedoara împotriva turcilor. În bune relații cu Ioan de Hunedoara, episcopul Oradei a susținut lupta antiotomană a acestuia.

Conform principiilor de organizare militară a Transilvaniei și Ungariei, episcopul de Oradea dispunea, asemenea altor mari prelați din cadrul regatului, de propriile sale corpuri de oaste (banderii), pe care le comanda personal. Ca urmare, în toamna anului 1444, Giovanni de Dominis participă la campania împotriva turcilor, încheiată cu dezastrul de la Varna (10 nov. 1444). Cade în luptă în fruntea banderilor sale, aflate în compunerea flancului drept al dispozitivului armatei creștine, soartă împărtășită și de un alt înalt prelat de origine italiană, legatul papal în Ungaria, cardinalul Giuliano Cesarini, instigatorul acțiunii.

Cercul umanist de la Oradea va cunoaște maxima sa afirmare în deceniile 5-7 ale secolului al XV-lea, sub coordonarea marelui umanist și om politic **Ioan (János) Vitéz de Zredna** (1405/1408-1472). Episcop de Oradea (1445-65), arhiepiscop de Strigoni (Esztergom) și primat al Ungariei (1465-71), va juca un rol determinat în promovarea umanismului în Transilvania și Ungaria. De altfel, activitatea sa culturală l-a impus pe Ioan Vitéz în rândul umaniștilor europeni, unii specialiști considerându-l chiar părintele umanismului maghiar. Referindu-se la personalitatea lui, istoricul Liviu Borcea îl consideră „*cea mai impresionantă personalitate a Renașterii din Europa centrală a acestei vremi [...], exemplu de om având toate preocupările importante ale epocii sale, un strălucit mecenat*”⁶.

Descendent al unei familii croate cu puternică influență la curtea Ungariei și cu stânse legături cu familia lui Ioan de Hunedoara, tatăl său fiind între 1446 și 1452, secretar al acestuia, el însuși îndeplinind funcția de protonotar. Studiază la Viena dreptul și își însușește solide cunoștințe în fizică, astronomie și alchimie. Își continuă studiile în drept canonic în Italia, la Universitatea din Padova, unde obține titlul de doctor⁷. Cu prilejul studiilor italiene a stabilit contacte cu importanți oameni de cultură din peninsulă, între care umaniștii Pietro Paolo Vergerio și Enea Silvio Piccolomini, viitorul papă Pius II (1464-1468), care-i va deveni prieten apropiat. Prin 1437 devine canonic de Zagreb, calitate în care susține legăturile culturale ale capitalei Croației cu importante centre umaniste din Italia. În 1445, cu sprijinul lui Ioan de Hunedoara, devine episcop de Oradea și educator al fiului mai mic al acestuia, Mathias, iar în 1453 „cancelar de taină”. Curând, însă, Ioan Vitéz se îndepărtează de protectorul său, alăturându-se adversarilor acestuia și regelui Ladislau V Postumul, pe care îl sfătuiește să-i retragă căpitanului general administrarea veniturilor regale. În 1457, se numără printre opozanții politicii de

⁵ C. Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, București, 1968, p. 61-62.

⁶ Apud *Oradea cultură și diversitate*, p. 7.

⁷ A. Veress, *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium*, vol. I: *Padova (1264-1864)*, București, 1915, p. 34.

forță promovate pe plan intern de Ladislau de Hunedoara, fiul mai mare al lui Ioan de Hunedoara⁸.

Sub domnia lui Mathias Corvin (1458-1490), Ioan Vitéz se remarcă în calitate de diplomat, concomitent cu deținerea unor importante funcții în stat. În 1458, este trimis la curtea regelui Cehiei, George Podebrady, pentru a reglementa relațiile cu acesta. Alte misiuni diplomatice le îndeplinește pe lângă împăratul romano-german, Friedrich III de Habsburg. Ca o recompensă a activității sale, în 1465 este numit arhiepiscop de Strigoni și primat al Ungariei.

Spre sfârșitul anilor 1460, Ioan Vitéz se îndepărtează însă de rege, iar între 1471-1472 se numără chiar, împreună cu alți nobili, între organizatorii unui complot împotriva suveranului. Descoperirea complotului determină intervenția severă a lui Mathias Corvin împotriva complotiștilor. În aceste condiții, Ioan Vitéz, care beneficiază de clemența acestuia, se supune regelui, dar își pierde toate pozițiile și privilegiile⁹. Moare un an mai târziu la Strigoni.

Pe tot parcursul vieții sale, Ioan Vitéz s-a afirmat ca un sprijinitor al culturii. La Oradea, unde a funcționat timp de două decenii, a revitalizat cercul umanist în cadrul căruia vor activa, sub protecția sa, reprezentanți de seamă ai curentului din întreaga Europă, artiști și literați, precum polonezul *Grigore de Sanock*, cipriotul *Filip Podocatharo*, dalmatul *Nicolaus Machinensis*, italianul *Marzio Galeotti*, poetul *Gaspare Tribacco* și alții¹⁰. Între aceștia, s-a remarcat nepotul său, *Jannus Pannonius*, un remarcabil poet, pe care episcopul Ioan Vitéz l-a trimis în 1447 la studii în Italia, la vestita școală a lui Guarino și Vittorino da Feltr¹¹.

Ioan Vitéz a înființat la Oradea o academie și o bibliotecă cu cărți procurate în marea lor majoritate de la Florența, de la editorul Vespasiano da Bisticci. Atât academia cât și biblioteca sa vor fi transferate ulterior la Strigoni. Biblioteca sa stă la baza *Bibliotecii Corviniene* din Buda, înființată de Mathias Corvin. La Pojon (actuala Bratislava) a pus bazele *Universității Istropolitana*. A promovat cercetările astronomice și astrologice, scop în care a susținut activitatea astronomului Georg von Peurbach de la Universitatea din Viena, în urma calculelor făcute a stabilit la Oradea meridianul zero, eclipsele solare și lunare în opera sa *Tabulae Waradiensis (Tabele orădene)*, folosită de Cristofor Columb și Amerigo Vespucci în călătoriile lor. Tot la Oradea, Ioan Vitéz a fondat în 1464 un observator astronomic, finanțat de Mathias Corvin, cu piese puse la dispoziție de astronomul vienez, care va funcționa până în secolul al XVII-lea¹².

*

Cercul umanist de la Alba Iulia. Al doilea centru umanist al Transilvaniei a fost curtea episcopală de la Alba Iulia. În ultimul sfert al secolului al XV-lea, mișcarea umanistă de aici a beneficiat de sprijinul total al unui om al

⁸ Pál E., *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale 895-1526*, Cluj-Napoca, 2006, p. 315-316.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Oradea cultură și diversitate*, p. 7.

¹¹ Pál E., *op. cit.*, 337.

¹² *Oradea cultură și diversitate*, p. 7.

Huniazilor, episcopul catolic *Ladislau Géreb de Vingard* (1475-1502). Nepot al lui Mathias Corvin, acesta a fost trimis de suveranul Ungariei în Italia, la Ferrara, unde a făcut solide studii umaniste¹³.

În calitate de episcop de Alba Iulia, Ladislau Géreb a pus bazele și a patronat asemenea omologului său de la Oradea, un cerc umanist de influență italian, în cadrul căruia au activat reprezentanți de seamă ai curentului din aceste regiuni. Din grupul umaniștilor, care au activat în cadrul cercului de la Alba Iulia, se remarcă: *Ioan Lazoi*, poet care imita modele antice și matematician, *Adrain Wolphardus*, editor, cu studii făcute la Viena și în Italia, *Toma Pelei* sau *Stephanus „Taurinus” (Stierochsel)*, venit în Transilvania de la Olomouc¹⁴. Ultimul dintre aceștia, a făcut studii la Viena și, probabil, în Italia. Între 1517-1519, după o perioadă petrecută la curtea episcopului de Strigoni, a devenit prepozit al Bisericii din Alba Iulia și vicar general al episcopului Transilvaniei, Francisc Varday. Este autorul poemei *Stravromachia, id est cruciatorum serville bellum*, lucrare care reprezintă un simplu exercițiu de stil lipsit de valoare, cu excepția *Index-ului Abecedarius*, care o însoțește¹⁵.

Alte cercuri umaniste din Transilvania în secolul al XVI-lea. În cursul secolului al XV-lea, economia naturală suferă o breșă, prin faptul că se dezvoltă piața orășenească și chiar se exportă pe piețele din străinătate: în Italia, la Veneția și Florența; în Dalmatia, la Ragusa; în statele germane, la Viena sau Praga; în Polonia, la Krakowia și Liov; în alte zone ale Europei Occidentale. Numeroase orașe transilvănene și bănățene – Brașov, Sibiu, Bistrița, Cluj, Sighișoara, Mediaș, Oradea, Timișoara, Arad – devin nu numai importante centre meșteșugărești și comerciale, ci și culturale. Dezvoltarea meșteșugurilor și a comerțului a făcut simțită nevoia scrisului și a cititului în rândul maselor orășenești, iar contactele culturale cu marile centre urbane ale Europei au determinat, în plus, o înmulțire a știutorilor de carte și a cărturarilor. Pe acest fond, în secolul al XVI-lea, alături de centrele umaniste de tradiție de la Oradea și Alba Iulia, s-au afirmat puternic altele noi, precum Clujul, Brașovul. Scheii Brașovului sau Orăștie.

La **Cluj**, au activat în această perioadă umaniști ca *Gaspar Heltai*, editor și tipograf; *Iacobus Paleologus* din Chios, cu studii în Italia, profesor la Colegiul unitarian din localitate și rector din 1572, a fost un susținător al Reformei, motiv pentru care a fost arestat de autoritățile habsburgice, după refugiul său în imperiu, și ars pe rug la Roma, la 22 martie 1585, deși abjurase solemn¹⁶; *Francisc David*,

¹³ G. Iăzărescu, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 173.

¹⁴ *Umanistul Nicolaus Olahus (Nicolaie Românul). Texte alese*, ed. I.S. Firu, C. Albu, București, 1968, p. 43 (în continuare: *Umanistul Nicolaus Olahus*).

¹⁵ M. Holban, *În jurul Chorographiilor lui Reicherstorffer*, în „Studii. Revistă de Istorie”, 18, 1965, 1, p. 147-170; B. Capesius, *Răscoala lui G. Doja în două poezii umaniste din Ardeal*, în „Studii și Articole de Istorie”, II, 1957, p. 67-76.

¹⁶ A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardelului, Moldovei și Țării Românești*, vol. II, București, 1930, p. 15-16; *Călători străini despre Țările Române*, vol. III, București, 1970, p. 409-413.

adept al Reformei; *Georgio Balandrata*, medicul italian al principelui Ioan Sigismund (1540-1551; 1556-1571) și susținător al Reformei.

O personalitate marcantă a cercului umanist de la Cluj a fost *Johannes Sommerus*, fost profesor la Colegiul latin de la Cotnari întemeiat de Despot vodă, autor al unei vieți a domnului Moldovei, sau al unor elegii care includ și istoria acestuia¹⁷, și alții. Pe lângă informațiile deosebite cu privire la viața politică, socială, economică, culturală și religioasă a Moldovei, Johannes Sommerus ne oferă informații interesante despre programul politic al excentricului domn al Moldovei. Spre exemplu, din lucrarea sa aflăm că, deși acceptase plata unui tribut de „40.000 de monede de aur”, pentru a obține recunoașterea Porții otomane, Despot avea un „suflet foarte mareț și cugeta totul în stil mare și deja hotărâse pentru sine domnia Valahiei Transalpine și chiar a Transilvaniei însăși”¹⁸.

La **Brașov** au activat îndeosebi umaniști transilvăneni de origine germanică. Între aceștia, se disting *Johannes Honterus* și *Walentin Wagner*.

În rândul umaniștilor brașoveni din secolul al XVI-lea, se impune incontestabil marea personalitate a lui Johannes Honterus. Originar din orașul de sub Tâmpa, face solide studii umaniste în renumitele universități din Krakovia, Viena, Basel și Wittemberg. La Universitatea din Viena obține titlul de *baccalaureus* (1522) și pe cel de *magistr artium* (1525)¹⁹.

În 1529 Johannes Honterus poposește la Regensburg, unde intră în legătură cu istoricul umanist Johannes Turmair-Aventinus (1477-1534). Un an mai târziu îl aflăm la Krakovia, unde ține prelegeri la universitate, și unde publică o *Gramatică latină*, concepută pentru elevii avansați și pentru studenții facultății de arte liberale reeditată în 1532 de umanistul Franciscus Minereus care i-a adăugat vocabule poloneze. În această formă, lucrarea a fost reeditată în Krakovia de încă 13 ori. O ediție îmbunătățită a acestei Gramatici a apărut și la Brașov, fiind reeditată de mai multe ori²⁰. În același an, publică tot la Krakovia o *Cosmographie – Ioannis Honteri Coronensis Rudimentorum Cosmographie libri duo, quorum prior astronomiae, posterior geographiae principia brevissime complectitur*, concepută inițial în proză și publicată în 17 ediții (prima în 1530 la Krakovia), urmate apoi alte două ediții verificate (în 1541 și 1546)²¹.

Rudimenta Cosmographicae, considerată cea mai răspândită operă a unui autor transilvănean, a fost cel mai folosit manual de geografie și astronomie din Germania și din sud-estul Europei, cunoscând până la începutul secolului al XVII-lea

¹⁷ Joannes Sommerus Pirmensis, *Vita Jacobi Despotae Moldavorum reguli (Viața lui Iacob Despot, principele moldovenilor)*, în Johannes Sommerus Pirmensis, Antonius Maria Gratianus, *Viața lui Despot vodă*, ed. Tr. Diaconescu, Iași, 1998, p. 16-92; Idem, *Elegiae XI de Clade Moldavica quibus etiam historia Despotica continentur (XI Elegii despre urgia din Moldova în care este cuprinsă și istoria lui Despot)*, în Johannes Sommer, Christianus Schesaeus, *Scrieri alese*, ed. Tr. Diaconescu, Iași, 2005, p. 28-135.

¹⁸ *Ibidem*, p. 34-35, 48-49.

¹⁹ Enikő Gyöngyi Knall, H.J. Knall, *Umanism și Reformă – 500 de ani de la nașterea lui Johannes Honterus*, în vol. *Din aniversările anului 1998*, Mediaș, 1998, p. 17.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ M. Popescu-Spineni, *românia în izvoare geografice și cartografice*, București, 1978, p. 124.

peste 40 de ediții la: Krakowia, Basel, Veneția, Brașov, Zürich, Anvers, Rostock, Praga, Köln, Leipzig, Heidelberg, Hanau și Paris. Versiunea intitulată *Rudimenta Cosmographica cum vocabulis rerum*, apărută în 1541 la Brașov, a fost însoțită de un set de 16 hărți, considerat a fi primul mic atlas al Europei Centrale. Pe harta sud-estului Europei, teritoriul Țărilor Române apare, pentru întâia oară, sub numele de Dacia. Harta originală, *Chorographia Transylvaniae Sybembürgen*, tipărită la Basel în 1532 (unde lucra ca lector la editarea operelor unor autori antici și unde s-a perfecționat în tehnica xilogravurii), redă pentru prima dată cât mai real așezările omenești, formele de relief, apele, principatele vecine (*Moldavie Terminus* și *Valachie Pars*) etc., având trecute pe ea și principalele regiuni ale Transilvaniei: Țara Bârse, Țara Oltului, Țara din fața pădurii (cu centrul la Alba Iulia), Țara vinurilor – Târnavale, Țara Secuilor și Țara Năsăud²².

Revenit la Brașov în anul 1533, Johannes Honterus a fost ales membru al *centrumviratului* iar apoi al Sfatului Orășenesc (1536)²³. Aici instalează prima tipografie din oraș și a treia din Țările Române (după cele de la Târgoviște și Sibiu), în care au fost tipărite în cursul vieții sale 37 de cărți (laice și religioase) în limbile germană, latină și greacă. În scopul reorganizării școlilor din Brașov, Johannes Honterus a elaborat cel dintâi regulament școlar din Țările Române – *Constitutio Scholae Coronensis* (1543) –, inspirat de cel al școlilor umaniste din Nürnberg, care a favorizat înființarea primului liceu pe principii umaniste de pe teritoriul țării²⁴.

În 1539, Johannes Honterus publică extrase din *Pandectele* lui Justinianus I, lucrare reprezentând cea mai veche operă juridică din spațiul românesc. Totodată, din însărcinarea Universității săsești, el alcătuiește un compendiu, publicat în 1544, în care sintetizează tradiția și practica judiciară săsească²⁵.

Johannes Honterus a publicat de asemenea extrase din lucrările unor autori din secolele XV-XVI, precum *Distihurile* lui Petrus de Rosenheim, *Adagia* lui Erasmus de Rotterdam etc. Tot lui i se datorază publicarea, în anul 1548 a celei mai vechi tipărituri muzicale din spațiul românesc, o colecție de ode intitulată *Odae cum Harmoniis*, care cuprinde 32 de texte din Horațiu, Vergiliu, Martial și alții, precum și 21 de melodii²⁶.

Promotor al reformei religioase și adept al confesiunii luterane, Johannes Honterus publică lucrarea *Reforma bisericii din Brașov și din toată Țara Bârsei* (1543), apreciată de Martin Luther, Philipp Melanchton și Johannes Bugenhagen. La 22 aprilie 1544, a fost ales prim-preot al Brașovului, iar în scopul susținerii bisericii luterane a publicat *Statutele bisericilor tuturor germanilor din Transilvania*, o agendă pentru clerul săsesc și *Micul catehism* a lui Martin Luther. La inițiativa sa, în 1546 a fost construită în Brașov prima moară de hârtie din spațiul românesc, care livra hârtie și pentru tipografiile din Țara Românească și

²² *Ibidem*.

²³ Vlad Sorina, Săgeată R., Geacu S., *Geografi români*, București, 2000, p. 23.

²⁴ Enikő Gyöngyi Knall, H.J. Knall, *op. cit.*, p. 19-20.

²⁵ *Ibidem*, p. 19.

²⁶ *Ibidem*.

Moldova²⁷. Cronicarul Hieronymus Ostermayer considera că Johannes, cel numit de Martin Luther „evangelhistul Domnului”, a fost „un om în slujba patriei sale cerând și promovând tot ce-i era ei de folos”²⁸.

Un alt umanist brașovean de renume european, contemporan cu Johannes Honterus și colaborator apropiat al acestuia, a fost **Walentin Wagner**. Cu studii umaniste la Krakowia²⁹, Walentin Wagner, avea să devină rector al primului liceu organizat pe principii umaniste din Transilvania, înființat la Brașov de Johannes Honterus. În această calitate, în 1544, el a redactat cel mai vechi registru matricol din sud-estul Europei³⁰.

În **Scheii Brașovului**, a activat umanistul *Oprea*, român de origine, iar la **Orăștie**, umanistul *Mihai Halici* și alții³¹.

Umaniști români din Transilvania. În prima jumătate a secolului al XVI-lea, cultura umanistă din Țările Române a fost dominată de marea personalitate a lui **Nicolaus Olahus** (1493-1568). Descendent, atât al Huniazilor, cât și al Basarabilor munteni, acesta s-a impus ca o personalitate multilaterală: om politic, istoric, poet, teolog. A studiat la Oradea, avându-l între profesori pe renumitul umanist italian Pietro Paolo Vergerio. A urcat cele mai înalte trepte ale ierarhiei politice și ecleziastice, ajungând arhiepiscop-primat de Strigoni (1553) și regent al Ungariei (1562).

Opera sa, de mare anvergură, cuprinde un număr de 12 lucrări, realizate între 1525 și 1568. Acestea pot fi grupate pe domenii în opere științifice (1) – *Processus Universalis* –, religioase (2) – *Instructio pastoralis ad clerum; Catholoeae et Christianae religionis praecipua quaedam capita; Breviarum secundum usum Almae et Metropolitanae ecclesiae Strigoniensis* –, istorice și literare (7) – *Hungaria, sive de originibus gentis, situ, diversione habitu atque opportunitatibus; Atila, sive de rebusw bello paceque ab suo gestis; Compendiarum suae aetatis Chronicon; Genesis filiorum serenissimi Regis Ferdinandi Roman. Hungariae et Bohemiae et Domini mei clementissimi ex serenissima Anna regina natorum; Ephemerides, quas Nicolaus Olahus in Ephemeridibus Astronomicis Petri Pitati Veronensis, anno 1552 impresus suamet manu adnotavi [1552-1559]; Brevis descriptio cursus vitae Benedicti Zerchecky secretarii cancelariae regiae sub Ferdinando I et Nicolao Olaho manu ipsius conscripta. Circa anno 1568* – corespondență și literatură (2) – *Epistulae; Carmina Nicolai Olahi, arhiepiscopi Strigoniensis et quaedam alia ex codice Reg. Universitatis Budapestinensis 46 signato excerpta*³².

Umanismul lui Nicolaus Olahus s-a concretizat îndeosebi în operele sale istorice în care subliniază, ca și umaniștii italieni ai secolului al XV-lea, sau

²⁷ *Ibidem*, p. 20.

²⁸ *Apud Ibidem*, p. 21.

²⁹ *Umanistul Nicolaus Olahus*, p. 43.

³⁰ Enikő Gyöngyi Knall, H.J. Knall, *op. cit.*, p. 20.

³¹ *Umanistul Nicolaus Olahus*, p. 43.

³² Antal Gyöngyvér, *Anexă: Opera lui Nicolaus Olahus – clasificare cronologică și pe domenii*, în *Nicolaus Olahus, Ungaria. Atila, Iași, f.a.*, 13-15.

contemporani cu el, latinitatea românilor, acordând o atenție deosebită istoriei celor trei țări românești. Același umanism, de influențe italiene, se degajă și din operele sale de înaltă erudiție, științifice sau religioase, precum și din versurile sale de un ales stil clasic³³.

Vasta corespondență a lui Nicolaus Olahus și legăturile sale cu învățații de frunte ai timpului, în primul rând, cu Erasmus din Rotterdam („*divinum ingenium*”), cu Ursinus Velius din Silezia și cu Paolo Giorgio din Italia, pe care îl informa permanent despre situația din Ungaria, reprezintă o altă formă de concretizare a umanismului său. Aceeași semnificație o au și legăturile cu alți umaniști ai timpului, precum Francisc Craneveldius din Bruxelles, Cornelius Scribonius din Flandra, Leodius Thomas Hubertus din Liège, Petrus Nannius, profesor de limba latină la Louvain, Georgius Silesius, papa Clementus VII, Brodericus, episcop de Sirmium, episcopul Paulus de Varda, cardinalul Bernardus, Burgi, ambasadorul Sfântului Scaun pe lângă Henric VIII al Angliei, Ladislau Macedon, episcop de Oradea, Gilinius, secretarul lui Francesco Sforza, ducele de Milano și alții³⁴.

Nicolaus Olahus a fost precedat de o serie de umaniști de origine română, ajunși în rândurile înaltului cler catolic al provinciei. Între aceștia se remarcă **Filip More de Ciula** (1470-1526), originar dintr-o familie de cnezi hunedoreni, cel dintâi reprezentant diplomatic al Ungariei la Veneția, și **Martin Hacıus**, descendent al unei familii hațegane, prepozit de Oradea, pe la mijlocul secolului al XVI-lea³⁵.

Un alt umanist, recunoscut în cercurile culturale și politice ale Transilvaniei și Ungariei, a fost **Mihail Csáky**, zis și **Mihail Valahul**, născut în 1490 într-o familie românească din Bihor. A studiat la Krakovia, devenit prepozit de Crasna (1543) și apoi canonic de Alba Iulia. Secretar al reginei Isabella Zápolya, a fost preceptor și apoi consilier al fiului acesteia, principele Ioan Sigismund. Mihail Csáky a fost un mare sprijinitor al cărturarilor, fapt ce i-a atras elogii din partea unor umaniști ca Antonius Verantius (Anton Verancsics), iar Giovanandrea Gromo, comandantul gărzii italiene a lui Ioan Sigismund, îi aprecia erudiția și considerația arătată învățaților³⁶.

În **concluzie**, secolele XV-XVI consacră puternica pătrundere și afirmare în Transilvania a Umanismului. În condițiile concret istorice ale epocii, curtea voievodală și apoi princiară a Transilvaniei, precum și curțile episcopale de la Oradea și Alba Iulia s-au afirmat ca principalele centre de susținere a Umanismului. În cursul secolului al XV-lea, principalele cercuri umaniste din Transilvania se vor constitui și afirma în jurul curților episcopale de la Oradea și Alba Iulia. Aceștia li se vor alătura, în secolul al XVI-lea alte centre umaniste, precum cele de la Cluj, Brașov, Scheii Brașovului și Orăștie.

³³ Umanistul Nicolaus Olahus, p. 69.

³⁴ N. Olahus, *Corespondență cu umaniști batavi și flamanzi*, ed. C. Albu, București, 1974, p. 3-314; Cf. G. Lăzărescu, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 177.

³⁵ Umanistul Nicolaus Olahus, p. 53-68.

³⁶ G. Lăzărescu, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 183-184.

Secolul al XVI-lea consacră afirmarea unor mari umaniști de origine română. Indiscutabil, epoca este dominată de marea personalitate a lui *Nicolaus Olahus*. Acesta a fost însă precedat de alți umaniști români, precum *Filip More de Ciula*, *Martin Hacıus*, *Mihail Csáky*, zis *Mihail Valahul*, și alții.

LES HUMANISTES ET LES CERCLES HUMANISTES EN TRANSYLVANIE AU XVe ET AU XVIe SIECLES

RÉSUMÉ

L'Italie a été, comme on le sait, un pays où au XIVe siècle, les conditions spécifiques d'évolution, basées sur une intense vie urbaine et sur une très développée économie d'échange, ont fait possible l'apparition de l'Humanisme et de la Renaissance. De l'Italie, l'Humanisme s'est étendu ensuite dans le reste de l'Europe, y compris dans l'espace roumain, surtout en Transylvanie, ayant des aspects spécifiques pour chaque région.

En Transylvanie, pays où les relations féodales étaient encore puissantes, l'Humanisme a pénétré à partir de la première moitié du XVe siècle, soit directement, grâce aux Italiens arrivés ici ou grâce aux habitants de la Transylvanie qui ont étudié en Italie ou dans d'autres centres culturels européens imprégnés par la culture italienne, soit indirectement par l'intermédiaire de la Dalmatie, la voisine de l'Italie, trouvée une période sous la domination de la couronne hongroise.

Les XVe et le XVIe siècles consacrent la forte pénétration et affirmation en Transylvanie de l'Humanisme. Dans les conditions concrètement historiques de l'époque, la cour voïvodale et puis princière de la Transylvanie, tout comme les cours épiscopales d'Oradea et d'Alba Iulia se sont affirmées comme les principaux centres de soutenance de l'Humanisme. Au cours du XVe siècle les principaux cercles humanistes de la Transylvanie se constitueront et s'affirmeront autour des cours épiscopales d'Oradea et d'Alba Iulia. A côté de celles-ci se joindront, au XVIe siècle d'autres centres humanistes, tels ceux de Cluj, Brașov, Schei Brașovului et Orăștie.

Le XVIe siècle consacre l'affirmation de grands humanistes d'origine roumaine.

Sans aucun doute l'époque est dominée par la grande personnalité de *Nicolaus Olahus*. Celui-ci a été pourtant précédé par d'autres humanistes roumains tels, *Filip More de Ciula*, *Martin Hacıus*, *Mihail Csáky*, surnommé *Mihail Valahul* et d'autres.

Cuvinte cheie: cercuri umaniste, Oradea, Alba Iulia, Cluj, Brașov, Andrea Scolari, Ioan (János) Vitéz de Zredna, Ladislau Géreb, Johannes Honterus, Johannse Sommerus, Nicolaus Olahus, umaniști români.

Mots clé: cercles humanistes, Oradea, Alba Iulia, Cluj, Brașov, Andrea Scolari, Ioan (János) Vitéz de Zredna, Ladislau Géreb, Johannes Honterus, Johannse Sommerus, Nicolaus Olahus, humanistes roumains

PE URMELE PREOȚILOR, ÎN CĂUTAREA ISTORIEI...

Raluca STAN

Lucrarea „Pe urmele preoților, în căutarea istoriei” se încadrează din punct de vedere tematic în demografia istorică. Cu alte cuvinte, este un studiu asupra populației din trecut, mai precis al populației din parohia greco-catolică Lipoveni, la cumpăna dintre secolul al XIX-lea și secolul al XX-lea. Am ales să realizez această lucrare din dorința de a înțelege mai bine fenomenele demografice în cadrul orizontului local, având totodată ca și scop realizarea unei cercetări proprii în domeniu, familiarizarea cu metodele de statistică precum și testarea capacităților personale de sintetizare, analiză și interpretare.

În realizarea lucrării am recurs la studierea registrelor de stare civilă păstrate la Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale. Conținutul acestei comunicări are deci ca fundament analiza registrelor parohiale greco-catolice din cartierul Lipoveni, corespunzătoare perioadei 1898-1908, precum și lucrări istorice cum ar fi „La granița Imperiului. Vicariatul Rodnei” de Mirela Andrei sau “Episcopia Greco-Catolică de Făgăraș în timpul păstoririi lui Ioan Lemeni 1832 – 1850” de Ciprian Ghișa.

Înainte de a începe prezentarea propriu-zisă a studiului demografic realizat, voi încadra lucrarea în universul urban de la începutul secolului al XX-lea, pentru a creiona mai bine imaginea spațiului a cărei populație va fi supusă ulterior analizei.

„În lumea transilvăneană românească, lipsită de-a lungul istoriei sale de până la Primul Război Mondial, de instituții civile solide, care să-i apere drepturile și să-i susțină interesele, instituțiile bisericești au fost singurele care, cu consecvență și perseverență, i-au reprezentat pe români. Într-o societate în curs de dezvoltare, preoțimea greco-catolică și-a cucerit deci treptat o poziție dominantă, favorizată de recunoașterea legală a existenței Bisericii unite”¹.

Clerul parohial român greco-catolic, în funcție de rolul pe care îl îndeplinea la nivelul unei comunități, era împărțit în mai multe categorii: preotul-paroh (administratorul parohial), preotul cooperador sau capelanul – cel care îl seconda pe preotul-paroh în administrarea aceleia. Subordonat parohului, putea îndeplini doar serviciile religioase la care era chemat, funcția existând doar în marile comunități. Al treilea pe treapta ierarhică se situa preotul-administrator interimar, care administra temporar parohia vacantă, până la înlocuirea sa cu un preot ce primea funcția definitiv².

Rolul preotului era complex, preotul îndeplinea numeroase obligații, cum ar fi activitatea pastorală, întocmirea matricolelor anuale cu numărul sufletelor,

¹ Mirela Andrei, *La granița Imperiului. Vicariatul Rodnei*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2006, p. 167.

² *Ibidem*, p. 168.

botezați, cununați, morți, cei aflați la vârsta școlarizării, dar și a evidențelor financiare, acordarea <<țadului>> de cununie și a altor atestate matrimoniale, implicarea în rezolvarea divergențelor dintre soți pentru prevenirea separării, dar și a altor tipuri de conflicte de la nivel local, participarea alături de jude, notar și jurații satului la anchetarea litigiilor dintre membrii comunității³.

În cadrul obligațiilor preoțești, îndatoririle administrative erau cele care răpeau probabil cel mai mult timp preotului. Dat fiind faptul că un aparat birocratic modern era încă absent, preotul-paroh este cel căruia îi va reveni sarcina statisticilor, așa-numitele „dări de seamă”, îndatorire ce treptat, va transforma preotul într-un adevărat funcționar public. Una dintre principalele atribuțiile de natură civilă consta în redactarea și apoi prezentarea anuală la sediul protopopesc – fie personal cu prilejul <<soborului>> (sinodului protopopesc), fie trimise prin curieri, iar mai târziu pe cale poștală – a matricolelor (registre parohiale) cu numărul născuților, botezaților, cununaților, morților, spovediților din parohie, pentru fiecare an calendaristic⁴.

Data fiind importanța și necesitatea acestor evidențe, sarcina de a ține matricole cu numărul celor botezați, cununați și a celor decedați a devenit obligatorie fiind stipulată de legislația oficială de stat. Patenta imperială din 20 februarie 1784 introducea registrele matricole în toate parohiile din Transilvania. Acestea trebuiau să fie separate în cadrul celor trei categorii și păstrate în două exemplare, astfel ca la sfârșitul anului unul dintre registrele matricole era predat arhivei, mai exact autorității administrative teritoriale. Formularele care trebuiau completate de către preoți erau tipizate, conținând mai multe rubrici. În cazul nașterilor spre exemplu, se înregistra numele copilului, data nașterii, data botezului, profesia, locul de origine și domiciliul părinților. Alte legi au venit cu indicații asupra completării registrelor. Protocoalele trebuiau să fie paginate, la ele având acces doar preotul, iar în situații speciale cantorul. Termenele la care se stabilea predarea registrelor nu trebuiau depășite în niciun caz iar verificarea acestora se făcea de două ori pe an. Valoarea matricolelor era comparabilă cu cea a cărților bisericești, datorită faptului că odată pierdute, informația era irecuperabilă. Prin urmare, trebuiau păstrate în loc sigur, fiind în majoritatea cazurilor păzite.

Observăm, deci, complexitatea muncii birocratice a unui paroh care, trebuie amintit, avea și responsabilități strict religioase. La acestea se adaugă viața personală, mai precis îndatoririle familiale, care, având în vedere greutățile vremii, erau destul de multe.

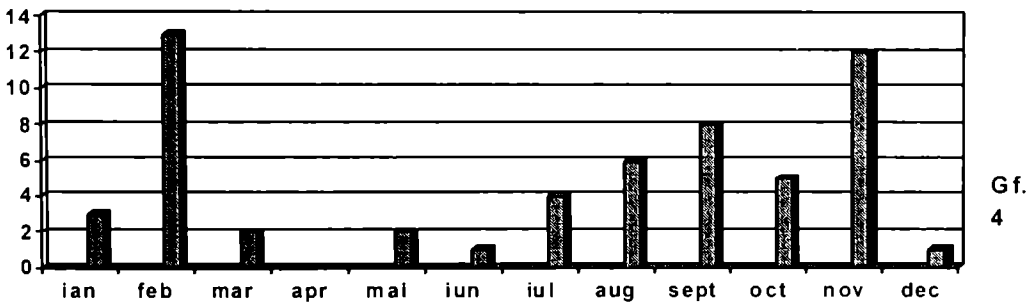
Pentru a realiza studiul demografic în intervalul 1898-1908 am analizat matricola parohiei Lipoveni. Registrul cuprinde informații referitoare la cele mai importante trei momente din viața omului și anume nașterea, căsătoria și moartea, aspecte ce urmează a fi analizate în continuare.

Analizând evidența născuților în decursul celor 11 ani, se poate observa că în 1906 respectiv 1908, s-au înregistrat cele mai multe nașteri în parohie.

³ Ciprian Ghișa, *Episcopia greco-catolică de Făgăraș în timpul păstoririi lui Ioan Lemeni 1832 – 1850, vol. I*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2008, p.150.

⁴ Mirela Andrei, *op.cit.*, p. 173.

Analizând graficul de mai jos, observăm că cele mai multe fete s-au născut în anul 1906 și cele mai puține în anul 1901, respectiv 1905. Situația născuților de sex masculin este diferită: anul cu cele mai multe nașteri este anul 1908, anul cu cele mai puține nașteri de băieți fiind 1905.

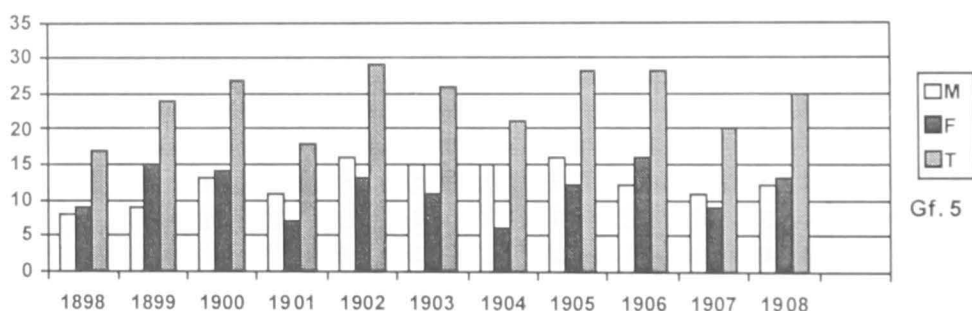
Deducem, deci, că anul 1905 a înregistrat cel mai mic număr total de nașteri, în consecință fiind un an cu mare deficit demografic în cadrul ambelor sexe.

Privind însă graficul nașterilor pe luni, se observă că lunile în care se înregistrează cele mai multe nașteri sunt decembrie și iunie. Acest fapt este explicabil dacă luăm în considerare lunile de concepție. Astfel, cei născuți în decembrie au fost concepuți în februarie-martie, iar celor născuți în iunie, le corespunde ca lună de concepție luna septembrie. Cazul lunii martie este de înțeles, deoarece în această lună începea de regulă Postul Paștelui.

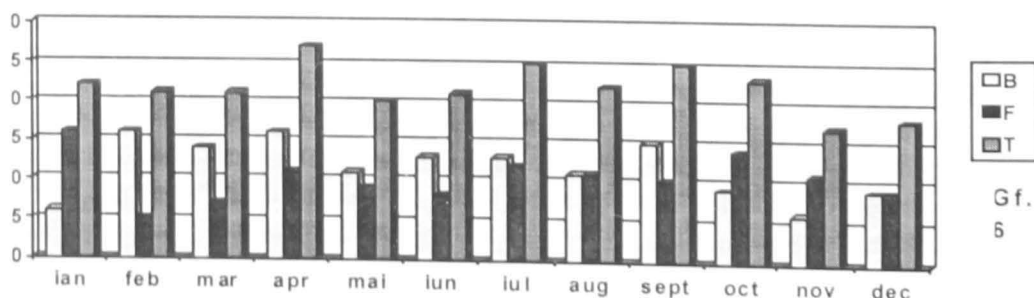
Trebuie precizat că, în ciuda faptului că studiul de față vizează mediul urban, vorbim despre începutul secolului al XX-lea, perioadă în care, regiunea Lipoveni se afla mai degrabă într-un stadiu de tranziție, păstrând încă accente rurale. Cele mai multe nașteri se înregistrează în lunile ianuarie și august, acestor luni corespunzându-le ca și perioade de concepție lunile aprilie și noiembrie. Și în acest caz, există o justificare: în luna aprilie se încheia de regula Postul Sfințelor Paști. Numărul mare de concepții din luna noiembrie se datorează pe de-o parte faptului că urma Postul Crăciunului – perioadă de abstenență – și pe de altă parte faptului că începuse anotimpul rece, oamenii petrecând mai mult timp în case. Pentru a observa mai bine diferențele dintre lunile prezentate mai sus, voi prezenta mediile acestora: în decembrie și iunie, se nășteau în medie 1-2 copii/an, în timp ce ianuarie și august înregistrau 3-4 nașteri/an.

Având în vedere posturile de peste an, respectarea percepțelor bisericești este relativă. Ca și lună de concepție, martie spre exemplu când începe Postul Paștelui înregistrează doar 17 nașteri în decursul a 11 ani, ceea ce înseamnă mai puțin de 2 abateri/ an. Luna ianuarie înregistrează 33 de nașteri, ceea ce înseamnă aproximativ tot atâtea concepții, în luna aprilie. Chiar și așa, nu se poate vorbi de o nerespectare a regulilor Bisericii. Ba mai mult, această evidență trebuie interpretată ca o dovadă de supunere percepțelor bisericești: după 7 săptămâni de post, oamenii au fost dornici să-și reluat activitățile obișnuite, deci perioada de abstenență a fost respectată. Pe de altă parte însă, deși jumătate din numărul zilelor de noiembrie se ține post, 33 de copii au fost concepuți în această lună, ceea ce depășește media lunară

de 24/11 ani. Totuși, dat fiind faptul că nu se poate stabili cu exactitate în care jumătate a lunii a avut loc concepția, nu putem fi siguri de o încălcare a percepțelor bisericești. Aceasta, pentru că ar fi de înțeles un număr mare de concepții în primele zile ale lunii, având în vedere faptul că urma o perioadă relativ lungă – 6 săptămâni - de abținere, în condițiile în care, fiind iarnă, oamenii își petreceau majoritatea timpului în casă. De asemenea, în luna iunie, în timpul postului Sf. Apostoli Petru și Pavel, numărul concepțiilor scade sub media lunară, înregistrându-se 20 de concepții. Putem deci vedea că variațiile nașterilor în cadrul lunilor sunt sesizabile și justificate.

Tot referitor la nașteri, vom analiza situația copiilor nelegitimi precum și prenumele uzuale. Dintr-un total de 283 de nașteri, 38 au fost ilegite, ceea ce înseamnă 13%. Deși nu cu mult, numărul total de fete născute este mai mare decât al băieților: 53% fete, 47% băieți. Totuși, din punct de vedere al ilegitimității, născuții de sex masculin depășesc sexul feminin: 39% fete, 61% băieți. Cu alte cuvinte, din trei copii ilegite, 2 erau de sex masculin. Motivele nelegitimității erau mai multe: părinții nu erau căsătoriți, nerecunoașterea copilului de către tată, părinții nu erau căsătoriți religios. Existau și multe cazuri în care tinerii se căsătoreau ulterior, astfel că numărul copiilor nelegitimi scădea cu timpul. Lipsa educației era însă principalul motiv pentru care se ajungea la asemenea situații, nivelul de cultură fiind relativ scăzut în lumea românească de atunci.

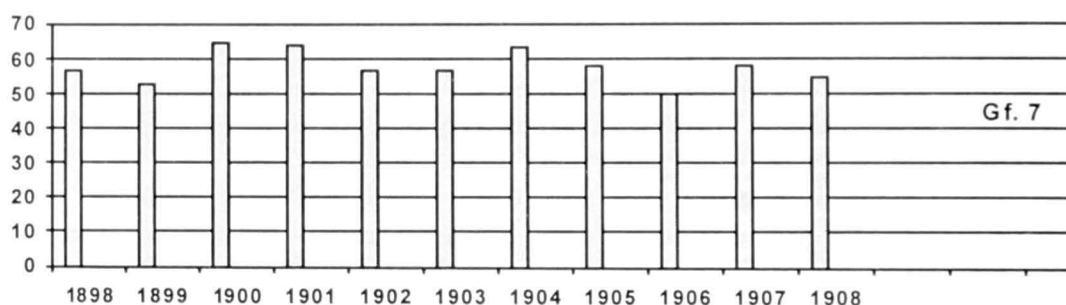
Un alt aspect, pe care îl vom analiza în cadrul problematicei nașterilor, este alegerea prenumelor. Contrar prejudecăților, prenumele de demult nu se alegeau doar dintre numele Sfinților sau dintre cele ale strămoșilor. Este adevărat că predomină nume precum: Petru, Nicolau, Ioanu, Mihailu, Georgiu, Dumitru, Ana, Maria, Florentina, Elena, Sofia, Samfira, Elisabeta sau Paraschiva. Apar însă și nume care, după un secol, sunt încă alese de părinți ca și prenume pentru copii lor: Victoria, Luiza, Cătălina, Virginia, Cristina, Teodora, Victor, Albert, Filip, Tudor, Iustin.

În contextul căsătoriilor, se pot analiza mai multe aspecte pornind de la registrele parohiale. În cadrul celor 11 ani, s-a înregistrat un total de 57 de căsătorii. Media vârstei de căsătorie s-a dovedit a fi rezonabilă, fetele căsătorindu-se în jurul vârstei de 19 ani, iar băieții la 23 de ani. De menționat este faptul că mediile precedente au fost calculate luând în considerare doar căsătoriile în care ambii soți erau juni. Dacă analizăm vârsta soților în ansamblu, media vârstei va urca bineînțeles – 25 ani la fete și 28 de ani la băieți – dar trebuie conștientizat faptul că, chiar și așa, media rămâne relativ mică, având în vedere că sunt incluse și cazuri de a doua căsătorie. Un lucru interesant este că în parohia Lipoveni, nu s-a înregistrat nicio căsătorie în care să fie implicat o persoană divorțată. Căsătoriile cu văduvi erau și ele destul de puține, 75% dintre căsătorii realizându-se între soți juni. Procentul de 25% trebuie însă și el analizat: în 70% din cazuri ea era văduvă, iar el era june și doar în 30% din cazuri bărbatul era la a doua căsătorie. Acest fapt este de înțeles având în vedere vremurile grele de atunci, când o femeie trebuia să facă eforturi imense pentru a întreține o gospodărie de una singură, cu multe animale și muncă la câmp. La aceste se adaugă creșterea copiilor care erau de regulă mulți. Din cele 57 de căsătorii, doar una a fost realizată între o văduvă și un văduv.

Media numărului de căsătorii pe an era de 5, deși în anul 1899 s-au înregistrat 8 iar în anii 1898, 1902, 1903 și 1906 numărul acestora a scăzut până la 3 căsătorii pe an. De obicei, ambii soți erau greco-catolici, însă se observă că erau acceptate și căsătoriile mixte. Cel mai mare număr de căsătorii mixte s-au realizat în anul 1900, când numărul acestora este egal cu cel al căsătoriilor dintre greco-catolici. Totuși, numărul căsătoriilor mixte este relativ mic, acestea ocupând un procent de 14% din numărul total de căsătorii. Un motiv întemeiat era competiția dintre biserici pentru a-și păstra un număr cât mai mare de enoriași. În condițiile în care, o comunitate accepta spre exemplu căsătoria unei fete cu un bărbat ce aparținea unei alte confesiuni, biserica pierdea practic credincioși. O altă explicație ar fi dimensiunile mici ale comunităților care, de obicei, promovau idei conservatoare, fiind majoritatea spații închise.

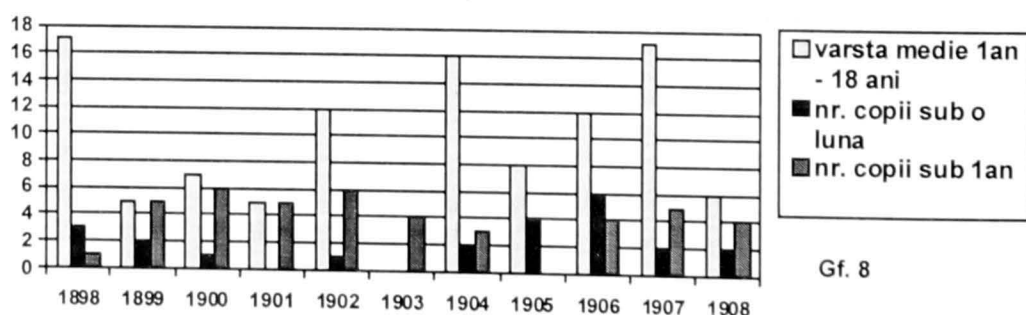
După cum se observă și în graficul de mai jos, cele mai multe căsătorii se înregistrează în lunile februarie și noiembrie. Aceasta se explică prin faptul că urmează cele două mari posturi de peste an și anume Postul Paștelui și Postul Crăciunului. Se poate așadar afirma că enoriașii parohiei Lipoveni respectau normele bisericii, în decursul a 11 ani înregistrându-se o singură căsătorie în luna decembrie și niciuna în luna aprilie. A treia lună cu număr mare de căsătorii era

luna septembrie, lună preferată de oameni pentru cununii datorită faptului că s-au strâns recoltele, existând astfel resurse materiale precum și o bună dispoziție deoarece perioada muncilor agricole se încheiase.

Gf. 7

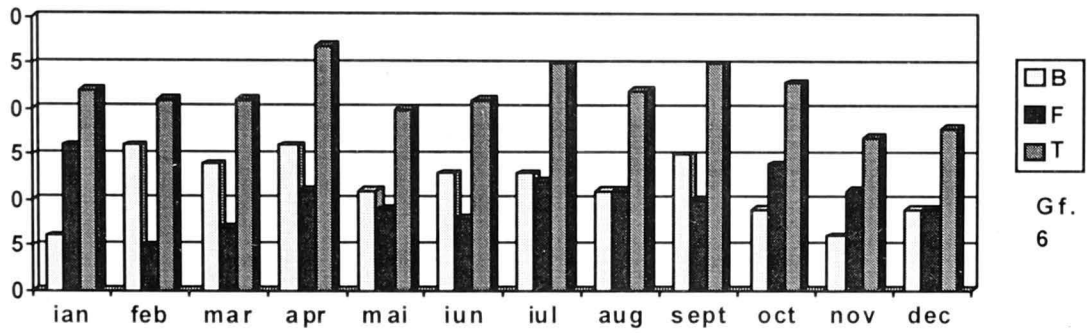
În continuare, voi vorbi despre decesele înregistrate în această parohie, în intervalul analizat și până acum: 1898-1908. Cele mai multe decese s-au înregistrat în 1902, apoi în 1904 și 1905. Ani cu mortalitate scăzută au fost 1898 și 1901, cu 17, respectiv 18 decese, în contextul în care media anuală a celor 11 ani este de 24 de morți. În cadrul unei analize pe sexe, se observă că dintr-un total de 262 de morți, 123 sunt femei și 139 bărbați, ceea ce înseamnă că 47% dintre cei decedați au fost femei. Deși, o diferență de 6 procente poate fi considerată nesemnificativă, trebuie amintit că numărul nașterilor de sex feminin depășea pe cele de sex masculin, ceea ce accentuează diferența.

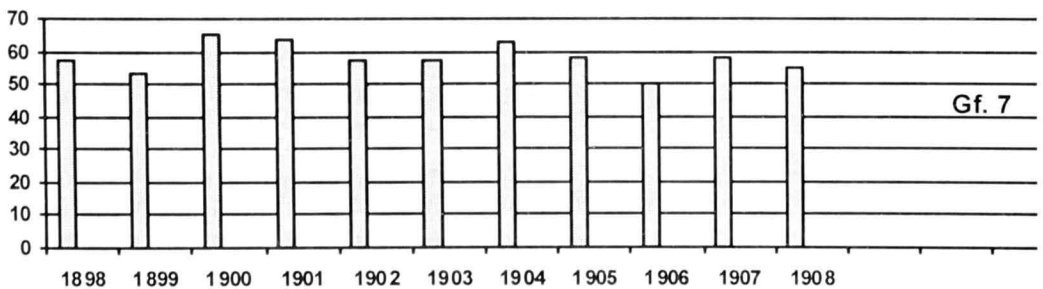
Gf. 8

Putem concluziona deci, că mortalitatea avea rate mai mari în rândul bărbaților, aceștia fiind și predispuși accidentelor de muncă. Totuși, există și ani în care mortalitatea femeilor este mai mare decât cea a bărbaților. Spre exemplu, în anul 1899, s-au înregistrat 15 morți de sex feminin și doar 9 de sex masculin, ceea ce înseamnă decesele în rândul femeilor ocupă în această perioadă un procent de 62%, în contextul în care proporția medie era de 47%.

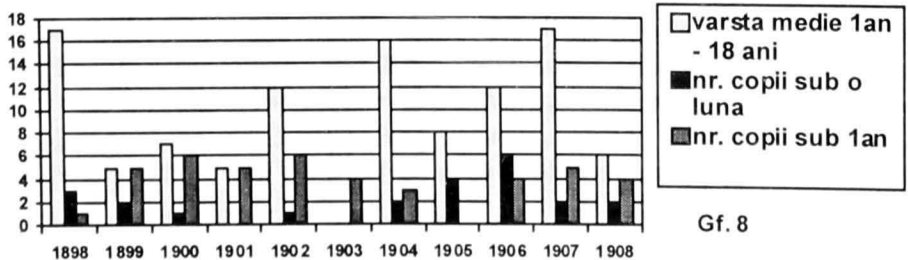
Analizând însă decesele pe luni, observăm că lunile cu cea mai mare mortalitate au fost aprilie, iulie și septembrie. Cele mai puține decese se înregistrează în noiembrie și decembrie o explicație fiind încetinirea activităților în această perioadă. Media lunară este de 22 de decese dintre aceste, de regulă 10 fiind femei și 12 bărbați. Există însă și cazuri în care numărul de morți este egal în cadrul celor două sexe, așa cum apare în august.

Media de vârstă a decesului în decursul celor 11 ani este de 57 ani, însă există diferențe de la un an la altul. Observăm că cea mai mare speranță de viață a fost în anul 1900, și anume 65 de ani, în timp ce în anul 1905 media a scăzut la vârsta de 50 de ani.

Interesant de analizat este și mortalitatea în cadrul grupelor de vârste. Putem, astfel, să ne facem o imagine despre ratele mortalității infantile. Conform graficului de mai jos, cel mai mare număr de copii decedați cu vârstă de până la un an s-a înregistrat în anii 1900 și 1902, 6 morți. În cadrul aceleași categorii, cele mai puține decese au fost în anul 1898, mai precis un singur decedat. Numărul deceselor de copii cu vârstă de până la 4 săptămâni a atins cele mai mari cote în anul 1906, 6 decese și cele mai mici cote în 1903, când nu s-a înregistrat niciun decedat. Variațiile vârstei medii a decesului în rândul copiilor poate fi observată tot pe graficul de mai jos. În anul 1898 și 1907, aceasta era de 17 ani ceea ce înseamnă că au murit foarte puțini copii la vârste fragede. În ani precum 1899 sau 1901 însă, media vârstei mortalității în rândul copiilor era de 5 ani, un număr destul de mic și în strânsă legătură cu numărul ce indică decesele copiilor de până la un an, în număr de 5.

Cauzele deceselor trebuiau trecute de către preot într-o rubrică specială, însă mulți preoți preferau, fie din comoditate, fie din lipsă de cunoștințe în domeniu, să înregistreze decesul ca având cauză „ordinarie” ceea ce însemna că moartea a fost naturală.

Din studiile anterioare, pe care le-am efectuat pentru parohia greco-catolică Bistra, anii 1905-1911, pot spune că bolile ce au condus la decese era foarte variate: difteria, epilepsia, sifilisul și nebunia fiind doar câteva exemple. Numele bolilor erau trecute însă cu denumirea populară astfel că sifilisul era cunoscut sub numele de frent, cancerul ca și „rac”, apa la plămâni ca „boala apei”, iar hemoragiile ca „scurgere de sânge”. Leziunile suferite în urma diverselor accidente erau menționate ca „vătămături”, aceste însoțind de regulă decese cauzate de bătăi sau accidente de muncă. Au existat și câteva morți extraordinare notate ca „lovit de trăznet”, „căzând dintr-un arbore”, „lovit de lemn în pădure”. Puținele cazuri de sinucidere – de regulă prin spânzurare – aveau mențiunea că decedatul nu a avut parte de înmormântare cu ceremonie religioasă, fiind îngropat în grădina locuinței. Credința puternică a oamenilor în Divinitate și strânsa legătură cu biserica este dovedită și de faptul că în proporție de peste 95%, cei morți au fost împărțșiți înainte de deces. În registrul supus analizei, cauza morții a fost la toate persoanele - indiferent de vârstă - „ordinarie” ceea ce este desigur fals⁵.

În încheierea acestui studiu, voi trasa în linii mari câteva concluzii referitoare la aspectele observate în cursul analizei. În cadrul nașterilor, am identificat anii 1906 și 1908, ca fiind perioada cu cele mai multe nașteri, în contextul în care anterior, avusese loc o scădere demografică în cadrul ambelor sexe, 1905 fiind anul cu cel mai mic număr total de nașteri. Făcând o paralelă cu analiza deceselor, observăm că numărul deceselor de copii cu vârstă de până la 4 săptămâni a atins cele mai mari cote în anul 1906, ceea ce ne îndreaptă spre concluzia că, deși un an poate înregistra multe nașteri, perioada poate coincide cu o rată mare a mortalității infantile, ceea ce implică anulează așa-zisul spor natural – cazul anului 1906 prezentat mai sus. Speranța de viață corespunzătoare anului 1906 ne indică aceeași idee de spor negativ. Media vârstei decesului era 50 de ani în acest an, cu 7 ani mai mică decât media celor 11 ani. Rămânând în sfera aceluiași an, observăm cum datele statistice se leagă astfel că în anul 1906 s-au înregistrat doar 3 căsătorii, în condițiile în care media era de 5 căsătorii pe an. Cele mai multe căsătorii se înregistrau în lunile februarie și noiembrie, precum și septembrie. Media vârstei de căsătorie s-a dovedit a fi 19 ani la fete, iar la băieți 23, în timp ce 75% dintre căsătorii s-au realizat între soți juni, adică oameni care nu au mai fost căsătoriți anterior. Toate acestea sunt dovezi clare că datinile, în strânsă legătură cu percepțiile bisericești, erau respectate de către credincioși. Un aspect interesant în cadrul deceselor îl reprezintă procentul pe sexe, și anume faptul că 47% dintre cei decedați au fost femei. Întorcându-ne la nașteri, observăm că numărul nașterilor de sex feminin depășeau pe cele de sex masculin, deci mortalitatea avea rate net mai mari în rândul bărbaților.

⁵ Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale, Colecția Registre de Stare Civilă de la Parohii, Registrul 280/ 1897-1925.

Analiza mai sus prezentată, poate fi considerată drept o dovadă clară a importanței preotului, nu doar în viața religioasă a sătenilor, ci și în sfera administrativă, devenind una dintre figurile importante ale comunității, alături de alți îndrumători, precum învățătorul. Mai mult decât atât, valoarea acestor evidențe constituite în registrele parohiale trebuie privită dincolo de semnul timpului, ele fiind cele care, peste secole, păstrează imaginea clară a o unei comunități, amprenta unei generații. Ceea ce trebui, cu toții să realizăm este faptul că istoria este ceva concret, ceva ce a existat, iar noi, suntem datori să o cercetăm, să mergem pe urmele ei și să o cunoaștem, să o înțelegem și să spunem mai departe.

ABSTRACT

The following work „Tracing the priests, in search of history” is a demographic study, giving the reader a view over the evolution of the Greco-catholic population in Lipoveni, at the turn of the 20th century.

It would not have been possible for me to accomplish this work without studying the records of marital status at the Romanian National Archives in Alba Iulia. The content of the my work is therefor based on the analysis of the registers that belong to the Lipoveni Greco-Catholic Parish. In addition, I used valuable information from history books such as: „La granița Imperiului. Vicariatul Rodnei” by Mirela Andrei or “Episcopia Greco-Catolică de Făgăraș în timpul păstoririi lui Ioan Lemeni 1832 – 1850” by Ciprian Ghișă.

First of all, I carried out an analysis of the registers that consisted of three important events we all face during our lives: birth, wedding and death. Some of the conclusions I drew in the end were: 1906 and 1908 was the time when the biggest number of newborns was registered, in contrast to 1905 when births were at their lowest point. On the other hand, 1906 turned out to be the year with the highest rate of infant mortality while at the same time, life expectancy had dropped to 50 years. Months like February, September and November were often chosen for celebrating marriages. The average age at which girls got married was 19 while most of the boys were 23. It must be pointed out that 75% of them had never been married before. Moving on to deaths, the research showed that 47% were women, which means that men were exposed to higher risks.

The above mentioned demographic study may be considered an authentic proof of the importance of the priest, not only in the religious life of the villagers but also in the administrative sphere, the evidence kept in the registers making it possible for us today to reconstruct the life of a community.

Cuvinte cheie: registre parohiale, Alba Iulia – cartier Lipoveni, Biserica Greco-Catolică, demografie istorică, sec. XIX-XX

Keywords: parochial registers, Alba Iulia-Lipoveni district, Greek-Catholic Church, historical demography, XIXth-XXth centuries

ORGANIZAREA POLITICĂ A ROMÂNILOR ÎN COMITATUL ALBA DE JOS, REFLECTATĂ ÎN DOCUMENTE DE ARHIVĂ (1881-1896)¹

Vlad POPOVICI

Istoria mișcării naționale în comitatul Alba de Jos, în perioada dualistă, a făcut obiectul mai multor studii și lucrări (majoritatea datorate muncii de o viață a istoricului Nicolae Josan), care oferă o imagine destul de coerentă a modului în care românii s-au organizat și au acționat politic în această zonă a Transilvaniei². Debutul perioadei dualiste și scindarea internă între activiști și pasiviști i-a plasat pe majoritatea liderilor locali în tabăra lui George Barițiu și Ioan Rațiu, din motive legate mai ales de proximitatea geografică a celor două centre pasiviste majore: Blajul și Turda. Ca urmare, reprezentanții comitatului Alba de Jos la conferința de la Miercurea (7 martie 1869) au sprijinit această tactică³. Dovadă în plus a puternicelor simpatii pasiviste este și organizarea la Alba Iulia, în 27 iunie 1872, a unei conferințe naționale al cărei obiectiv era contracararea reintrării în activitate, decise în cadrul unei acțiuni similare ce avusese loc la Sibiu (5 mai 1872). Listele celor prezenți la acel eveniment au fost publicate în presa timpului, imensa lor majoritate fiind locuitori din zona Albei (țărani, preoți, învățători, liber-profesioniști etc.)⁴. Nici la conferințele naționale din 1875 și 1878 nu au lipsit reprezentanți ai comitatului.

¹ This work was supported by CNCSIS-UEFISCSU, project number PN II-RU PD-425/2010.

² Eugen Hulea, R. Patiția, *Amintiri din timpul Memorandului*, în „Transilvania”, 75, 1944, nr. 4-5, p. 279-308; Nicolae Josan, *Mișcarea memorandistă în comitatul Alba de Jos*, în „Apulum”, VIII, 1971, p. 347-376; Idem, *Contribuții la cunoașterea vieții și activității memorandistului Rubin Patiția (1841-1918)*, în „Apulum”, X, 1972, p. 513-552; Idem, *Însemnările lui Rubin Patiția despre anii 1848-1849 în Munții Apuseni*, în „Apulum”, XI, 1973, p. 489-502; Idem, *Un valoros document al mișcării memorandiste. Albumul deținuților la închisoarea din Văș (iulie 1894-aprilie 1895)*, în „Apulum”, XXXI, 1994, p. 377-399; Idem, *Rubin Patiția, memorialist al mișcării memorandiste (I)*, în „Apulum”, XXXV, 1998, p. 445-466; Idem, *Rubin Patiția, memorialist al mișcării memorandiste (II)*, în „Apulum”, XXXVI, 1999, p. 385-400; Idem, *Memorandistul moț Rubin Patiția 1841-1918*, Alba Iulia, 2002; Ioan Pleșa, *Reactivarea la Blaj, în perioada postmemorandistă, a clubului politic central al românilor din comitatul Alba Inferioară*, în „Dacoromania”, XI, 2009, nr. 48, consultată pe http://www.dacoromania-alba.ro/nr48/reactivarea_blaj.htm la 01.12.2010.

³ *Acte și date despre conferința a româna națională din Transilvania, ținută în 7 și 8 martie 1869 în Opidul Mercuria, Pesta, 1870*, passim. Vezi și conserierea celor prezenți la Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, Fond personal Visarion Roman, dosar II/29, f. 32-36, publicată după o transcriere parțială din 1946 în Bujor Surdu, *Visarion Roman (1833-1885)*, Cluj-Napoca, 2008, p. 263-270 și într-o variantă completă la Vlad Popovici (editor), *Acte și documente privind elita politică românească din Transilvania (1869-1896)*, Cluj-Napoca, 2010 (varianta electronică poate fi descărcată de pe www.elite-research.eu).

⁴ „Gazeta Transilvaniei”, XXXV, 1872, nr. 52, 1/13 iulie, p. 1-2.

Între 1878-1881 conducerea Partidului Național Român din Transilvania a încercat să revitalizeze activitatea formațiunii, care devenise treptat o simplă grupare de lideri, fără aderență la masa electorilor. În acest sens, o circulară a CCE a fost trimisă în 13 februarie 1880 unui număr de 35-40 fruntași români din toate comitatele Transilvaniei, invitându-i să se asigure că toți conaționalii cu drept de vot apar în listele electorale și, după înscrierea lor, să realizeze o statistică a alegătorilor în cercurile de reședință⁵. Trebuie menționat că la acea dată în Alba de Jos funcționau șase cercuri electorale pentru alegerile parlamentare - patru în comitat: Aiud, Ighiu, Uioara, Vințu de Jos și alte două în orașe: Alba Iulia și Abrud – iar ulterior a fost rearondat și cercul Ocnei Sibiului. Interesant este faptul că textul documentului pornește de la premisa existenței unor structuri politice locale ale românilor, până la nivelul subcomitetelor cercuale. Acest fapt poate lăsa impresia unei organizări verticale a PNRT mai ample decât cea existentă în realitate, dovadă stând numărul mic de răspunsuri primit până în 19 iulie 1880: „*abia au răspuns până acum vreo cinci inși*”⁶. Ca urmare, la această dată a fost trimisă o nouă circulară.

Răspunsurile din comitatul Albei au venit pe 7 septembrie, de la reprezentanții a doar două cercuri electorale, dar conținând date privind situația de ansamblu a întregii unități administrative. Alexandru Filip din Abrud raportează Comitetului Central Electoral din Sibiu (CCE) că încă nu se definitivaseră listele oficiale ale alegătorilor din cauza unor contestații și trimite o serie de date parțiale, spre orientare: în cercul Abrud erau conscriși 144 de alegători, dintre care 70 români, restul „*unguri, evrei, țigani și nemți unguriți*”. Dintre români, 10 fuseseră contestați de maghiari. Comitetul electoral cercual, majoritar românesc, urma să respingă reclamația, dar Al. Filip era sigur că în final ea va fi acceptată de tribunalul regesc de la Târgu-Mureș. De asemenea, 5 maghiari care ceruseră să fie primiți în listele de alegători urmau să fie respinși de comitetul cercual electoral, însă aceeași tablă regească avea și în cazul lor ultimul cuvânt⁷.

Un alt raportor a fost avocatul Nicolae Gaetan, din Aiud, fost membru al CCE din 1869. Acesta transmite, tot pe 7 septembrie 1880, că nu a putut copia listele de alegători ale fiecărei comune, pentru a le centraliza, din cauza dimensiunilor acestora și a faptului că programul încărcat de numeroase procese nu îi permitea. Oferă totuși o evaluare aproximativă la nivel de comitat (exceptând cercurile orășenești):

- Cercul Aiud: 672 de alegători, dintre care 313 în orașul Aiud, deci majoritatea maghiari;
- Cercul Uioarei: 594 alegători, românii fiind în minoritate, iar sașii de aici votând cu partidele maghiare;
- Cercul Ighiu: 523 alegători, printre care mulți sași și evrei, românii fiind și aici în minoritate;

⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale București, Fond Partidul Național Român (Comitetul Național Sibiu) [în continuare ANICB, PNRT], Dosar 1/I, f. 4-5.

⁶ Ibidem, Dosar 2, f. 7.

⁷ Ibidem, f. 3.

- Cercul Vințu de Jos: nu se oferă cifre, precizându-se doar că există un mare număr de sași și românii sunt în minoritate.

Tot N. Gaetan arată că arondarea comunelor la cercurile electorale era în așa fel gândită, încât candidatul guvernamental să nu fie amenințat nici măcar printr-o alianță a românilor cu opoziționalii unguri. El își exprimă convingerea că sub guvernarea Tisza nu se poate face mai mult din punct de vedere electoral și că adunarea datelor statistice reprezintă o pierdere de vreme. Imaginea pe care o oferă organizării politice românești este una destul de pesimistă: „În toate cercurile lipsesc conducători români, preoții sau nu se interesează ori se tem a se interesa, puținii locali cercuali nu cutează a interveni, cei mai mulți alegători români votează la mandatul szolgabirăului, care îi aduce pe căruțe până la locul de alegere, le lichidează spezele călătoriei din casa comunală și îi ospătează gratis – ei se reprezintă d.e. în Aiud cu pene tricolore maghiare în pălării și nici nu vor a ști de vreo acțiune națională, nici cer de la cineva sfat, între aceste împrejurări orice acțiune națională e cu totul paralizată”⁸. Însuși G. Barițiu a fost impresionat de aceste descrieri și a recomandat membrilor CCE să citească integral scrisoarea avocatului aiudean⁹.

În ciuda acestor impedimente, organizarea cluburilor cercuale ale Partidului Național Român s-a desfășurat cu relativ succes în primăvara anului 1881. Această organizare fusese solicitată de conducerea partidului, pentru a se putea trimite delegați aleși democratic la conferința națională din 12-14 mai 1881, de la Sibiu și în acest sens fusese elaborat chiar un regulament¹⁰.

Primul club înființat a fost cel din Blaj (corespunzător cercului Aiud): încă din 2 ianuarie, președintele său, Ioan Antonelli, înștiințează CCE despre constituire și înaintează listele alegătorilor. Alături de președinte mai fuseseră aleși în conducere șase membri constataori¹¹. Pe data de 20 februarie 1881 a fost organizat și clubul cercual al orașului Abrud, avându-l ca președinte pe Alexandru Filip, ajutat de alți patru membri¹². La 24 martie, George Damian anunță constituirea clubului din cercul Ighiului¹³. Nu cunoaștem datele de constituire ale cluburilor românești din Uioara și Vințu de Jos, dar procesele verbale ale alegerii delegaților la conferința de la Sibiu indică faptul că ele funcționau în aprilie 1881, avându-i ca președinți pe Beniamin Pop și Nicolae Șerban¹⁴. În orașul Alba-Iulia data de constituire a Clubului românesc cercual a fost 27 martie 1880, tot cu ocazia delegării reprezentanților la Sibiu. În conducerea clubului au fost aleși: protopopii Alexandru Tordășan și Gregoriu Elecheș, senatorul orășenesc Mihai Ciulea și avocații: Matei Nicola, George Filip, Ioan Coșea, Rubin Patiția¹⁵. În privința delegaților comitatului Alba de Jos

⁸ Ibidem, f. 5-6.

⁹ Ibidem, f. 7.

¹⁰ Ibidem, Dosar 1/I, f. 55-56.

¹¹ Ibidem, Dosar 2, f. 9.

¹² Ibidem, f. 10.

¹³ Ibidem, f. 14.

¹⁴ Ibidem, f. 17-22.

¹⁵ Ibidem, f. 25-26.

la conferința de la Sibiu, atât cei din 1881, cât și pentru ciclurile electorale următoare, se regăsesc în Tabelul nr. 1¹⁶.

Comparând situația dintre 1869-1880 cu cea din primăvara anului 1881, putem concluziona că acțiunea fermă a conducerii de la Sibiu a avut succes în comitatul Albei, unde cluburile politice românești s-au organizat în toate cercurile electorale. Modelul de organizare nu a fost absolut identic și nu au fost respectate integral prevederile regulamentare, însă rezultatul a fost unul pozitiv. În unele cercuri alegătorii chiar au manifestat o puternică împotrivire la anumite prevederi ale regulamentului, mai cu seamă la acelea care stipulau că delegații la conferințe nu trebuie să primească instrucțiuni obligatorii pentru activism sau pasivism. La Vințu de Jos, spre exemplu, delegații au fost obligați formal să susțină la Sibiu activismul¹⁷. În ciuda acestui tablou, aparent pozitiv, dincolo de reușita organizatorică, realitatea electorală rămânea mai apropiată de descrierea lui N. Gaetan: din cauza legii cenzitare românii erau inferiori numeric în aproape toate cercurile și pe ansamblul comitatului, iar ceea ce astăzi am numi „cultură politică” este aproape imposibil de estimat. Mai mult, printre alegătorii români se numărau inclusiv analfabeți, după cum înregistrează procesul verbal al ședinței clubului din Uioara, unde 6 din cei 16 membri prezenți semnează prin cruce alăturată numelui¹⁸.

După începutul promițător din 1881, pentru următorul an electoral, 1884, conducerea recent unificatului Partid Național Român din Transilvania și Ungaria (PNRTU) dorea să implementeze constituirea unor cluburi electorale comitatense, care să îmbunătățească relațiile cu structurile locale și să centralizeze situația cluburilor cercuale, impunând, acolo unde era nevoie, măsuri disciplinare. Însă, între 1881-1884, între liderii locali din Alba avuseseră loc o serie de dispute destul de puternice, căci, rând pe rând, George Filip, Matei Nicola, Rubin Patiția și Alexandru Filip își declină competența în organizarea clubului comitatens, invocând motive legate de sănătate sau imposibilitatea deplasării constante în centrul comitatului¹⁹.

Dintre aceștia, doar R. Patiția a oferit CCE și o explicație mai apropiată de realitate: *„Causele nu se pot pre scurt descrie și mă mărginesc numai a aminti cum că intrigile între cei ce ar fi chemați a lucra la scopul numit au adus treaba acolo încât nici o conlucrare nu se poate aștepta de la aceia de la care ar putea să aștepte națiunea serviciile în momente grave, măcar de nu din alt punct de vedere, decât chiar și ca răsplata stipendiilor date lor în timpul studiilor. Chiar însă aceștia dau obstacole și așa acum, ca și la 1881, joacă o rolă dejositoare pentru cauză, și ei ar dori ca unul doi să se expună, iar ei să stea la umbră și să joace rola față de antagoni ca niște capete înțelepte și moderate, dar apoi și denunțurile nu se cruță. Persecuțiunile ce le sufăr apoi cei curajoși durează cu anii, și la atari*

¹⁶ Pentru anul 1881 vezi și *Memorial compus și publicat din însărcinarea Conferinței generale a reprezentanților alegetorilor români adunați la Sibiu în zilele din 12, 13 și 14 Maiu st. n. 1881, prin comitetul seu esmis cu acea ocaziune*. Edițiunea a doua înăvuită prin actele conferinței și cu o excursiune critică, Sibiu, 1882, p. 160-175.

¹⁷ ANICB, PNRT, Dosar 2, f. 21-22.

¹⁸ Ibidem, f. 17, 20.

¹⁹ Ibidem, f. 30-32, 33, 36-37, 43.

apucături iau parte și inteligenți români, până când publicul mare îi consideră de luceferi din cauză că nimeni nu scrută faptele unuia și altuia”²⁰. Din relatarea anterioară reiese că, în acel moment, relațiile proaste inter-personale se datorau și lipsei de interes politic a unora dintre liderii locali, probabil din teama de a nu-și periclita imaginea în fața autorităților și implicit veniturile profesionale.

Ulterior, R. Patiția a mai surprins în memoriile sale lipsa de coeziune a fruntașilor români din Alba Iulia: „*Cele 4 biserici românești sunt o piedică pentru consolidarea elementului românesc în acest oraș. Doi proto/po/pi și 2 parochi ar fi o putere inșă în fapt nu sunt căci interesele lor sunt divergente și prin aceasta suferă cauza naturală și stagnează progresul Românilor, neavând institutii comune și restrinși la comunitățile bisericești [...]* Banca pe acțiuni Iulia dispune de un capital de preste 200 de mii coroane – nu se poate aventura la acea poziția binefăcătoare pentru neamul românesc și la acea influință, la care aspirau inițiatorii ei, căci prin intriga și pismuiri reciproce a inteligenților români a devenit azi sub exclusivă influența a familiei Cirlea din a carei membri este directorul, comptabilul și oameni în direcția institutului pre lângă unii externi, care se mulțumesc a primi marce de prezență”²¹.

În cele din urmă, conferința comitatensă a fost organizată de un comitet ad-hoc și a avut loc la 24 aprilie 1884, la Alba Iulia. Reprezentanții cercului Abrud nu au participat, însă și-au comunicat adeziunea la rezultatul conferinței și au transmis numele delegaților lor pentru conferința națională de la Sibiu²². Polemica principală a avut loc între avocatul blăjean Ludovic Ciato, susținător al activismului și R. Patiția, sprijinitor al tacticii pasiviste și al programului de la Sibiu din 1881. Cei prezenți au susținut în unanimitate pasivismul, apoi au ales conducerea clubului comitatens, în frunte cu Alexandru Tordășan, și a celor cercuale²³. De asemenea, au fost stabiliți delegații pentru conferința națională de la Sibiu²⁴.

Acest model de centralizare a întrunirilor electorale românești pare să fi avut succes în Alba, în ciuda problemelor inițiale generate de neînțelegeri personale. Un câștig pentru conducerea de atunci a partidului a fost și faptul că cercul Vințului, care în 1881 se manifestase pro-activist, acum a fost pus în imposibilitatea de a-și repeta opțiunea: prezența unor lideri locali pasiviști „cu greutate” a cântărit probabil destul de mult în acest sens. În ceea ce privește motiunea lui L. Ciato, acesta era, în 1884, un simpatizant fervent al activismului, membru în comitetul central al Partidului Moderat Român²⁵ - ipostază care îi reducea credibilitatea în ochii conaționalilor.

Documentele din arhiva partidului înregistrează, între 1884-1887, un gol similar celui din perioada 1881-1884, fapt ce poate avea o dublă explicație. Fie

²⁰ Ibidem, f. 39.

²¹ N. Josan, *Memorandistul moș Rubin Patiția 1841-1918*, p. 310-311.

²² ANICB, PNRT, Dosar 2, f. 54.

²³ Ibidem, f. 52-53.

²⁴ *Actele conferinței electorale a reprezentanților alegetorilor romani din Ungaria și Transilvania. Ținută în Sibiu, la 1, 2 și 3 Iunie 1884*, Sibiu, 1884, p. 6-15.

²⁵ „Viitorul”, I, 1884, nr. 29, 3/15 martie, p. 1.

activitatea politică era sistată în anii ne-electoralii, fie cluburile locale nu mențineau corespondența cu centrul de la Sibiu decât cu ocazia alegerilor parlamentare, în rest apărându-și interesele la nivel comitatens, după cum vom vedea că se întâmpla în 1895-1896. Probabil, ambele explicații sunt valabile, în funcție de caz. Spre exemplu, conferința alegătorilor români din clubul Uioara, ținută pe 4 mai 1887 începe cu constituirea clubului, ceea ce înseamnă că acesta nu mai funcționase din 1884. Iar faptul că delegații acestui club sunt protopopul sibian Ioan V. Russu și redactorul „Tribunei”, Aurel Pop, indică faptul că românii din zona Uioarei nu mai simțeau o deosebită aplecare către participarea la conferințele naționale²⁶.

De altfel, după 1887 actele din arhiva centrală a PNRTU referitoare la activitatea din comitatul Alba de Jos încep să devină tot mai rare și sunt constituite, în cea mai mare parte, din credenționalele delegaților la conferințele naționale din 5 mai 1887 și 20-21 ianuarie 1892. Pentru 1887 există doar procesele verbale ale cluburilor cercuale din Vințu de Jos și Uioara²⁷, iar pentru 1892 nu apar decât credenționale, fără procese verbale²⁸. Nu există acte referitoare la conferința națională din 27-28 octombrie 1890, dar acestea lipsesc cu desăvârșire din arhiva PNRTU, pentru toate comitatele. Cunoaștem, în schimb, delegații cluburilor cercuale la conferințele naționale, datorită arhivelor, presei și unor broșuri de epocă²⁹. Este evident că, după încercarea de centralizare comitatensă din 1884, în Alba de Jos s-a revenit la sistemul întrunirilor și delegărilor în cluburi cercuale, situație ce demonstrează lipsa unui apetit deosebit pentru politica națională din partea liderilor locali. Este adevărat, nu trebuie omise nici dificultățile fizice ale deplasării la Alba Iulia pe timp de iarnă, sau primăvară timpurie, căci motivul bolilor este atât de des invocat în corespondență, încât, dincolo de rolul său justificativ, trebuie să fi acoperit și un impediment real.

Analizând componența delegaților comitatului Alba de Jos la conferințele naționale între 1881-1892 (Tabelul nr. 1), se pot trage o serie de concluzii referitoare la dinamica vieții „politico-naționale” a românilor din această unitate administrativă.

²⁶ ANICB, PNRT, Dosar 2, f. 71-72.

²⁷ Ibidem, f. 65, 71-72.

²⁸ Ibidem, f. 84-94.

²⁹ Ibidem, Dosar I/II, f. 277-281; *Actele conferenței Partidului Național Român ținută la 27 și 28 Octombrie 1890 în Sibiu*, Sibiu, 1891, p. 42-45; „Tribuna”, IX, 1892, nr. 7, 10/22 ianuarie, p. 26.

Tabel 1. Reprezentanții comitatului Alba de Jos la conferințele PNRTU

Cercul	1881	1884	1887	1890	1892
Alba Iulia	Matei Nicola, avocat în Alba Iulia	Matei Nicola	Ioan Mărgineanu, proprietar	Ioan Mărgineanu	Simion Micu
	Rubin Patiția, avocat în Alba Iulia	Alexandru Tordășan	Nicolae Barbu, avocat în Alba Iulia	Rubin Patiția	Nicolae Barbu
supleanți	Alexandru Tordășan, protopop în Alba Iulia	Ioan Coșeriu	Matei Nicola	-	-
	Gregoriu Elecheș, protopop în Alba Iulia	-	Ioan Popa, redactor	-	-
Abrud	Alexandru Filip, avocat în Abrud	Alexandru Filip	Alexandru Filip	Alexandru Filip	Alexandru Filip
	Ioan Gall, protopop în Roșia	Iosif Crișan, avocat în Abrud	Iosif Crișan	Ioan Todescu, preot	Alexandru Danciu
supleanți	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	-
Aiud	Nicolae Solomon, preot în Turui	Basiliu [Vasile] Oltean	Basiliu Oltean	Basiliu Oltean	Basiliu Oltean
	Ludovic Ciato, avocat în Blaj	Ioan Micu Moldovan, canonic în Blaj	-	Ludovic Ciato	Ludovic Ciato
supleanți	-	Vasile Turcu	-	-	Flaviu St. Șuluț ³⁰
	-	-	-	-	-
Ighiu	Nicolae Florescu, proprietar în Ighiu	Ioan Axente Sever, proprietar	Simion Micu, protopop în Alba Iulia	-	Nicolae Florescu
	Absolon Todea, avocat și proprietar	Alexandru Danciu, proprietar de mine din Bucium Cerbu	Alexandru Danciu	Alexandru Danciu	Gedeon Radeș, preot în Șard
supleanți	-	Nicolae Florescu	Nicolae Florescu	-	-
	-	-	-	-	-
Uioara	Beniamin Pop, protopop în Uioara	Beniamin Pop	Ioan V. Russu, protopop în Sibiu	Ioan Nemeș	Ioan V. Russu

³⁰ Apare ca Ilariu St. Șuluț în „Tribuna”, IX, 1892, nr. 7, 10/22 ianuarie, p. 26.

	Iacob Pop, proprietar în Noșlac	Iacob Pop	Aurel Pop, redactor în Sibiu	-	Basilii Hossu, prof. de teologie în Blaj și redactorul „Unirii”
supleanți	-	Petru Moldovan	Ioan Nemeș, avocat în Sibiu	-	Basilie [Vasile] Orășan ³¹ preot în Sâniacob
	-	-	-	-	-
Vințu de Jos	Ioan Coșeriu, proprietar în Alba Iulia	Rubin Patiția	Rubin Patiția	Iuliu Vlăduțiu	Rubin Patiția
	Nicolae Maier, preot și profesor seminarial în Sibiu	Vasile Albini, notar [în pensie?] în Cut	Avram Tincu, avocat în Orăștie	Septimiu Albini	Septimiu Albini
supleanți	Nicolae Cado, preot în Pâclișa	Teodor Colbași, proprietar în Cut	Septimiu Albini, redactor în Sibiu	-	-
	Mihai Cirlea, senator din Alba Iulia	-	Victor Tordășan, cancelist în cancelaria arhiepiscopiei din Sibiu	-	-

În primele două cicluri electorale de după înființarea PNRTU, delegații Albei au provenit, aproape exclusiv, din comitat și au fost aleși în marea lor majoritate în cercurile de reședință. Chiar dacă articolul nr. 4 al Regulamentului de delegare din 1881 prevedea posibilitatea alegerii unor reprezentanți din alte cercuri și chiar din alte comitate, între 1881-1887 astfel de cazuri apar rar.

Pentru 1881 avem situația din cercul Vințului, unde sunt aleși delegați profesorul seminarial Nicolae Maier, locuitor în Sibiu și avocatul Ioan Coșeriu din Alba Iulia. De asemenea, între supleanți apare Mihai Cirlea, senator orășenesc în Alba Iulia. Aceste trei cazuri pot fi ușor coroborate cu manifestările pro-activiste ce au avut loc în respectivul cerc: Nicolae Maier și Mihai Cirlea aveau foarte probabil simpatii activiste (implicarea administrativă a celui din urmă fiind o dovadă în acest sens, susținută și de memorialistica lui R. Patiția) și au încercat, folosindu-și relațiile la nivel local, să asigure un vot în plus pentru adepții acestei tactici la conferința națională. Faptul că niciunul nu se mai implică ulterior în activitatea partidului, poate fi o dovadă suplimentară că nu agreau linia pasivistă.

³¹ Greșit nominalizat ca Basilie Dragan în „Tribuna”, IX, 1892, nr. 7, 10/22 ianuarie, p. 26.

În 1884, când situația în cercul orășenesc al Albei Iulia era destul de încordată, R. Patiția este delegat din partea Vințului. Însă, faptul că în acel an a avut loc o adunare comitatensă a alegătorilor români, în care au fost desemnați reprezentanții cercurilor, poate semnala și impunerea de către centru (Alba Iulia) a unui candidat într-un colegiu care anterior dăduse semne pro-activiste. Prin această mișcare se evitau orice manifestări contrare liniei oficiale a partidului și, pe de altă parte, se câștiga un loc pentru un delegat din oraș, unde numărul doritorilor de afirmare era superior celor două mandate disponibile. În plus, se evitau acuzele că R. Patiția și A. Tordășan, cumnați fiind, ar fi monopolizat mandatele orașului Alba Iulia.

Anul 1887 a adus modificări importante în dinamica delegărilor. Pentru prima dată un cerc (Aiudul) nu trimite decât un singur reprezentant. O altă premieră o reprezintă alegerea a trei delegați (doi ordinari și un supleant) din afara comitatului în cercul Uioarei. Toți trei fiind din Sibiu, acesta poate fi considerat un semn al consolidării acestui centru regional, pe fondul dezinteresului ce începuse să se manifeste la nivel local. În cercul Vințului sunt aleși tot trei delegați externi: Avram Tincu din Orăștie ca ordinar, Septimiu Albini, la acea dată redactor în Sibiu și Victor Tordășan, cancelist în Sibiu, ca supleanți. Cazul lui S. Albini prezintă interes deoarece, deși localnic originar din Cut, rezida la acea dată în Sibiu și practic a „moștenit” mandatul tatălui său, V. Tordășan, cancelist arhidiecezan în Sibiu, era originar din Ilia³², însă posibilele relații de rudenie cu protopopul Al. Tordășan nu pot fi excluse până la investigații mai aprofundate. În același registru al relațiilor de rudenie nu poate fi omisă nici ipostaza de cumnați a protopopului A. Tordășan și avocatului R. Patiția, ale căror soții erau surori și totodată fiicele fostului protopop ortodox al Albei, Grigore Rațiu³³.

Mandatele pentru conferința națională din 1890 au fost obținute, în mare parte, de persoane din comitat. Excepțiile pot fi semnalate tot în cercurile Uioarei și Vințului, care rămân fidele modelului din 1887. Aceeași situație apare, în linii mari, și în 1892, cu observația că după 8 ani, în cercul Uioara este ales din nou un reprezentant oarecum local: Basiliu Hossu, redactorul ziarului „Unirea” din Blaj.

Statistic, din cele 74 de mandate (ordinare și suplente) emise în comitatul Alba de Jos între 1881-1892, un număr de 12 aparțin unor persoane din afara comitatului (3 dintre ele fiind ale „localnicului” S. Albini). Alte 7 mandate au fost oferite unor persoane din comitat, dar în alte cercuri decât cele de reședință. Restul de 55 mandate au aparținut unor localnici rezidenți în cercurile respective. Procentul lor, 74,32% din total, este unul ridicat, indicând existența unor structuri locale solide și a unei elite comitatense bine circumscrise. Dacă am adăuga și cele 7 mandate în alte cercuri și cele 3 oferite unui „localnic” cu reședința în Sibiu am ajunge la procente de 83,78%, respectiv 87,83%, dovedind aserțiunile anterioare. Majoritatea devianțelor provin din cercurile Uioarei și Vințului de Jos, adică de la

³² Eusebiu R. Roșca, *Monografia institutului seminarial teologic-pedagogic „Andreian” al arhidiecezei gr. or. române din Transilvania*, Sibiu, 1911, p. 156.

³³ N. Josan, *Memorandistul moș Rubin Patiția 1841-1918*, p. 34-35.

periferia comitatului, fără însă a se putea stabili o relație directă între această poziționare periferică și dinamica politică decât în cazul Uioarei, unde dificultățile de comunicare și transport au contat probabil destul de mult în decizia de abandonare a reprezentanței locale.

Conferința națională din 20-21 ianuarie 1892 a adus modificări majore la nivelul conducerii PNRTU, puterea fiind preluată de tribuniști și de gruparea condusă de Ioan Rațiu, ambele facțiuni direct interesate de finalizarea și înaintarea Memorandului. Fără a intra în detaliile acestui moment, deosebit de frecventat de istoricii mișcării naționale, trebuie menționat că din cei 25 de membri ai CCE ales la respectiva conferință patru erau reprezentanți ai comitatului Alba de Jos: R. Patiția, A. Filip, S. Albini și L. Ciato³⁴. De asemenea, Vasile Ignat, avocat din Abrud, fusese ales în cercul Beiușului, comitatul Bihor. Dintre aceștia, A. Filip a demisionat la scurt timp³⁵, iar L. Ciato a decedat la 28 februarie 1893³⁶.

CCE din 1892 a fost reconfirmat la conferința națională din 23-24 iulie 1893, o mare parte din membri săi fiind ulterior implicați în procesul memorandiștilor. Dintre aceștia R. Patiția a fost condamnat și și-a efectuat pedeapsa în închisoarea din Vac³⁷, iar S. Albini s-a refugiat în România³⁸.

În anii memorandumului, organizarea partidului la nivel comitatens nu pare să fi evoluat direct proporțional cu entuziasmul momentului. În 16 decembrie 1892, Vasile Fodor comunica CCE că, deși a încercat să impună în cadrul ședinței reunite a cluburilor Abrud și Ighiu o taxă de ajutorare a partidului, care să fie plătită de membri cu dare de mână, propunerea sa a fost vehement refuzată³⁹. R. Patiția era și el de părere că doar o acțiune coordonată de la centru ar fi putut dinamiza viața politică a românilor: „*Sum de opinie ca de la comitetul central să se adreseze către toate cluburile din când în când provocări pentru o activitate mai mare, căci numai așa socotesc a se mișca oamenii din nepăsare, mai ales în comitatul Albei inferioare, unde mai nu se face nimic într-o seară de viață națională*”⁴⁰.

Numărul redus al documentelor privind activitatea cluburilor cercuale din Alba de Jos între 1892-1896, alături de numărul relativ mare al corespondențelor personale din aceeași perioadă și de aserțiunile anterioare, ne îndeamnă să credem că în perioada mișcării memorandiste organizarea politică a românilor din acest comitat a regresat, lăsând loc inițiativelor personale. Certitudini în acest sens avem începând cu anul 1894, când criza „Tribunei”⁴¹ și disensiunile între tribuniști și gruparea I. Rațiu încep să se facă simțite și la nivel local. Un exemplu elocvent în

³⁴ Teodor Pavel, *Partidul Național Român și acțiunea memorandistă. Corespondență politică (1887-1901)*, Cluj-Napoca, 1994, p. 66.

³⁵ ANICB, PNRT, Dos. 20, f. 64.

³⁶ „Tribuna”, X, 1893, nr. 37, 18 februarie/2 martie, p. 146.

³⁷ N. Josan, *Memorandistul moș Rubin Patiția 1841-1918*, p. 118 sqq.

³⁸ Vlad Popovici, *Septimiu Albini la „Tribuna” din Sibiu (1886-1894)*, în „Anuarul Institutului de Istorie G. Barițiu din Cluj-Napoca”, XLVI, 2007, p. 232.

³⁹ ANICB, PNRT, Dosar 2, f. 105.

⁴⁰ Ibidem, f. 107-108.

⁴¹ Pentru detalii: V. Popovici, *Tribunismul 1884-1905*, Cluj-Napoca, 2008, p. 181-198.

acest sens este reprezentat de lupta pentru obținerea controlului în cercul Abrudului.

Timp de un deceniu, acest colegiu electoral urban fusese coordonat de avocatul A. Filip, aici funcționând unul dintre cele mai disciplinate cluburi ale partidului. În primăvara anului 1894, la foarte puțin timp după primele semne ale crizei „Tribunei”, adepții tribuniștilor, în frunte cu Vasile Fodor, Nicolae Băeșan și Grigore Sima al lui Ion au insistat în a se reorganiza comitetul electoral cercual, iar la adunarea electorală ce a urmat și-au asigurat majoritatea, excluzându-l din conducerea clubului pe Alexandru Filip⁴². A urmat un întreg val de polemici de presă și schimburi de scrisori între liderii locali și cei centrali ai partidului⁴³, rezultatul rămânând neschimbat, probabil și pe fondul apropierii rapide a procesului memorandiștilor.

La lipsa de organizare a contribuit și atitudinea lui Ioan Micu Moldovan, la acea dată președinte al clubului comitatens, a cărui poziție expectativă a fost criticată de R. Patiția într-o scrisoare către CCE, canonicul blăjean fiind acuzat că nu ia o atitudine politică mai fermă deoarece se teme să nu își pericliteze în acest fel șansele de candidatură la scaunul mitropolitan⁴⁴.

Acestea sunt ultimele documente din arhiva centrală a PNRTU, deoarece în toamna anului 1894, pentru a scăpa de condamnarea din procesul memorandiștilor, S. Albin s-a refugiat în România și, în calitate de secretar al partidului, a considerat necesar să protejeze arhiva de autoritățile maghiare, transportând-o la București⁴⁵. Nu cunoaștem detalii privind „contrabandarea” documentelor peste graniță, nici despre soarta lor ulterioară (probabil au rămas un timp în custodia Academiei Române, al cărei angajat a fost Albin), însă la ora actuală ele pot fi consultate la Arhivele Naționale Istorice Centrale din București.

Un fond arhivistic păstrat la Direcția Județeană Alba a Arhivelor Naționale continuă șirul documentelor interne ale PNRTU, oferind date despre organizarea politică a românilor din Alba de Jos între anii 1895-1896⁴⁶. Fondul este constituit dintr-un singur dosar cu 134 de file, cuprinzând corespondență între liderii locali, procese verbale ale ședințelor clubului, liste de alegători români din comitatul Alba de Jos, credenționale și, mai puțin, corespondență cu membrii CCE al PNRTU. O foarte binevenită și totodată detaliată analiză descriptivă a conținutului a fost deja realizată și este disponibilă inclusiv pe internet⁴⁷, astfel că nu intenționăm să reluăm cronologic informația oferită, ci doar să o coroborăm cu datele din arhiva centrală, pentru a plasa corect apariția și evoluția acestui club în ansamblul organizării politice a românilor din comitatul Albei Inferioare.

Ceea ce pare remarcabil la acest fond, în comparație cu dosarul Albei din arhiva centrală a PNRTU, este densitatea informației și rigurozitatea păstrării

⁴² ANICB, PNRT, Dosar 2, f. 113-117.

⁴³ Ibidem, f. 119, 122-130

⁴⁴ Ibidem, f. 120-121.

⁴⁵ Ibidem, Dosar. 1/I, f. 1.

⁴⁶ Direcția Județeană Alba a Arhivelor Naționale, Fond Clubul politic central al românilor din Comitatul Alba Inferioară I [în continuare DJAAN, CPCRCA], Dosar I.

⁴⁷ I. Pleșa, *Reactivarea la Blaj...*, în loc. cit.

documentelor, deși studierea lor atentă arată că nu s-au păstrat decât o parte din actele emise în intervalul noiembrie 1895-octombrie 1896. Aproximativ 25% din volumul dosarului este constituit din liste ale alegătorilor români din comitat, demonstrând o foarte atentă pregătire pentru exercițiul electoral. Comparând cele două arhive apare ca evident faptul că, și pentru perioada 1881-1895 trebuie să fi existat, în arhivele cluburilor cercuale și în cea a clubului comitatens, documente mai numeroase și mai detaliate privind activitatea politică la aceste niveluri. Aflându-se, foarte probabil, în grija președinților sau secretarilor de cluburi acestea s-au pierdut, ori s-au disipat în varii fonduri și colecții personale, contribuind la situația de astăzi, în care este necesar un consistent efort istoriografic - documentar și argumentativ - pentru a demonstra existența unei organizări la aceste niveluri a PNRTU și, în ultimă instanță, funcționarea acestei formațiuni ca partid politic modern.

Primele semne de reorganizare a românilor din comitatul Albei Inferioare au apărut în luna noiembrie 1895, la inițiativa teologului Augustin Bunea, a protopopului ortodox de Alba Iulia, Nicolae Ivan și a avocatului Ioachim Fulea⁴⁸. Apelul de reorganizare a fost lansat pe fondul apropierii alegerilor municipale din 14 noiembrie, în speranța că românii vor putea să obțină un număr cât mai mare de mandate în structurile comitatense. Știm că au fost trimise două circulare, una de către clubul cercual Blaj, prin A. Bunea, cealaltă de către clubul orășenesc Alba Iulia, prin N. Ivan și I. Fulea. Această dublă acțiune demonstrează existența unei coordonări anterioare, dar în același timp relevă și vidul de putere la nivelul organizării comitatense, timp de un an și jumătate după întemnițarea memorandiștilor liderii locali necutezând să își asume rolul de coordonatori la nivelul comitatului. În privința noilor măsuri organizatorii, la 9 noiembrie 1895 a avut loc o întrunire a alegătorilor români din cercul Aiudului, desfășurată la Blaj, în localul băncii „Patria”, pe parcursul căreia putem presupune că s-au discutat chestiuni referitoare la proximele alegeri⁴⁹.

În ceea ce privește situația exactă a alegătorilor români, așa cum reiese ea din documentele clubului, Ioan Pleșa a făcut o descriere amănunțită a ei, motiv pentru care nu o vom relua. Același autor a atras atenția asupra fenomenului de migrație electorală, votanți din alte comitate și chiar din Budapesta figurând în listele electorale pentru alegerile municipale din Alba de Jos⁵⁰. După un relativul succes la alegerile din 15 noiembrie, pigmentat documentar de relatările preoților români implicați în activitatea de îndrumare a electorilor, a intervenit un neașteptat impediment, alegerile fiind declarate anulate în cercurile Blaj, Ighiu, Ocna Sibiului, Vingard și Zlatna pe motivul numeroaselor nereguli, urmând a fi reorganizate⁵¹.

În acest context, a fost reorganizat oficial clubul politic comitatens, pe data de 28 decembrie 1895, în cadrul unei întruniri confidențiale la Aiud. Cele 10

⁴⁸ DJAAN, CPCRCA, Dosar I, f. 16.

⁴⁹ Ibidem, f. 18-19.

⁵⁰ I. Pleșa, *Reactivarea la Blaj...*, în loc. cit.

⁵¹ Ibidem.

cercuri electorale care alegeau deputați în congregația comitatului (diferite ca arondare de cele pentru alegerile parlamentare) au primit fiecare câte o structură de conducere formată dintr-un președinte și 4 membri. Președinții au fost aleși la Aiud, ceilalți membri urmând a fi stabiliți în înțelegere cu alegătorii, la nivel local. Comitetul central al clubului urma să rezide în Blaj, sub președinția lui Augustin Bunea, având un total de 18 membri, dintre care 10 erau președinții cluburilor cercuale. Tot cu acest prilej s-au stabilit candidații pentru alegerile municipale reprogramate pe 27 ianuarie 1896⁵².

Se observă ușor că, spre deosebire de cluburile comitatense cărora CCE încercase să le forțeze organizarea în deceniul anterior, noua entitate era orientată explicit spre politica locală, fiind structurată după împărțirea administrativ-electorală valabilă pentru alegerile municipale. De altfel, rezultatele, în speță organizarea rapidă a cluburilor cercuale⁵³, dovedesc interesul sporit al participanților la această acțiune inițiată pe plan local. Activitatea clubului a continuat pe parcursul anului 1896, orientată fiind în principal spre chestiuni de interes municipal, după cum dovedesc corespondența și protocoalele ședințelor.

Interacțiunea cu conducerea partidului a avut loc cu ocazia încercării de organizare, de către Ioan Rațiu, a unor conferințe naționale în anul 1896. O primă astfel de conferință urma să fie organizată la 15 mai, iar clubul politic din Alba de Jos intenționa să trimită reprezentanți, după cum o dovedește credenționalul lui Brut Hodoșiu (directorul băncii „Patria”), eliberat pe 11 mai 1896⁵⁴. Interesant este faptul că B. Hodoșiu a fost delegat „*în locul rămas vacant prin moartea regretatului Ludovic Csató*”⁵⁵, ceea ce poate însemna că restul delegaților comitatului Alba Inferioară au rămas cei din 1892. Respectiva conferință nu a mai avut loc. În octombrie 1896, Ioan Rațiu, în calitate de președinte al PNRTU, i-a solicitat lui A. Bunea să se ocupe de organizarea cluburilor electorale și, printr-o circulară, a anunțat convocarea conferinței naționale pe data de 24 octombrie 1896, subliniind necesitatea trimiterii a câte doi delegați din fiecare cerc electoral. În urma unei ședințe, pe data de 18 octombrie, conducerea clubului a hotărât convocarea membrilor în vederea alegerii de reprezentanți⁵⁶. Acestea sunt ultimele documente păstrate din respectivul dosar. Nu știm cum și-a continuat clubul activitatea, dar conferința dorită de I. Rațiu a fost interzisă de autorități⁵⁷, iar PNRTU a intrat într-o perioadă de criză profundă, pe fondul neînțelegerilor interne.

*

* *

⁵² DJAAN, CPCRCA, Dosar 1, f. 44-45.

⁵³ I. Pleșa, *Reactivarea la Blaj...*, în loc. cit.

⁵⁴ DJAAN, CPCRCA, Dosar 1, f. 118.

⁵⁵ Ibidem, f. 124.

⁵⁶ Ibidem, f. 130-134.

⁵⁷ „Dreptatea”, III (1896), nr. 227, 12/24 octombrie, p. 1.

Concluzionând, putem afirma că între 1881-1896 se poate vorbi, fără teama de a greși, de existența unei organizări interne a Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria, în comitatul Alba de Jos, atât la nivel cercual cât și comitatens. Structurile organizatorice de bază au fost cluburile cercuale, care au funcționat, cu intermitențe, în întreaga perioadă cercetată. Este cert că unele dintre acestea nu au fost active decât în anii electorali, dar nu credem că această situație ar trebui generalizată, principalul argument fiind acela că, dincolo de reprezentarea în CCE al Partidului Național, activitatea cluburilor avea și obiectivul, mult mai important și mai puternic resimțit de localnici, de a susține și promova români în instituțiile municipale.

În 1884 și 1892 este documentată și funcționarea unui club comitatens, cu rol centralizator. După entuziasmul generat de înaintarea memorandumului, pe fondul primelor semne ale crizei mișcării naționale, se pare că structurile organizatorice ale PNRTU în Alba de Jos au cunoscut un recul, mergând până la încetarea activității și disoluție. Între 1895-1896 a avut loc o încercarea de resuscitare a activității politice românești, cu succes pe plan local, dar fără realizări deosebite în planul reorganizării PNRTU, deoarece activitatea formațiunii fusese interzisă de autorități. De altfel chiar și organizarea clubului politic românesc din Alba de Jos între 1895-1896 s-a desfășurat în semi-clandestinitate, în cadrul unor conferințe „confidențiale”, de teama intrării sub incidența aceluiași ordonanțe ministeriale care scosese Partidul Național în afara legii.

Lipsa documentelor ne împiedică să lansăm orice fel de ipoteză privind continuarea activității acestui club politic după 1896. Ca opinie personală, înclinăm să credem că, deși Partidul Național a rămas dezintegrat ca formațiune până în 1905, activitatea unor cluburi și comitete locale a continuat, deoarece aceasta era direct legată de interesele cotidiene (economice, sociale) ale românilor. Apariția răzleață a unor documente în acest sens, precum procesele verbale ale clubului cercual românesc din Sebeș (comitatul Sibiu) datând din 1900⁵⁸, constituie o posibilă dovadă, fără însă a oferi nici o certitudine în privința cazului particular pe care l-am atins în acest studiu.

ABSTRACT

The paper follows the evolution of the Romanian National Party from Transylvania and Hungary in the Lower Alba County between its founding date (1881) and the emergence of the crisis that pulverized its internal structures and blocked its activity for a decade (1896-1905). Its main goal is to describe the way in which the National Party was, or wasn't, organized in each electoral college of the county, who were the local leaders and how their relations with the centre from Sibiu worked. The sources overwhelmingly consist of archive documents, both from the central party fund and from the archive of the Lower Alba county club. The conclusions point to the fact that after a very promising start in 1881, due to the dissensions between local leaders and to the local reflection of the misunderstandings that took place atop the party, the county organizing run down and the centralizing initiative of the Blaj club, in 1896, failed because of the entire party disaggregation and the Hungarian authorities' pressures.

⁵⁸ I. Pleșa, *Reactivarea la Blaj...*, în loc. cit., nota 5.

Cuvinte cheie: partide politice, Ungaria, elite politice, români, pasivitate electorală, structuri politice locale

Keywords: political parties, Hungary, political elite, Romanians, elective abstinence, local political structures

ASOCIAȚII ALE LAICILOR ÎN PROVINCIA MITROPOLITANĂ DE ALBA IULIA ȘI FĂGĂRAȘ

Andreea ROTCHE

Rolul preotului a fost complex, începând cu implicarea directă în cele mai importante etape ale existenței umane: nașterea, căsătoria, moartea, până la recunoașterea și promovarea rolului laicilor în comunitate. Conform Conciliului Prim al provinciei mitropolitane greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș, parohul era preotul desemnat de episcop peste un anumit teritoriu, dându-i putere ordinară pentru a se ocupa de sufletele credincioșilor din acel teritoriu¹.

Direcțiile de urmat în activitatea preotului sunt menționate de mitropolitul dr. Vasile Suciș în cuvântul rostit la deschiderea Sinodului arhiepiscopesc din 22-23 iunie 1921: „, Apostolul ne poruncește să nu fie o faptă bună în societate la care noi să nu luăm parte, să nu fie o întreprindere folositoare binelui obștesc de la care noi să absentăm, să nu fie o instituție de binefacere de care noi să fim străini. O familie a ajuns-o ceva nenorocire? Preotul să fie cel dintâi care să o mângâie. Încep intrigile și frecările în parohia lui? Preotul care nu are să se țină de nici o partidă trebuie să fie părintele tuturor și să facă totul pentru restabilirea păcii și a bunei înțelegeri. I se adresează cineva pentru ceva ajutor material ori moral? Lui nu-i este iertat să-l refuze și dacă nu poate face e dator cel puțin cu o vorbă de mângâiere și de încurajare. Pe toți trebuie să-i primească, pe toți trebuie să-i asculte”².

În conturarea profilului preotului utilizăm și îndrumările date de papa Pius al XI-lea în enciclice, în special în cea despre preoția catolică „Ad catholici sacerdotii” din 20 decembrie 1935. Preotul era cel dintâi apostol, cel ce se ocupa de educația creștină a tinerilor, el binecuvânta căsătoria, predica dragostea între oameni, contribuia la aplanarea conflictelor sociale, asista pe creștini în cele mai importante momente. Pentru a realiza această misiune complexă erau necesare o serie de virtuți: evlavie, celibatul (celibatul nu era obligatoriu pentru clericii bisericii orientale, papa nu condamna disciplina introdusă pe cale legitimă în biserica orientală, dar recomanda celibatul eclesial obligatoriu pentru ocuparea funcțiilor înalte în ierarhie), lipsa de interes pentru bunurile pământești, ascultarea, învățătura³. Într-o omilie către parohii din Roma și predicatorii pentru postul Paștilor, papa afirma că preotul e un apostol, acesta era dator să-și cunoască credincioșii, să facă vizite pastorale în casele lor, prilej cu care va nota informații

¹ *Decretele Conciliului Prim și al Doilea ale Provinciei bisericești greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș*, Tipografia Seminarului Greco-Catolic, Blaj, 1927, p. 30.

² *Cuvântul Excelenței sale ÎPS Mitropolit Vasile al Blajului rostit în catedrala din Blaj cu prilejul deschiderii solemne a sinodului arhiepiscopesc ținut în 22-23 iunie 1921*, Tipografia Seminarului teologic greco-catolic, Blaj, 1921, p. 14.

³ *Enciclica prefericului părinte Pius al XI-lea despre preoția catolică (Ad catholici sacerdotii)*, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, Blaj, 1936, p.40-56.

pentru a le utiliza în Acțiunea Catolică, preotul trebuia să fie părinte și dascăl, să slujască Sfânta Liturghie și să administreze Sfintele Taine cu respect, să insiste asupra pocăinței prin spovedanie, să predice cu simplitate, să fie suflet caritabil, organizând opere de binefacere. În același timp era păstor sufletesc, trebuia „ să instruiască pe credincioși în gândirea creștină, să înnoiască omul întru urmarea și imitarea lui Hristos, să-i lărgească drumul, totdeauna strâmt spre împărăția cerurilor și să facă lumea într-adevăr creștină, aceasta e menirea proprie preotului de enorie ca dascăl, părinte și păstor al parohiei”⁴.

Una dintre obligațiile preotului era și aceea de promovare a rolului laicilor în misiunea bisericii, încurajând asociațiile care aveau finalități religioase, astfel preoții s-au ocupat și de mobilizarea mirenilor în diferite organizații. Având în vedere interesul papei Pius al XI-lea pentru organizarea Acțiunii Catolice, ierarhii uniți au susținut formarea asociațiilor laicilor din provincia mitropolitană.

Organizarea credincioșilor uniți în reuniuni de evlavie începuse înainte de Unirea Transilvaniei cu România, începutul s-a făcut prin crearea unor reuniuni mariane, fără să se ajungă însă la răspândirea lor pe întreg teritoriul provinciei mitropolitane. Unul dintre promotorii acestor reuniuni a fost canonicul Ștefan Roșianu. În perioada interbelică, mitropolitul dr. Vasile Suciu a militat pentru constituirea de reuniuni mariane în fiecare parohie, protopopii fiind desemnați să facă demersuri în acest sens. Organizarea reuniunilor de pietate era văzută ca o modalitate de combatere a problemelor prezentului: lipsa fricii de Dumnezeu, destrăbălarea, ura dintre frați, dorința de îmbogățire rapidă. Pentru înnoirea vieții sufletești a credincioșilor au fost chemați să se implice preoții și laicii, bărbații și femeile. Femeile au fost încurajate să facă parte din reuniunile de femei având drept scop înfrumusețarea bisericilor, reuniuni care se înființau sub conducerea preoților. În urma hotărârilor sinoadelor arhidiecezane din 1919 și 1921, mitropolitul dr. Vasile Suciu, a decis în 1924, organizarea reuniunilor de pietate înființând „ Uniunea centrală a reuniunilor pii din Arhidieceza greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș” în Blaj. Uniunea centrală cuprindea toate reuniunile mariane și alte reuniuni pii din Arhidieceză. Membrii comitetului central al Uniunii au fost numiți în ședință consistorială, comitetul reunea atât persoane aflate în serviciul Arhidiecezei, canonici mitropolitani, dr. Ioan Bălan, dr. Al. Rusu, profesori la școlile din Blaj, dr. Augustin Tătar, Iuliu Maior, Ștefan Roșianu, Eliza Bodocan-directoarea Internatului de fete cât și avocați, profesori, directori de bănci, doamne din Blaj, Sibiu, Cluj⁵.

Conform statutelor tip pentru reuniunile mariane de femei, scopul lor era de a promova pietatea membrilor, a răspândi cultul Fecioarei Maria, a îngriji de curățenia și înzestrarea bisericii. Membrii erau împărțiți în două categorii, activi și ajutători, membri activi erau numai femei, iar membri ajutători puteau fi și bărbați care contribuiau la realizarea scopurilor uniunii.

⁴ *Paresimile bunului păstor* în Unirea, I., nr. 10/ 9 martie 1940, p. 1.

⁵ *Cercular către veneratul cler al Arhidiecezei greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș*, III-1924, nr. 1493-1924, p. 11.

Membrii activi aveau datoria de a duce o viață creștinească, de a participa la cultul religios, de a ajuta pe membrii bolnavi și de a contribui la curățenia și înfrumusețarea bisericii. Reuniunea era patronată de episcopul diecezan și se afla sub conducerea spirituală a preotului local⁶.

Constituirea reuniunilor mariane de femei a fost o problemă discutată și în sinoadele protopopești, înființarea reuniunilor pii fiind considerată „cea mai sigură cale pentru intensificarea progresului religios și moral al credincioșilor”⁷.

Reuniunile mariane de femei activau în special în domeniul social, aveau un rol caritabil, printre acțiunile derulate de aceste organizații enumerăm vizitele în spitale, colectarea de fonduri pentru diferite scopuri, de exemplu în 1935 s-au strâns bani pentru ajutorarea celor afectați de foametea din Basarabia, organizarea de conferințe religioase. În postul Crăciunului din 1935, „Reuniunea Femeilor Române greco-catolice din Blaj” a organizat conferințe religioase, vizite la spitalul din localitate, a colectat și împărțit bani săracilor, a luat legătura cu patronii pentru îmbunătățirea situației tinerelor angajate cu vârsta între 14-22 ani⁸.

Preoții au acționat pentru practicarea în fiecare parohie a deprinderilor sufletești pe care le promovau asociațiile religioase: mărturisiri lunare și cu ocazia marilor sărbători, adorația euharistică, ore de lectură religioasă, rugăciuni, contribuții benevole la împodobirea bisericii, la curățarea cimitirelor, cercetarea bolnavilor, abonarea la gazete religioase, lectura cărților religioase, contribuție bănească pentru ajutorarea bisericii și a săracilor⁹.

O altă asociație a mirenilor uniți a fost A.G.R.U. (Asociația Generală a Românilor Uniți) care s-a constituit în 23-24 noiembrie 1929 în Blaj, cu binecuvântarea arhieriei uniți. Biserica catolică considera că, după primul război mondial, mentalitatea și moravurile s-au schimbat foarte mult, motiv pentru care în Occident, s-au constituit asociații de preoți și mireni. A.G.R.U. se încadra în această tendință generală vizibilă în Apus, propunându-și susținerea intereselor Bisericii Române Unite, adâncirea vieții religioase a membrilor, lupta împotriva învățăturilor contrare societății și legii creștine, ajutorarea săracilor¹⁰. Ziua de 6 decembrie a fost fixată ca zi pentru strângerea de fonduri în folosul A.G.R.U.

A.G.R.U. avea drept scop promovarea vieții religioase, sociale și culturalizarea maselor pe tărâm spiritual, urmarea să-și dezvolte activitatea religioasă și socială prin congrese, conferințe, editare de cărți, reviste, ziare. A.G.R.U. promova „munca apostolică a mirenilor”, clerul fiind chemat să participe la aceste manifestări de credință¹¹. Asociația avea o organizație centrală care se

⁶ *Statutele Uniunii centrale a reuniunilor pii și Statute-tip pentru reuniuni mariane*, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, Blaj, 1924, p. 10-11.

⁷ S.J.A.N. Alba, *Fond Mitropolia Română Unită Blaj, Acte înregistrate*, doc. nr. 6926/1927, f.3.

⁸ *Pagina reuniunilor mariane în AGRU. Buletinul Asociațiunii Generale a Românilor Uniți*, VII, nr.2, 1936 p. 17.

⁹ L. Oniga, *Problemă actuală în Unirea*, XLVI, nr.35/ 29 august 1936, p. 1.

¹⁰ *Cercular către veneratul cler al Arhidiecezei greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș*, XX-1929, nr. 8500-1929, p. 89.

¹¹ S.J.A.N. Alba, *Fond Mitropolia Română Unită Blaj. Academia teologică greco-catolică Blaj*, doc. nr.5/1929, f.1.

ramifica în organizații diecezane și parohiale. A.G.R.U. dorea să aducă contribuții reale la culturalizarea poporului, acordând ajutor școlii și statului în opera de ridicare a nivelului cultural și moral al satelor. Modelul era Acțiunea Catolică susținută de papalitate, Sfântul Scaun promovând organizarea laicilor și colaborarea acestora cu clerul.

În 1933, A.G.R.U. avea 793 organizații cu 55.000 de membri, având sediul central la Cluj. A.G.R.U. l-a avut ca președinte între 1929-1937 pe Augustin Popa, apoi pe generalul Dănilă Papp, directori spirituali fiind canonicul dr. Aloisiu Tăutu și părintele dr. Avram Cosma. Din anul 1931, A.G.R.U. avea și o secție pentru tineri, Federala ASTRU- Asociația Studenților Români Uniți, cu sediul la Cluj. În anul 1933 sub egida A.G.R.U. s-a format și Federația Asociațiilor Femeilor Române Unite (UMFRU - Uniunea Mariană a Femeilor Române Unite) care s-a remarcat prin acțiuni caritabile¹².

La nivelul parohiilor, A.G.R.U. a dezvoltat cu sprijinul preoților, programe bazate pe conferințe, șezători, exerciții spirituale și ajutorarea celor săraci. În Occident aveau loc exerciții spirituale pentru laici, activități organizate pe categorii profesionale (avocați, profesori, funcționari). A.G.R.U. a promovat ideea organizării exercițiilor spirituale pentru laici, pe teritoriul provinciei mitropolitane. Exercițiile spirituale se realizau într-un institut separat (internat, școală), cei care participau se retrăgeau în tăcere, aveau un program de deprinderi de pietate care cuprindea rugăciuni, paraclis, lectură, meditații, nota specifică care le distingea de misiunile populare, fiind retragerea și tăcerea¹³. Dr. Aloisiu Tăutu, reprezentantul Comitetului Central al A.G.R.U., la adunarea generală a organizației A.G.R.U. din eparhia Maramureșului din 25-26 august 1934, caracteriza A.G.R.U. apreciind că „nu este o asociație subversivă, nici de prozelitism, este o asociație de înfrățire, de trezire a conștiințelor, este o acțiune de solidarizare a tuturor celor buni”¹⁴. A.G.R.U. s-a bazat pe colaborarea între preoți, învățători și în general colaborarea între intelectuali în acțiunea de culturalizare a poporului.

A.G.R.U. s-a dezvoltat în timp, astfel s-au organizat comitete eparhiale și a crescut numărul organizațiilor parohiale, până în anul 1935, conform raportului Comitetului central A.G.R.U. prezentat în congresul de la Carei, s-au format 1123 de organizații parohiale cu 78.547 membri. S-a format A.G.R.U. și în America, preotul Antoniu Dunca înființând o organizație în parohia East Chicago, în statul Indiana¹⁵.

A.G.R.U. dispunea de un asistent ecleziastic și un director spiritual numiți în conferințele episcopilor, aceștia asigurau asistența religioasă pentru acțiunile organizației. Directorul spiritual al A.G.R.U., canonicul episcopiei de Oradea dr. Aloisiu Tăutu schița într-un articol din buletinul AGRU, direcțiile de urmat în formarea membrilor. Formarea membrilor AGRU trebuia să fie religioasă, morală,

¹² *Biserica Română Unită. Două sute cincizeci de ani de istorie*, Cluj, 1998, p.199.

¹³ P.S. Chișiu, *Exercițiile spirituale în AGRU. Buletinul Asociațiunii Generale a Românilor Uniți*, V, nr.9, 1934, p. 7.

¹⁴ *Adunarea generală a Agrului eparhiei Maramureșului în AGRU. Buletinul Asociațiunii Generale a Românilor Uniți*, V, nr.9, 1934, p. 21-22.

¹⁵ *AGRU Buletinul Asociațiunii Generale a Românilor Uniți*, VI, nr.11, 1935, p. 39.

socială și apostolică. Credincioșii vor fi învățați să-și îndeplinească datoriile față de biserică prin frecventarea bisericii și implicarea în problemele parohiei. Se insistă asupra componentei morale, avându-se în vedere eliminarea concubinajului, a conversațiilor urâte, a răzbunărilor și înșelăciunii. Membrii AGRU trebuiau să fie orientați asupra marilor probleme sociale, aplicând principiile moralei sociale în viața cotidiană. Se avea în vedere respectarea prevederilor enciclicelor papale despre muncă, despre familie și educație „Rerum Novarum”, „Quadragesimo anno” și „Divini illius magistri”. În ce privește formarea apostolică a membrilor, aceștia trebuiau să fie apostoli ai ideilor bune prin faptele lor.¹⁶ În anul 1935, directorul spiritual al AGRU, avea în vedere mobilizarea membrilor în lupta împotriva legalizării avortului prin noul Cod Penal.

Conform articolelor 35-39 din Regulamentului AGRU, organizația acționa pentru adâncirea vieții religioase a membrilor, milita pentru spovedanii și cuminecări dese, îngrijirea și ridicarea de biserici, pentru desăvârșirea culturii religios-morale a membrilor. Un aspect important al activității AGRU este reliefat de activitatea caritabilă și atenția acordată educației copiilor. S-a organizat ziua copilului și s-a protestat împotriva încercărilor de legiferare a libertății avortului.

AGRU s-a implicat în acțiuni privind modificarea articolelor referitoare la avort din Codul Penal. Canonul dr. Aloisiu Tăutu, chema în februarie 1936 membrii AGRU, la acțiune pentru modificarea articolului privitor la avort cu ocazia discuțiilor din Camera Deputaților. Avortul era văzut ca o crimă împotriva lui Dumnezeu și un atentat la dezvoltarea poporului român, Codul Penal nu mai pedepsea avortul medical, „eugenic”, „etic” și cel în caz de „gravă primejdie a vieții mamei”. Canonul dr. Aloisiu Tăutu afirma că principiile creștine nu admit avortul, nici în cazul când viața mamei era în pericol, prevedere acceptată în art. 484 votat de Senat și cerea mobilizarea AGRU și reuniunilor mariane pentru a protesta la președintele Camerei Deputaților și la Ministrul Justiției Valer Pop (era și președinte al AGRU) pentru ca în noul Cod Penal chestiunea avortului să fie reglementată în consonanță cu principiile religiei creștine și cu interesele superioare ale neamului. Era un moment ca agriții să realizeze dispozițiile statutelor „îndrumarea vieții publice și private potrivit eticii creștine în sentimentul iubirii de neam și de patrie”¹⁷.

În ceea ce privește Arhidieceza, numărul organizațiilor parohiale în 1935 se ridica la 180, cu aproximativ 12.000 membri. S-au organizat șezători creștinești, coruri, s-au strâns fonduri pentru biserici și s-a acționat pentru construirea de biserici mai ales în secuime¹⁸.

Prin moțiunile votate în Congresele A.G.R.U s-a venit în sprijinul ierarhilor Bisericii Române Unite. În moțiunea adoptată la congresul general de la Satu-Mare din 6-8 noiembrie 1937, se afirma hotărârea fiilor Bisericii Române

¹⁶ Aloisiu Tăutu, *Din nou la drum în AGRU. Buletinul Asociațiunii Generale a Românilor Uniți*, VI, nr. 11, 1935, p. 2-3.

¹⁷ Aloisiu Tăutu, *Ultimul apel în AGRU. Buletinul Asociațiunii Generale a Românilor Uniți*, VII, nr. 2, 1936, p. 1-3.

¹⁸ AGRU *Buletinul Asociațiunii Generale a Românilor Uniți*, VI, nr. 11, 1935, p. 46.

Unite de a apăra România întregită, „asigură pe înalții ierarhi de dragostea și devotamentul nezdruincinat al A.G.R.U-ului care va fi în toate împrejurările o armată disciplinată, gata de luptă și de jertfă a Bisericii noastre.” Congresul condamna acțiunea de învrăjbire între frați în momente grele pentru români, condamna tentativa periculoasă de a pune și puterea publică în serviciul prozelitismului și prin aceasta al războiului confesional. A.G.R.U își afirma scopul: grija față de românii din Vechiul Regat și aducerea la matcă a celor secuizați, cerea înființarea episcopioilor și parohiilor necesare, înființarea posturilor necesare de preoți militari, salarizarea convenabilă a clerului, înzestrarea mănăstirilor pentru a-și putea îndeplini misiunea. S-a cerut retrocedarea averilor lăsate de fondatori pentru scopurile Bisericii Române Unite, acordarea unui număr suficient de ore de religie în școli, numirea de învățători uniți pentru elevii de această confesiune, participarea tineretului, elevi și premilitari, la Liturghie în biserica proprie, înființarea facultății de teologie catolică românească¹⁹.

A.G.R.U a beneficiat de implicarea unor personalități, de exemplu până la demisia din anul 1937, în fruntea organizației ca președinte s-a aflat dr. Valer Pop, care în calitate de ministru al industriei și comerțului a sprijinit și pelerinajul la Roma cu ocazia inaugurării colegiului „Pio Romeno”. Noul director spiritual, părintele dr. Avram Cosma, propune episcopatului un plan de acțiune în condițiile în care viitorii preoți trebuiau să cunoască toate problemele societății, probleme politice, economice, religioase. Propunerea venită din partea A.G.R.U. de a transforma societățile de lectură din seminarii în cercuri de studii sociale, a fost acceptată de mitropolitul dr. Alexandru Nicolescu. Mitropolitul a cerut rectoratului seminarului teologic din Blaj, în 26 martie 1938, să înființeze un cerc de studii sociale, un asemenea cerc începuse să funcționeze în Seminarul diecezei de Cluj-Gherla. Inițiativa avea în vedere pregătirea practică a viitorilor preoți care în vacanțe, în colaborare cu preoții locali urmau să organizeze filiale A.G.R.U în satele lor sau să le reorganizeze acolo unde existau²⁰.

Activitatea asociațiilor laicilor a interesat și guvernul român, Ministerul Cultelor și Artelor solicitând în anul 1938 mitropolitului date despre misionarismul laic din Arhidieceză. Interesul ministerului este explicabil din două motive: asociațiile laicilor reprezentau o modalitate de manifestare practică a doctrinei religioase, iar în al doilea rând, activitatea acestora era percepută ca având o contribuție importantă la formarea cetățenilor țării. În raportul înaintat mitropolitului, reprezentanții A.G.R.U-lui arhidiecezan arătau că această organizație cuprindea laici care dezvoltau o activitate sistematică pe teren religios, cultural, social, caritabil și educativ²¹. A.G.R.U a fost organizația cea mai apropiată de biserică, de episcopii uniți, a fost „oastea miren timer înrolați sub flamura ideii catolice pentru a face să triumfe ideea creștină în familie, societate și stat”²².

¹⁹ S.J.A.N. Alba, *Fond Mitropolia Română Unită Blaj. Acte înregistrate*, doc. nr. 3230/1938, f. 2.

²⁰ S.J.A.N. Alba, *Fond Mitropolia Română Unită Blaj. Acte înregistrate*, doc. nr. 3230/1938, f. 52.

²¹ S.J.A.N. Alba, *Fond Mitropolia Română Unită Blaj. Acte înregistrate*, doc. nr. 7906/1938, f. 8.

²² *Cercular către veneratul cler al Arhidiecezei greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș*, XV-1937, nr. 7831-1937, p. 74.

Episcopii uniți au luat în considerare propunerile venite din partea A.G.R.U., astfel la propunerea comitetului de presă A.G.R.U., episcopii au decretat ca în fiecare an în Duminica crucii, Duminica a treia din Păresimi, preoții să arate importanța presei bune, preoții și credincioșii să se roage pentru triumful presei bune, să se țină conferințe și serbări închinare acelui scop²³.

În același spirit al integrării în Acțiunea Catolică, au existat preocupări încă din anul 1925, pentru organizarea și afilierea asociației studenților uniți la organizația „Pax Romana” din care făceau parte asociațiile studențești catolice. În viziunea papei Pius al XI-lea, Acțiunea Catolică, presupunea participarea laicilor la apostolatul ierarhic, iar în discursul către studenți afirma: „pentru a exercita rodnic acest apostolat-care este Acțiunea Catolică- studenții trebuie să se înarmeze cu o instrucție religioasă corespunzătoare gravelor necesități ale ceasului prezent...Trebuie să studieze ca să învețe pe alții. Pentru a instrui pe alții trebuie să se instruiască ei înșiși”²⁴.

Profesorul dr. Al. Borza a inițiat acțiunea de organizare a studenților uniți prin intermediul studentului Gh. Suciu, care a elaborat statutele și a demarat activitatea. În momentul înființării A.G.R.U., existau organizații studențești active în centrele universitare Cluj, Oradea, București, Timișoara. Federala ASTRU va deveni o secție a A.G.R.U. și se va integra în Acțiunea Catolică a studenților, reprezentanții săi luând parte la congresele și manifestațiile de solidaritate catolică universală²⁵.

ASTRU funcționa în orașe universitare cum ar fi Cluj, București și Timișoara și dorea să realizeze educația moral-religioasă a studenților și dezvoltarea sentimentelor patriotice în spirit creștin. Asociațiile regionale ASTRU s-au constituit în conformitate cu voința episcopilor provinciei mitropolitane. Actul constitutiv a fost semnat la Oradea, în 22 noiembrie 1931, de către delegații asociațiilor din București, Cluj, Oradea, Timișoara, astfel luând naștere Federala „Asociațiilor Naționale ale Studenților Români Uniți”. Statutele ASTRU au fost redactate de episcopatul unit, avându-se în vedere proiectele înaintate de organizațiile locale. Federala ASTRU s-a aflat sub autoritatea directă a mitropolitului. Sediul biroului permanent a fost stabilit pentru primii trei ani la Cluj, centru universitar în care studiau majoritatea studenților uniți. În Comitetul Central al Federalei ASTRU, organ de control al biroului permanent și de supraveghere a executării deciziilor congreselor Federalei, era prezent alături de membrii ai ASTRU, un delegat al episcopatului unit, profesorul universitar protector și un delegat al Comitetului Central AGRU. Conferința episcopilor din 23 octombrie 1931 decide aprobarea statutului Federalei ASTRU și a statutelor tip pentru organizațiile locale, data aprobării de către mitropolitul dr. Vasile Suciu fiind 12 aprilie 1932.

²³ Duminica presei în *Unirea*, XI.VIII, nr 13/26 martie 1938, p. 1.

²⁴ Dr. N.Popă, *Orientările studențimii noastre unite în AGRU. Buletinul Asociațiunii Generale a Românilor Uniți*, VII, nr. 2, 1936, p. 31.

²⁵ *Cuvânt de salut trimis Congresului din Blaj* de prof.dr. Al.Borza în *AGRU. Buletinul Asociațiunii Generale a Românilor Uniți*, VII, nr.2, 1936, p. 23-24.

În capitolul II din statutul ASTRU erau menționate obiectivele organizației: adâncirea vieții sufletești și a educației religioase, adâncirea gândirii și concepției religioase creștine catolice, combaterea curentelor sociale și religioase cu caracter anticreștin, cultivarea sentimentului național potrivit principiilor creștine, colaborarea cu alte societăți religioase, crearea unui fond pentru cămine și studii²⁶.

Pentru împărțirea activității se avea în vedere înființarea mai multor secții în cadrele organizațiilor ASTRU regionale: secția spiritual-religioasă, social-caritativă, artistico-literară, secția de ajutorare, secția presei.

Tinerii membrii în ASTRU, organizau conferințe și susțineau lucrări de seminar, organizau exerciții spirituale cu ocazia sărbătorilor, se implicau în catehizarea elevilor. În anul universitar 1936-1937, membrii organizației ASTRU București, au participat la congresul general al asociației „Pax Romana”, au organizat două conferințe susținute de Zenovie Pâclișanu, au ținut ședințe de seminar, au participat la exercițiile spirituale susținute de părintele Liviu Chinezu și s-au implicat în catehizarea elevilor din școlile primare.²⁷ În anul universitar 1937-1938, organizația ASTRU București a strâns fonduri pentru ajutorarea studenților catolici spanioli și a stabilit raporturi cu studenții catolici prin participarea la congresul „Pax Romana” organizat la Bled și Ljubljana în Iugoslavia.²⁸ Organizația ASTRU Cluj avea o activitate asemănătoare: s-a constituit un cor prezent la serbări artistice, s-au strâns fonduri pentru copiii săraci, s-au organizat serate dansante tot în scopul strângerii de fonduri, s-au organizat conferințe și exerciții spirituale²⁹.

Raportul dr. Nicolae Popa, președinte al Federației ASTRU, prezentat Comitetului Central al Federației în 9 decembrie 1937, reia ideea prezentă în actele AGRU și anume aceea a situației speciale a Bisericii Române Unite a cărei existență se considera a fi amenințată. În circumstanțele considerate speciale, Biserica Română Unită trebuia să-și formeze credincioșii astfel încât fiind cetățeni buni, să nu înceteze a fi și creștini adevărați. Membrii ASTRU erau ajutați să se pregătească din punct de vedere moral, științific, religios și social în conformitate cu doctrina catolică³⁰.

Federația ASTRU stabilise legături cu secretariatul general „Pax Romana”, participând și la congresul de la Bouffemont și Paris. Secretariatul „Pax Romana” a sprijinit Federația ASTRU prin trimiterea revistei „Pax Romana” și prin publicarea unui apel pentru îmbogățirea fondului de carte al bibliotecilor ASTRU. În viziunea președintelui Federației ASTRU, organizația trebuia să devină în viitor pepiniera A.G.R.U., în sate studenții urmând să colaboreze cu AGRU.

ASTRU nu a reușit însă să cuprindă toți studenții greco-catolici și să desfășoare o activitate constantă pe coordonate unitare, chiar și la Universitatea din

²⁶ Dr. N.Popa, *Orientările studențimii noastre unite*, în *AGRU. Buletinul Asociațiunii Generale a Românilor Uniți*, VII, nr.2, 1936, p. 26.

²⁷ S.J.A.N. Alba, *Fond Mitropolia Română Unită Blaj. Acte înregistrate*, doc.nr. 3230/1938, f 31-33.

²⁸ S.J.A.N. Alba, *Fond Mitropolia Română Unită Blaj. Acte înregistrate*, doc. nr. 7925/1938, f 6.

²⁹ S.J.A.N. Alba, *Fond Mitropolia Română Unită Blaj. Acte înregistrate*, doc.nr. 3230/1938, f 44.

³⁰ *Ibidem*, f 38-39.

Cluj unde studenții uniți erau în număr mare, din 1992 de studenți uniți, doar 78 erau înscrși în ASTRU³¹.

O altă organizație a laicilor care a activat în provincia mitropolitană a fost U.M.F.R.U. Ședința consistorială din 14 martie 1936 anunța constituirea UMFRU-Uniunea Mariană a Femeilor Române Unite. Organizația s-a constituit cu aprobarea episcopilor uniți, având drept scop îndrumarea unitară și armonioasă a activității femeilor unite, inițierea de acțiuni comune și coordonarea activității organizațiilor de femei³². În fiecare dieceză exista un asistent ecleziastic numit de episcop, care coordona activitatea organizației. U.M.F.R.U s-a remarcat mai ales prin activitățile cu caracter caritabil.

Constituirea și activitatea asociațiilor laicilor din provincia mitropolitană s-a încadrat în Acțiunea Catolică susținută de papalitate, Sfântul Scaun având în vedere colaborarea laicilor în cadrele canoanelor cu clerul și prin această colaborare reîncreștinarea societății moderne. Acțiunea Catolică a fost opera Romei care a urmărit o reînnoire a vieții creștine prin organizarea laicilor, în fapt Acțiunea Catolică, a reprezentat apostolatul laic.

ASSOCIATIONS OF LAYMEN IN THE METROPOLITAN PROVINCE OF ALBA IULIA AND FAGARAS

ABSTRACT

The paper presents the formation and the activity of the laymen associations in the metropolitan province, their integration in the Catholic Action promoted by the Pope in the period between the two world wars. Priests had an important role in the community, one of their obligations was also to promote the role of laymen in the mission of the church, encouraging the associations that had religious purposes. Taking into consideration the interest of Pope Pius the XIth in the organization of the Catholic Action, the Greek-catholic hierarchs supported the formation of associations of the laymen in the metropolitan province. In the period between the two world wars the following associations have functioned: women reunions, UMFRU, AGRU, ASTRU.

The women reunions have been active especially in the social area, having a charitable purpose. The consistorial meeting held on 14th March 1936 has announced the setting up of the organization called UMFRU. Set up with the approval of the greek-catholic bishops, this organization has had as a goal the unitary and harmonious guidance of the greek-catholic women, the initiation of common actions and the coordination of the activity of the women's organizations.

AGRU was set up on 23-24th November 1929 in Blaj, with the blessing of the Greek-catholic bishops. The Roman-Catholic church thought that, after the First World War, the mentality and people's habits have had changed, and so, associations of priests and laics have been set up. AGRU was part of this general trend in the West, having as aim the support of the interests of the Romanian Uniate Church, the improvement of member's religious life and to offer help for the poor. The AGRU members had to be focused on the big social issues, applying the principles of the social ethics in every day life, according to the Pope's encyclical on work, family and education, „Rerum Novarum”, „Ouatragesimo anno” and „Divini illius magistri”. An important aspect of AGRU's activity has been the attention given to children's education.

³¹ *Ibidem*, f 46.

³² *Cercular către veneratul cler al Arhidiecezei greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș*, IV-1936, nr. 1853-1936, p. 14.

Following the same spirit of integration in the Catholic Action, there were preoccupations starting in 1925 to organize and integrate the association of the greek-catholic students in the „Pax Romana” organization, which brought together all the catholic student's associations. The ASTRU organization became a section of AGRU and was a part of the students Catholic Action, its representatives taking part in the congress meetings and events meant to show universal catholic solidarity.

The associations that promoted laic missionarism have been also taken into consideration by the Romanian government who asked for reports regarding their activity. The creation and the activity of the laymen's associations in the metropolitan province was part of the Catholic Action supported by the Pope. The Catholic Action has been the creation of Rome that wanted a renewal of Christian life through the laymen's organization, in fact the Catholic Action represented the laymen's apostolate.

Cuvinte cheie: Biserica Greco-Catolică, Alba Iulia, Făgăraș, mitropolit dr. Alexandru Nicolescu, Asociația Generală a Românilor Uniți.

Keywords: Greek-Catholic Church, Alba Iulia, Făgăraș, Metropolitan Ph.D. Alexandru Nicolescu, Association of the Uniate Romanians.

“DĂRUIND VEI DOBÂNDI”!

SIMBOLISM ȘI MOTIVAȚII ASOCIATE PROCESULUI DE ACHIZIȚIONARE A CLOPOTELOR LA COMUNITĂȚILE ROMÂNEȘTI DIN ZONA ALBEI (SECOLUL XX)

Elena Crinela HOLOM

Procesul de achiziție a clopotelor, dincolo de aspectele financiare pe care le implică, permite și surprinderea unor coordonate, a unor paliere mentale ale celor angrenați în această acțiune. Se pot ridica o serie de interogații în legătură cu motivele, rațiunile care îi determină pe oameni să depună eforturi extraordinare pentru a putea să-și procure aceste obiecte de cult? În egală măsură, acțiunea permite și surprinderea nominală a cumpărătorilor sau donatorilor.

Un prim aspect avut în vedere ține de motivele pentru care oamenii doreau să-și achiziționeze un clopot. O primă explicație este legată de importanța acordată sunetului. Pe lângă funcțiile de adunare a creștinilor la momentele liturgice, de anunțare a momentelor de bucurie și tristețe din viața comunităților, clopotele îndeplinesc și o serie de funcții simbolice, dar care sunt la fel de importante: funcția profilactică, de prevenire și protejare a comunităților, dar și de legătură între comunitatea viilor și cea a morților. De asemenea, clopotul are și o puternică funcție conservativă: cel care aude lui se simte ca făcând parte din comunitate, își dezvoltă apartenența identitară la spațiul sonorizat¹.

Pe lângă aceste explicații de natură generală sunt și multe rațiuni de natură particulară. Comunitățile au simțit mereu nevoia de a avea ceva nou, de a înlocui clopotele mici, crăpate cu altele mai mari și mai frumoase care să se adapteze și la noile exigențe acustice ale comunității, sau au încercat să revină la acordurile sonore inițiale prin înlocuirea clopotelor topite, distruse sau furate în urma unor evenimente, în primul rând, de natură militară.

Omul a simțit și simte mereu nevoia de a procura și de a avea ceva nou, ceva care să difere esențial de ce a avut înainte și cu care să iasă să se afișeze în fața celorlalți. Nici clopotele nu au făcut o excepție de la această regulă. Comunitățile au urmărit prin achiziționarea de noi clopote să le înlocuiască pe cele care nu mai corespundeau din punct de tehnic sau calitativ noilor exigențe ale vremii. Astfel, la Sohodol acțiunea a fost percepută ca „o *necesitate de toți simțită, ca să se procure pe seama bisericii noastre nisce clopote mai mari în locul celor ce le avem, mici și disarmonice*”².

*Această lucrare a fost realizată cu sprijinul CNCIS-UEFISCSU, prin proiectul PN II-RU, PD 401/2010.

¹ Alain Corbin, *Les cloches de la Terre. Paysage sonore et culture sensible dans les campagnes au XIX-e siècle*, Flammarion, Champs, 1994, p. 99.

² “Daruri pentru biserica (Sohodol)”, în *Telegraful român*, Sibiu, XLIX, nr.14, 1901, p. 57.

După evenimentele din Primul Război Mondial, majoritatea comunităților care au avut de suferit ca urmare a rechiziționării clopotelor au început imediat acțiunea de procurare a altora noi. În fapt, această acțiune urmărea revenirea la acordurile sonore anterioare și la starea de normalitate care fusese întreruptă timp de patru ani de crâncenul război. Spre exemplu, cu prilejul adunării din 20 decembrie 1921 a curatoratului și poporului greco-catolic din satul Poșaga de Jos, președintele adunării Iosif Hătăgan, propune adunării *“ca să binevoiască a decide că voiesc a procura un clopot în locul celui dus”*³. Adunarea decide cumpărarea unui clopot *“în greotă de 30 de cilograme”*⁴. În anul 1922, parohia greco-catolică Sâncel cumpără un clopot de la fabrica Oituz din București, deoarece avea doar un clopot mic iar *“cel mare (fusese) redicat de statul ungar în 1917”*⁴. În același an, biserica ortodoxă din Pâclișa este înzestrată cu un clopot nou, după ce *“cele două mai mari ni le-au recuirat miliția austro-ungară, lăsându-ne numai pe cel mic”*⁵.

Achiziția clopotelor prin cumpărare și donație aduce în prim plan o discuție ce vizează problematica și simbolistica darului. Marcel Mauss analizează aspecte legate de dar punând în evidență obligația de a oferi daruri în schimbul celor primite⁶. În cadrul creștinismului, se considera că dăruind ceva, în fond lui Iisus se oferea. De altfel, darurile în creștinism se consideră că stau sub semnul Sfântului Duh. Condiția survenirii lor în lume este *“curățarea de patimi”*. Apoi mai există și o logică aparent paradoxală, a darului. Dăruind vei dobândi. Efectul va fi unul suprafiresc iar cel care va dăruia, va lua înapoi *“har peste har”*⁷.

Această logică a darului explică de ce oamenii donau sau contribuiau (uneori chiar și din puținul pe care îl aveau) pentru a înzestra și înfrumuseța biserica, a cărei temelie a fost pusă de către Iisus Christos și care se identifica astfel cu ea. Dăruind bisericii îi dăruiau lui Iisus.

Apoi exista și o răsplată pentru lucrul făcut și o compensație care urma să fie primită de la divinitate. Dăruind ceva vei dobândi iar dăruind lui Iisus, vei primi înapoi binecuvântare divină.

De multe ori, darul se oferea și strămoșilor, defuncților⁸ trecând în acest mod, dincolo de limitele acestei lumi și aducând cu sine și prezența mării absențe a celui dispărut⁹. Există multe clopote donate în amintirea unor persoane dragi dispărute. Spre exemplu, inscripția de pe clopotul din satul Loman menționa că *“acest clopot s-au dăruit bisericeii din Loman de Macsim Nule întru amintirea părinților sei reposați...”*¹⁰.

³ Arhivele Naționale Serviciul Județean Alba *Fond parohia greco-catolică Poșaga de Jos*, (în continuare: ANSJAlba, *Fond...*), Protocolul ședințelor curatoratului bisericesc parohial greco-catolic din Poșaga de Jos, 1912-1935, fila 26v.

⁴ Idem, *Fond parohia greco-catolică Sâncel*, dosar 1/1921, fila 8v.

⁵ Ioana Rustoiu, Dănilă Vaida, *Cronica parohiei Pâclișa (1901-1944)*, Alba Iulia, 2008, p. 166.

⁶ Marcel Mauss, *Essai desre dar*, Iași, 1997, p. 124.

⁷ Nicu Gavriluță, “Un corpus desre dar, contradar, supradar, antidar și nondar”. Studiu introductiv, în Marcel Mauss, *op.cit.*, pp. 29-30.

⁸ Marcel Mauss, *op.cit.*, p. 124.

⁹ Nicu Gavriluță, “Un corpus desre dar, contradar, supradar, antidar și nondar”, p.14.

¹⁰ Arhiva Mitropoliei Ortodoxe a Ardealului Sibiu, *Fondul Consistoriului*, dosar V 1052/915, nr. 9548.

Astfel de exemple pot fi întâlnite și la alte confesiuni religioase. Clopotul cel mare al bisericii evanghelice din Sebeș, în greutate de 4000 de kg și denumit Erwin a fost donat de familia Dahinten în amintirea fiului lor, decedat tânăr¹¹.

Prin donarea unor clopote în amintirea unei persoane dispărute, cei rămași în viață mențineau legătura simbolică cu aceștia prin intermediul clopotului, sunetul lor amintindu-le în permanență de persoana dragă, cântând jalea unor persoane rămase neconsolate în urma pierderii suferite. De asemenea, prin clopote se asigura și pomenirea veșnică a celor în amintirea cărora a fost ridicat, clopotul fiind practic “botezat” cu numele acestora.

Clopotele erau achiziționate prin donații făcute de oameni mărinimoși sau în urma efortului conjugat al mai multor credincioși care trăiau sau nu în localitatea pentru uzul căreia era destinat clopotul.

Cumpărarea unui clopot era un motiv atât de mândrie personală, cât și de apreciere din partea celorlalți. Ioan Mihu, fost paroh în satul Laz, menționa în biografia sa mai multe lucruri deosebite făcute pentru biserică “*am procurat 3 clopote nouă cu acord de la 300 până la 800 kilograme în greutate, cu scaun de fier*”¹². Parohul Nicolae Cado, amintea în cronica parohiei Păclișa, despre achiziționarea în anul 1922 a unui clopot¹³. În timpul păstoririi ultimului protopop unit al Sebeșului “*s-a turnat clopotul cel mare*”¹⁴.

Sentimentul de legătură și de apartenență perpetuă la comunitatea natală se păstrează chiar dacă oamenii, din diverse motive, părăsesc vatra satului în care s-au născut. Fie că pleacă la muncă în România sau chiar peste Ocean, ardelenii vor sprijinii financiar eforturile de înfrumusețare a bisericilor din localitatea de bașină prin procurarea celor necesare desfășurării normale a cultului divin, inclusiv clopote.

Unul din clopotele bisericii greco-catolice din Hopârta, Alba este achiziționat în anul 1925, de către credincioșii acestui sat plecați la muncă în București. În corespondența purtată cu parohul greco-catolic Aurel Paculea, aceștia expun motivele pentru care au ținut să contribuie la procurarea clopotului pentru biserică “*...subsemnați[i] locuitori și credincioși ai sfintei Biserici din localitatea Hopârta, locaș de închinare de la care și noi am primit Botezul și cununia Religioasă îndatoririle ce le avem în viață către Dumnezeu...informați de câțiva locuitori de aici din sat că sfânta noastră biserică îi lipsește tocmai semnalul de chemare al credincioșilor clopotul și cum multi din noi suntem plecați la agonisirea unei pani mai bune în Orașul București, ținem a dovedi că n-am încetat a fi cu inima și cugetul către acel sfânt locaș de la care am căpatat lumina, învățătura și religia...*”¹⁵. Așadar, legătura veșnică cu satul natal realizată prin

¹¹ Anemarie Junesch, “Biserica evanghelică C.A. și viața sașilor din Sebeș”, în vol. *Vârstele orașului Sebeș-750 de ani de atestare documentară (1245-1995)*, Sebeș, 1995, p. 46.

¹² Ioan Mihu, *Scurtă privire retrospectivă asupra trecutului meu scrisă de mine însuși*, Sibiu, 1911, pp. 34-35.

¹³ Ioana Rustoiu, Dănilă Vaida, *op. cit.*, p. 166.

¹⁴ Nicolae Dănilă, “Comunitatea greco-catolică”, în vol. *Vârstele orașului Sebeș-750 de ani de atestare documentară (1245-1995)*, p. 59.

¹⁵ ANSJ Alba, *Parohia greco-catolică Hopârta*, dosar 1/1925, fila 60.

intermediul bisericii, apartenența la teritoriul circumscris prin sunetul clopotului îi determină pe credincioșii hopârteni să achiziționeze un clopot. Tot de aici se pot desprinde și alte motive, legate de problematica dăruirii. Oamenii au primit prin intermediul bisericii daruri, taine divine (botezul și cununia) și astfel ei trebuie să mulțumească, să întoarcă darul către Dumnezeu, tot prin intermediul bisericii.

Importanța deosebită a clopotului în viața oamenilor din comuna Hopârta îi determină pe cei plecați să acționeze cu urgență pentru strângerea sumelor necesare și pentru trimiterea clopotului *“...am cumpărat clopotul în greutate de kile 104, plus balanța 36 kile, care vi l-am și trimis clopot prin CFR cu mare viteză azi luni 10 august 1925...alăturat vă trimitem prin această carte lei 100 rămas de la Diverse cheltuieli din bani adunați care să plătiți oamenilor la ridicarea clopotului în turnul sfintei Biserici din com. Hopârta”*¹⁶.

O dată cu clopotul, cumpărat de la fabrica de clopote, policandre și sfeșnice bisericești Nicolae Ionescu din București în valoare de 12000 de lei¹⁷ este trimis și tabloul cu numele și prenumele donatorilor, în număr de 29 *“pentru cumpărarea CLOPOTULUI de la biserica din Comuna Hopârta Județul Alba de Jos”*¹⁸.

Gesturi asemănătoare au fost făcute și de către ardelenii emigrați peste Ocean. Legătura cu satul natal a fost menținută și conservată în sufletele celor aflați la mii de kilometri de casă. În parohia greco-catolică Cut, Alba din *“banii americanilor...s-a cumpărat un clopot frumos la biserică și 5000 lei sunt depuși la bancă”*¹⁹. Pentru biserica ortodoxă din parohia Zlatna, Alba, unul dintre clopote a fost cumpărat de *“un credincios dus în America, Ion Vințan a Savului cu 12 mii lei”*²⁰. În anul 1926, clopotele bisericii din Ciuguzel au fost cumpărate de *“americanii”* ciuguzăleni Suci Vasile și Florea Ioan²¹.

Pentru cumpărarea clopotelor aparținând satului Laz, efortul depus a fost în cea mai mare parte al credincioșilor plecați în America. Aceștia au donat o sumă totală de 1354,60 coroane. Astfel, în 2 septembrie 1906 prin colecta efectuată de Vasile Faur au intrat în lada bisericii, 88 de coroane iar în 29 octombrie 1906, 429 de coroane. Prin Luchian Poenar s-au trimis în 16 noiembrie, 329,35 de coroane. Tot prin Vasile Faur s-au trimis în 21 decembrie 1908, 117,75 coroane²². La aceste sume s-au adăugat și cele 390,50 de coroane strânse de Iacobu Faur și Zaharie Simtea²³.

Din păcate credincioșii din Laz nu se pot bucura prea mult de acordurile sonore ale celor trei clopote, deoarece încă din 15 august 1916 Preaveneratul

¹⁶ *Ibidem*, fila 57.

¹⁷ *Ibidem*, fila 58.

¹⁸ *Ibidem*, fila 59.

¹⁹ “Fond pentru biserica din Cut”, în *Unirea. Foarte-bisericească politică*, Blaj, XXXI, nr.34, 1921, p. 3.

²⁰ “Parohia ortodoxă romană Zlatna (tr. Abrud)”, în *Telegraful roman*, Sibiu, LXX, nr.77, 1922, p. 2.

²¹ Ilie Morar, *Monografia localității Ciuguzel la opt secole de atestare documentară (1203-2003)*, Alba-Iulia, 2003, p. 36.

²² ANSJ Alba, *Fond parohia ortodoxă Laz*, dosar 1/1910, fila 4.

²³ *Ibidem*, fila 38.

Consistor Arhiepiscopale trimite o circulară în care înștiințează toate bisericile că “*în curând vor urma preluarea clopotelor din partea organelor militare*”²⁴.

La sfârșitul Primului Război Mondial, dorința de reîntoarcere la normalitate, la acordurile sonore anterioare îi determină și pe credincioșii din Laz să acționeze cât mai repede pentru înlocuirea clopotelor predate. În perioada păstoririi preotului Partenie Colhon sunt cumpărate două clopote noi. Inscripția de pe clopotul mic menționează faptul că acesta a fost “*procurat cu jertfa credincioșilor din Laz aflaători în America și acasă la anul 1923, fiind preot Partenie Colhon. Pe partea opusă a clopotului stă scris : Faro Agricola Sibiu*” (I.H. Laz).

Un extraordinar exemplu de solidaritate și efort conjugat au dovedit credincioșii parohiei greco-catolice din Cugir, Alba care în anul 1922 au reușit să achiziționeze un clopot doar cu donații de la oamenii sau de la instituțiile din localitate. Au contribuit 532 de oameni din Cugir, iar numele lor a fost trecut în ordine alfabetică într-un caiet care se păstrează la Arhivele Naționale Direcția Județeană Alba.

La finalul acestui caiet se află un mic index al sumelor donate. Altfel, de la litera A s-au adunat 465 de lei, de la B 2750 de lei, de la C 4200, de la D 1150 lei, de la E 100 lei, de la F 205 lei, de la G 955 lei, de la H 883 lei, de la I și J 873 lei, de la L 815 lei, de la M 4180 lei, de la N 653 lei, de la O 625 lei, de la P 1429 lei, de la R 950 lei, de la S 1335 lei, de la T 1595, de la Z 75 lei²⁵. Din sumele donate de credincioși s-au strâns 22986 lei, Uzina din Cugir a donat 1000 de lei, de la petrecerea organizată de studenții cugireni s-au adunat 749 de lei, iar de la petrecerea organizată în folosul clopotelor s-au strâns 255 de lei. Clopotul a fost cumpărat cu suma de 22 980 lei, călătoria pentru aducerea clopotului a costat 450 de lei, ridicarea în turn 522 lei, transportul clopotului a costat 1 leu și 15 bani. Pentru festivitățile de aducere și instalare s-au mai cheltuit : 40 de lei pentru împodobirea carului cu care a fost adus clopotul, 43 de lei și 50 de bani pentru cumpărarea a două steaguri și a unei cărți, 192 de lei pentru plata muzicii și 100 de lei pentru cumpărarea a două grinzi. Au fost făcute cheltuieli de 24 358 de lei și 65 de bani și au rămas în lada Bisericii 632 lei și 35 de bani. De asemenea, “*cu ocaziunea așezării clopotelor, s-a solvit beutura și mâncare oamenilor de 98 lei*”²⁶.

Credincioșii din localitatea Cugir au dat dovadă de o extraordinară solidaritate, coeziune și legătură, de un adevărat “model consensual” potrivit opiniei lui Émile Durkheim, care afirma că o societate fără solidaritate nu poate exista²⁷. Clopotul a fost cel care a jucat un rol important în reliefarea acestei solidarități.

Simbolistica darului avea în vedere și obligația de a-l întoarce către persoana care l-a oferit²⁸. În marea majoritate a cazurilor această întoarcere era

²⁴ Idem, *Parohia ortodoxă Laz*, Protocol de exhibite A2/1904-1916, fila 60v.

²⁵ Idem, *Fond parohia greco-catolică Cugir*, dosar 1/1922, fila 35.

²⁶ *Ibidem*, fila 36.

²⁷ Peter Burke, *Istorie și teorie socială*, București, 1999, p. 39.

²⁸ Marcel Mauss, *op. cit.*, p. 133.

simbolică, dar încărcată de o serie de semnificații. Dăruind un clopot se primea înapoi bucuria de a-i auzi sunetul, se păstra prin acest obiect și prin sunetul său amintirea celor care l-au dăruit sau pentru care a fost dăruit.

Deși efortul pentru cumpărarea clopotelor era unul costisitor, răsplata era pe măsură și pentru cei care au contribuit. Pe lângă bucuria simțită la auzirea sunetelor clopotelor, preotul Ioan Mihailescu din Laz amintea la 27 ianuarie 1906 că *“pentru pomenirea celor bine făcători se va pune atât în sfântul altar cât și în protocoalele parohiei ca se remănă numele fiecăruia care au dăruit și se va mai pune numele tuturor tipărite într-o icoană cu ram în sfântul altar”*²⁹. Cu alte cuvinte aceștia erau trecuți la ctitori și în “Cartea de aur” a bisericii.

Procesul de achiziționare a clopotelor realizat de comunitățile românești din zona Albei a scos în evidență o serie de aspecte de natură simbolică, motivații și paliere mentale. Astfel, clopotul a contribuit la sudarea comunității prin sunetul său și prin efortul concertat depus pentru achiziționarea lui. De asemenea, a menținut o legătură spirituală între omul aflat departe și comunitatea în care s-a născut. Clopotele au mai fost cumpărate și din dorința de a poseda ceva nou, inedit sau pentru a le înlocui pe cele pierdute, sau pe cele care nu mai corespundeau din punct de vedere tehnic și calitativ noilor exigențe.

Clopotul oferit ca și dar a avut și o valoare sentimentală fiind și o modalitate de prezervare peste timp a propriei memorii sau a memoriei unor persoane dragi. Darul a însemnat și o modalitate de a-i mulțumi divinității pentru binefacerile oferite, sau a fost dăruit datorită credinței în răsplata ce urma să fie primită.

“BY GIVING YOU WILL GET!” SYMBOLISM AND MOTIVATIONS ASSOCIATED WITH THE PROCESS OF BELLS' ACQUISITION IN THE ROMANIAN COMMUNITIES FROM ALBA AREA (20TH CENTURY)*

ABSTRACT

The process of bells' acquisition made by the Romanian communities from Alba area revealed a lot of symbolic aspects and motivations. Thus, bell contributed to the linking of the community through his sound and the concerted efforts made for its purchase. He also maintained a spiritual connection between far away man and his native community. The bells were also purchased from the desire of owning something new, unusual, replacing those lost, or those no longer corresponding to the new technically and qualitatively requirements.

Bells offered as a gift also had a sentimental value, being a way of preserving its own memory, or the memory of loved ones. The gift meant a way of thanking God for offered benefits, or it was given in token of belief in what it would be received.

* This work was supported by CNCIS-UEFISCSU, PN II-RU, PD_401/2010.

Cuvinte cheie: clopote, achiziție, zona Alba, sec. XX, simbolism, motivații.

Keywords: bells, acquisition, Alba area, 20th Century, symbolism, motivations.

²⁹ ANSJ Alba, *Fond parohia ortodoxă Laz*, dosar 1/1910, fila 8.

ASPECTE DIN ACTIVITATEA INSPECTORATULUI ȘCOLAR AL JUDEȚULUI TÂRNAVA MICĂ LA JUMĂTATEA SECOLULUI XX

Silviu IONAȘ

Județul Târnava-Mică este unul dintre cele mai vechi județe ale Ardealului. Este amintit pentru prima oară în documente în 1291.

Ștefan cel Mare și urmașii lui, până la Ștefan Lăcustă, au stăpânit în acest județ Cetatea de Baltă, de care depindeau 8 sate: Diciosânmărtin, Cuștelnic, Craifalău, (Crăiești), Sălcud, Petrisat și Zagăr. Ștefan cel Mare promise ca dar de la regele Vladislav și dealul cu vii din satul Velț.

Județul Târnava Mică (*Kis-Küküllő vármegye* în maghiară) a fost o unitate administrativă în Regatul României, unitate administrativă succesoare a comitatului Târnava Mică din Imperiul Austro-Ungar. Reședința județului a fost mai întâi orașul Diciosânmărtin, astăzi Târnăveni, județul Mureș, apoi, din 1926, Blajul.

Județul se afla în centrul României Mari. Se învecina la nord-vest cu județul Turda la nord-est cu județul Mureș la sud cu județele Sibiu și Târnava-Mare, la est cu județul Odorhei și la vest județul Alba. În prezent teritoriul său este împărțit între județele Sibiu, Mureș și Alba.

Administrația centrală a județului era împărțită între orașele Târnăveni, Dumbrăveni, Blaj. Începând cu 1926 și până la desființarea județului, în 6 septembrie 1950, reședința județului Târnava Mică a fost orașul Blaj. Județul are 3 orașe (Blaj, Diciosânmărtin-Târnăveni și Dumbrăveni) și 133 sate împărțite astfel:

- I. Plasa Blaj 30 sate.
- II. Plasa Diciosânmărtin 34 sate.
- III. Plasa Dumbrăveni 33 sate.
- IV. Plasa Iernut 18 sate.
- V. Plasa Valea-Lunga 18 sate.

Inspectoratul școlar a luat ființă ca o instituție care avea drept scop îndrumarea și cordonarea învățământului primar, dintr-un județ. La început își desfășura activitatea sub denumirea de „revizorat școlar”, iar după 1926 și până la reforma învățământului din 1948, a purtat denumirea de „inspectorat școlar”. Această schimbare are o importanță pur formală, deoarece instituția nu și-a schimbat scopul și activitatea pentru întreaga perioadă a existenței sale, rămânând un important organ de îndrumare și control al învățământului primar.

După alipirea Ardealului la România, la data de 1 decembrie 1918, Revizoratul Școlar al județului Târnava Mică, cu reședința în orașul Diciosânmărtin, trece sub administrația română, începând cu 1919, având ca revizor școlar român pe P. Grima. Denumirile succesive pe care unitatea le-a purtat

de-a lungul timpului sunt: Revizoratul Școlar al județului Târnava Mică 1876-1925, Inspectoratul Școlar al județului Târnava Mică 1926-1948, Secția de Învățământ a Comitetului Provizoriu al Județului Târnava Mică 1949-1950. La 1 decembrie 1933 sediul Inspectoratului se mută din Diciosânmărtin (Târnăveni) la Blaj. Odată cu desființarea județului Târnava Mică, își încetează activitatea și această instituție.

În 1870 populația județului era de 100.161 locuitori, în anul 1891 populația județului a fost de 101.045 locuitori, din care 49.573 români (49,1%), 27.652 maghiari (27,4%), 18.273 germani (18,1%) ș.a.

Conform datelor recensământului din 1930 populația județului era de 149.482 persoane, dintre care 53,9% români, 23,6% maghiari, 16,1% germani, 5,1% țigani, 1,1% evrei ș.a. Din punct de vedere confesional majoritatea era alcătuită din greco-catolici (40,7%), urmași de ortodocși (16,6%), reformati (de asemenea 16,6%), lutherani (16,2%), romano-catolici (4,6%), unitarieni (3,3%), mozaici (1,1%) ș.a.

La data de 1 iulie 1937 cifra probabilă a populației județului Târnava-Mică a fost de 160.597 locuitori. Față de populația numărată la recensământul din 1930 și anume 148.340 locuitori, cifra aflată la 1 iulie 1937 reprezintă un spor natural de 12.257 locuitori în timp de 6 ani și jumătate, adică o creștere de 8,3 %.

Această comunicare se bazează pe materialul documentar deosebit de bogat conținut de fondul arhivistic Inspectoratul Școlar al Județului Tarnava Mică, fond deținut de Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale. În cele ce urmează am încercat să creionăm, destul de succint, situația generală în care se afla învățământul din Județul Târnava Mică în anii premergători celui de Al Doilea Război Mondial.

După rezultatele provizorii ale recensământului din 1930, populația județului de la 7 ani în sus este de 117.382 locuitori din care 68,3 % sunt știutori de carte. După sex, proporția este de 74,1 % bărbați știutori de carte și 62,8 % femei știutoare de carte. Repartiția locuitorilor după gradul de educație, în procente, este următoarea :

Gradul de instructie scolara	Mediul urban	Mediul rural
Totalul stiutorilor de carte	100,0	100,0
• Extrascolara	0,3	0,3
• Primara	59,0	94,7
• Secundara	28,8	3,7
• Profesionala	6,4	0,7
• Universitara	4,8	0,5
• Alte scoli superioare	0,7	0,1

Școli superioare : Academia de Teologie greco-catolică în Blaj.

Școli secundare : 2 licee de băieți, 1 liceu de fete, 1 școală normală de băieți, 1 școală normală de fete, 1 liceu comercial de băieți, 1 liceu comercial de fete, 1 gimnaziu mixt, 1 gimnaziu industrial de băieți, 1 gimnaziu industrial de fete, 1 școală medie de agricultură (Iernut) și 1 școală de menaj.

Școli primare. 214 din care 202 rurale și 12 urbane (137 de stat și 77 confesionale), cu un număr total de 26.171 elevi și 525 învățători și alt personal didactic (situația din 1934).

Grădinițe de copii 30 dintre care 25 rurale și 5 urbane, (24 de Stat și 6 confesionale), cu un număr total de 1.874 copii și cu 30 educatoare.

În județul Târnava-Mică se relevă activitatea Asociației pentru literatura și cultura poporului român « Astra » cu sediul în orașul Blaj și cu organizații locale în Diciosânmărtin, Dumbrăveni și Iernut.

Fundația Culturală Regală « Principele Carol » are 3 cămine culturale.

Casa Școalelor și a Culturii Poporului are în județ 27 cămine culturale, 4 societăți muzicale și 5 biblioteci, adică în total 36 organizații culturale, dintre care 4 au personalitate juridică.

Alte instituții culturale :

- în Blaj : Biblioteca Centrală Arhidiecezană, Muzeul Liceului de băieți, Cercul literar franco-român, Societatea corală « Corul Catedralei », 1 cinematograf, 1 societate sportivă, 1 societate de vânatoare.

1 cinematograf la Sighișoara al Societatea « Astra », 1 cinematograf al bisericii evanghelic-luterane în Rupea, 1 cinematograf comunal în Mediaș, 1 cinematograf în Agnita.

- în Diciosânmărtin: Reuniunea Femeilor Române, Societatea Tinerimea Română, Reuniunea meseriasilor români, 1 cinematograf, 1 societate sportivă, 1 societate de vânatoare.

- în Dumbrăveni: Societatea Tinerimea Română, Casina orasului, Societate Burgheză și Industrială germană.

În continuare, ne vom axa atenția pe un raport asupra situației învățământului primar din Județul Târnava Mică în anul școlar 1939/1940, situație întocmită de către Inspectorat la ordinul Ministerului Educației Naționale.

Învățământul primar este condus și administrat de către Inspectoratul școlar al județului, care are următorul personal: 1 Inspector școlar, 1 subinspector școlar, 1 contabil, 1 secretar și 1 impiegat. Pe lângă acest personal au mai funcționat la Inspectorat 2 învățători detașați la acest serviciu pe timp de un an.

Îndrumarea și supravegherea învățământului și a activității culturale a corpului didactic primar se face de către Inspectorul școlar și de către 5 subinspectorii școlari de control. Au fost inspectate în total 155 de școli și 32 de grădinițe școlare¹.

În decursul anului școlar 1939/1940, școlile primare de stat au funcționat în general în condiții puțin satisfăcătoare. Principalele greutăți au venit din faptul că

¹ Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale, Fond Inspectoratul Școlar al Județului Târnava Mică, dos. 1/1939, f. 1.

primăriile comunale nu au respectat prevederile din Legea Învățământului primar și din Legea Administrativă și nu au înscris în bugetele lor cheltuieli pentru ajutoarea copiilor săraci cu haine și cu cărți. În felul acesta, asistența socială a elevilor săraci, destul de numeroși din acest județ, „a fost și a rămas un deziderat puțin luat în considerare de către comune”. Un alt neajus a fost frecvența destul de redusă de la un număr însemnat de școli, lucru datorat concentrărilor părinților din cauza iminenței izbucnirii războiului².

La școlile confesionale minoritare s-a înregistrat o îmbunătățire și un progres apreciabil în învățământ, mai ales la studiile predate în limba maternă a minorității respective. La studiile naționale, școlile confesionale săsești au înregistrat progrese îmbucurătoare pe când la școlile confesionale maghiare progresul elevilor în studiile naționale lasă în multe locuri de dorit, din cauză că unii învățători de la aceste școli nu cunosc sau stăpânesc limba română indeajuns de bine.

Județul Târnava Mică este un județ cu populație eterogenă. Pe data de 1 ianuarie 1938 populația județului era de 166 591 de persoane, repartizată după naționalități în felul următor:

Români 59,20 %, maghiari 23,20 %, germani 16,27 %, evrei 0,97 %, alte naționalități 0,36 %³.

Datorită acestei situații demografice, instrucția primară în acest județ se desfășoară atât în școlile primare de stat cât și în școli confesionale/particulare ale minorităților. Din cauza veacurilor de stăpânire maghiară școlile confesionale maghiare au acumulat mai multe bunuri materiale, culturale și sociale, astfel încât școlile românești de stat încă nu se aflau pe picior de egalitate cu acestea. Neajunsurile cu care se confruntă sunt localurile insuficiente și necorespunzătoare, lipsa fondurilor pentru înzestrarea și întreținerea acestora, lipsa manualelor și în general lipsa implicării suficiente a factorilor locali de decizie.

Sub raport administrativ, datele statistice care urmează oferă o imagine destul de clară asupra situației învățământului din Județul Târnava Mică. Conform recensământului (organizat de către inspectorat) din anul 1938, numărul elevilor cu vârsta între 5-18 ani, supuși obligativității școlare era de 38434. Dintre aceștia 51,41% sunt băieți iar 48,58% fete. Doar 298 sunt declarați inapți. Sub raport etnic, 65% sunt români, 21,37% maghiari, 12,94% germani, 0,42% evrei, 0,24% alte naționalități. La școlile de stat sunt înscriși 19411 elevi, la cele confesionale/particulare sunt 25091 iar la școlile secundare de ucenici 2207. 2021 de copii cu vârsta între 7-16 ani, buni pentru școala primară, rămân neînscriși din cauza sărăciei ori din lipsa posturilor pentru învățători.

În anul școlar 1939/1940 pe raza Inspectoratului Școlar al Județului Târnava Mică au funcționat 56 de școli de copii mici, în care au fost înscriși 1316 elevi dintre care 1099 au frecventat cursurile. Și-au mai desfășurat activitatea 138 de școli primare și 134 de școli cu cursuri superioare, toate cu profil agricol. În total au fost înscriși în aceste școli un număr de 17788 de elevi. Din fondurile

² *Ibidem*, f. 2.

³ *Ibidem*, f. 1.

alocate de Minister, Inspectoratul a reușit să achiziționeze și să distribuie gratuit elevilor, în anul școlar 1939/1940, un număr de 14131 de manuale școlare

La un număr de 10 școli primare de stat funcționează secții pentru elevii minoritari, în acest sens fiind încadrați 14 învățători. Populația minoritară din județ mai are următorul număr de școli și învățători: 37 de școli evanghelice C.A. săsești cu 86 de învățători, 25 de școli reformate maghiare cu 35 de învățători, 8 școli romano-catolice maghiare cu 11 învățători și 5 școli unitariene maghiare cu 9 învățători. Ca urmare există 75 de școli confesionale minoritare cu 141 de învățători pentru cei 5680 de elevi înscriși în acestea.

La școlile primare și grădinițele de copii de stat, corpul didactic este format din 389 de învățători și educatoare, care au la dispoziție doar 345 de săli de clasă dintre care o bună parte sunt închiriate sau puse la dispoziție de către primării. Deficitul real ar trebui acoperit prin construcția a 91 de săli de clasă și a 70 de locuințe pentru învățători sau directori. În acest calcul nu intră sălile necesare pentru cele 93 de posturi noi care ar trebui înființate, dintre care 30 în regim de urgență⁴.

Ne vom opri aici cu prezentarea detaliată a informațiilor despre situația în care se afla învățământul din Județul Târnava Mică în pragul izbucnirii celui de al doilea război mondial. Mai precizăm doar ca raportul trimis către Minister continuă prezentarea datelor detaliate referitoare la frecvența școlară, la unitățile anexe care funcționează pe lângă școli (cantine școlare, echipe sportive, cooperative agricole, muzee școlare, coruri etc.). de asemenea se vorbește despre necesitatea inzestrării școlilor cu mobilier, material didactic, necesitatea unei mai bune întrețineri a școlilor dar și despre activitatea școlară a personalului didactic.

Din datele raportului reiese destul de clar că școala, în perioada respectivă, nu are doar un rol strict educativ ci și unul social și național „*în situația dată este o elementară datorie națională ca școala primară românească, acest factor de regenerare și întărire națională, să fie ajutată de către toți factorii vieții publice și de Stat, pentru a-și îndeplini cât mai bine misiunea de culturalizare a poporului nostru așezat aproape în întregime la sate, unde mai dăinuiește încă multă sărăcie și ignoranță...*”⁵. Referitor la rolul social al școlii, în finalul raportului Inspectoratul remarcă „*un fapt îmbucurător, organizarea și funcționarea unui număr de 62 de cantine școlare care au alimentat un număr mare de elevi săraci*”.

ABSTRACT

This research is based on the very rich content of the County School Inspectorate Târnava Mică Archives, held by Alba County National Archives. Below we have tried to outline, very briefly, the context in which education was in the Târnava Mică County, in the years preceding the Second World War.

⁴ *Ibidem*, f. 5.

⁵ *Ibidem*, f. 1.

Târnava Mică County, continuator of the district with the same name, was firstly mentioned by documents starting with 1291. The seat of the county during the interwar period was in Blaj (1926-1956). County School Inspectorate carried out its activity between 1926 and 1948, until the educational reform. Researched documents reveal activity of the Inspectorate during the mentioned period and realities from territory of the Romanian education.

Cuvinte cheie: Județul Târnava Mică, sec. XX, inspectorat școlar, școli românești, școli confesionale.

Keywords: Târnava Mică County, XXth century, School Inspectorate, Romanian schools, confessional schools.

MĂRCI ÎNREGISTRATE ÎN JUDEȚUL ALBA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Victoria TUDOR

Pentru studiul dezvoltării economice a vechilor județe, unele dintre cele mai importante documente au fost create de Camerele de Comerț și Industrie locale. După formarea statului unitar român, s-au luat măsuri pentru reorganizarea aparatului de stat și a sistemului instituțional, precum și uniformizarea legislației. Camerele de Comerț și Industrie erau instituții publice, create pentru a apăra și susține interesele comerțului și industriei, precum și pentru a le reprezenta în stat. În același timp, erau organe consultative și administrative, având personalitate juridică.

Prin Legea din 12 mai 1925 au fost organizate Camere de Comerț și Industrie, Camera de Comerț și Industrie Alba Iulia funcționând ca sucursală a Camerei de Comerț și Industrie Deva¹. Ca atribuții ale acestora, putem enumera câteva:

- furnizau către guvern sau o autoritate publică, din inițiativă sau la cerere, informații și avize, referitoare la comerț și industrie;
- colaborau cu Institutul de Statistică Generală a Statului;
- țineau evidența permanentă a firmelor;
- colaborau cu camere de muncă și camerele agricole;
- puteau participa, cu avizul ministerului și a Uniunii Camerelor de Comerț și Industrie, la înființarea de societăți, care aveau ca scop executarea și exploatarea diferitelor lucrări sau servicii de interes comercial sau industrial;
- puteau să înființeze și să administreze singure, sau în asociație: burse de comerț, târguri, piețe pentru desfacerea cerealelor, vitelor sau altor mărfuri, expoziții permanente; în colaborare cu ministerele, puteau să înființeze școli comerciale, industriale sau de meserii, cursuri sau să acorde burse de studii.

Pentru înscrierea firmelor, tribunalele nu puteau lua nici o hotărâre fără avizul camerelor, iar pentru firmele naționalităților conlocuitoare sau a societăților cu capital străin, se cerea avizul Ministerului Industriei și Comerțului.

Dezvoltarea economică a județului Alba a determinat Ministerul Comerțului și Industriei să dispună înființarea unei Camere de Comerț și Industrie în Alba Iulia, consfințită prin Decretul nr. 299 din 8 februarie 1927². La 17 februarie 1927 a fost numită, de către președintele Tribunalului Alba, o comisie interimară, iar la 1 iulie 1928 a fost înființat Consiliul de administrație al camerei, care, în cadrul primei ședințe a stabilit și competența de activitate, extinsă în județele Alba și Târnava Mică³.

¹ Îndrumător în Arhivele Statului Alba, vol.I, București, 1989, p. 257.

² Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Alba (SJAN Alba), Fond Camera de Comerț și Industrie Alba Iulia, dos.2/1927-1928, f.1.

³ Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Alba Iulia, nr.1/1945, p. 3.

Din 1934 până în 1945, Camera de Comerț și Industrie va suferi unele modificări, datorită reorganizărilor teritoriale din țară. În perioada 1934 – 1936 s-a aflat în subordinea Camerei Regionale de Comerț și Industrie Sibiu⁴. În anul 1938 în subordinea Camerei de Comerț și Industrie Alba Iulia au intrat și județele Târnava Mare și Turda⁵. Au fost înființate patru oficii județene, în fiecare reședință de județ din raza de activitate a Camerei de Comerț și Industrie Alba Iulia. În cadrul camerei funcționa un Oficiu al registrului comerțului, care se ocupa cu rezolvarea problemelor financiar – administrative.

Din 1939 și până la desființarea Camerei de Comerț și Industrie Alba Iulia, prin hotărârea din 12 februarie 1949 a Ministerului Industriei și Comerțului, activitățile acesteia au fost preluate de Direcția Comercială a județului Alba, ulterior transformată în Secțiunea Comercială a Comitetului Provizoriu al județului Alba⁶. Consiliul de administrație avea două secțiuni: industrială și comercială. Acesta alegea un președinte și doi vicepreședinți, care reprezentau cele două secțiuni, în funcție de nevoi putând fi numiți și alți funcționari.

Fondul, Camera de Comerț și Industrie Alba Iulia, se regăsește în depozitele Serviciului Județean Alba al Arhivelor Naționale în cantitate de 32, 50 m.l, cu anii extremi 1927 – 1949. Materialul documentar al fondului este alcătuit din dosare și registre. Categoriile de documente ce compun fondul sunt numeroase și variate, cele mai importante fiind: legi, proiecte de legi, instrucțiuni, ordine circulare, dări de seamă, regulamente, rapoarte, procese verbale, situații statistice și centralizatoare, tabele, publicații, oferte, reclame, proiecte, schițe tehnice de lucrări, contracte de vânzare cumpărare și altele. Documentele fondului reflectă pe larg activitatea desfășurată de Camera de Comerț și Industrie Alba Iulia de-a lungul celor 22 de ani de existență și, totodată aspecte multiple de ordin economic, social și politic, atât din zona sa de competență, cât și din întreaga țară.

În ceea ce privește firmele aflate în evidența Camerei, acestea erau în număr de 4151, dintre care 83 firme bancare, 318 firme sociale și 3750 firme individuale.

Marea industrie era reprezentată în circumscripția Camerei de uzine și fabrici: Uzinele Solvay din Uioara, Fabrica de hârtie de la Petrești, Fabrica de țiglă de la Sântimbru, industria aurului – Societatea minieră Abrud, Uzinele Textile Sebeș, Uzinele Metalchimice Zlatna. Exploatarea minieră din zona Munților Apuseni au fost bine reprezentate și au avut o pondere economică importantă, prin exploatarea zăcămintelor de aur, cupru, argint, mercur, sare. Bine reprezentate au fost și industria lemnului, care s-a dezvoltat destul de mult, având ca bază materiile prime din zonele muntoase, industria pielăriei, industria textilă și cea a confecțiilor, aceasta din urmă, datorită intensei preocupări a locuitorilor pentru creșterea oilor și cultivarea plantelor textile, industria materialelor de construcție, cea de ceramică

⁴ SJAN Alba, Fond Camera de Comerț și Industrie Alba Iulia, dos.548/1940-1941, f.94.

⁵ SJAN Alba, Fond Camera de Comerț și Industrie Alba Iulia, dos.548/1940-1941, f.95.

⁶ SJAN Alba, Fond Camera de Comerț și Industrie Alba Iulia, dos.1045/1940, f.55-56.

și de sticlărie. Documentele fondului ilustrează, în mod elocvent, dezvoltarea comerțului intern și extern al țării.

Camera de Comerț și Industrie Alba Iulia a întreținut relații cu celelalte camere din țară, cu firmele comerciale, participând la diverse târguri internaționale, punând accent pe exportul de lemne, fructe, alimente, produse finite industriale și vinuri.

Pentru ca o firmă să poată funcționa, aceasta trebuia înregistrată la Camera de Comerț și Industrie. Proprietarii firmelor depuneau o cerere la Cameră, unde se analiza și se cerceta dacă marca de firmă există, a mai fost sau nu înregistrată. Urma apoi să fie trecut în registrul mărcilor de fabrică, rubricația acestuia fiind următoarea: - numele proprietarului; - denumirea firmei; - sediul firmei; - denumirea produsului; - utilitatea acestuia; - descrierea mărcii (inscripția și ambalajul). Dacă firma îndeplinea condițiile impuse de Cameră, primea avizul acesteia și era intabulată.

Pentru o înțelegere mai lesnicioasă a celor spuse mai sus, exemplificarea acestora ne va ajuta să percepem modul în care mărcile erau înregistrate la Camera de Comerț și Industrie Alba Iulia.

Biotonicum, un tonic fluid, care era comercializat în sticle de 250 de grame și era recomandat pentru provocarea apetitului, întărirea nervii, produce sânge și nu vătămă dinții, intestinele și stomacul. Proprietarul firmei era Oscar Alesi, farmacist cunoscut în Sebeș, oraș în care își avea sediul și firma⁷.

Phonix Garanție, cuțite. Proprietara firmei era Ella Berkovitz din Aiud, care a depus cererea pentru înregistrarea mărcii, fiind deja recunoscută prin comerțul cu articole mixte și textile. Cuțitele urmau a fi fabricate din oțel: tacâmuri, cuțite de bucătărie, cuțite de „înțăpat”, „sătire”, cuțite pentru pescari, cuțite pentru cizmari „kneip”, „trăgători” de șuruburi, „detupători”, ferăstrău, „scormonitoare de scoarțe de pomi”⁸.

Angora Baret, barete de lână. Maron Geza și Salmar Carol erau proprietarii firmei și dețineau deja un atelier de barete în orașul Sebeș. Cuvintele *angora baret*, erau scrise „cu aur” pe o bucată de pânză, care urma să fie aplicată, prin lipire, pe baretă⁹.

Nectarul Zeilor, vin, produs propriu și pus în vânzare în butelii și sticle de 1 kilogram. Proprietarul firmei, Dragomir Clemente deținea vii în Aiud. Specificul firmei consta în comerțul cu băuturi spirtoase. Eticheta era în formă pătrată, cu o stemă pe care stătea un dac, purtând un cap de balaur; stema era de culoare albastră, deasupra acesteia aflându-se un butoi pe care era așezat un strugure galben; de jur împrejur erau desene roșii, iar în mijloc era scris cu negru *nectarul zeilor*; sub marcă, scris cu litere „de aur”, numele proprietarului, *Dragomir Clemente*, jos, cu albastru – proprietar de vii, iar cu litere „de aur”, *Aiud*. Toate acestea erau încadrate cu o linie subțire și una mai groasă „din aur”¹⁰.

⁷ SJAN Alba, Fond Camera de Comerț și Industrie Alba Iulia, dos.206/1933.

⁸ SJAN Alba, Fond Camera de Comerț și Industrie Alba Iulia, dos.245/1934 – 1935, f.1.

⁹ SJAN Alba, Fond Camera de Comerț și Industrie Alba Iulia, dos.253/1934, f.1.

¹⁰ SJAN Alba, Fond Camera de Comerț și Industrie Alba Iulia, dos.216/1935, f.1.

Mărgăritul Dacilor, vin, produs propriu și pus în vânzare în butelii și sticle de 1 kilogram. Eticheta era în formă pătrată, cu o stemă pe care stătea un dac, purtând un cap de balaur; stema era de culoare albastră, deasupra acesteia aflându-se un butoi pe care era așezat un strugure galben; de jur împrejur erau desene roșii, iar în mijloc era scris cu negru *mărgăritul dacilor*; sub marcă, scris cu litere „de aur”, numele proprietarului, *Dragomir Clemente*, jos, cu albastru – proprietar de vii, iar cu litere „de aur”, *Aiud*. Toate acestea erau încadrate cu o linie subțire și una mai groasă „din aur”¹¹.

Puttonyos, vin, produs propriu și pus în vânzare în butelii de cca 0, 980 litri. Marca a fost înregistrată de ASPO¹². Proprietarii acesteia erau Tötök Francisc, Farcás Manoilă și Novötny Rudolf din Aiud. Eticheta era în formă dreptunghiulară, pe fond roșu, tăiat în două părți de o linie groasă de culoare albă; în partea stângă de sus a etichetei se regăsea stema Ardealului, iar în partea dreaptă 7 linii negre; în mijloc, pe fond alb, cu litere negru șatirat, era scrisă cu roșu marca – *puttonyos*; în partea inferioară, se regăsește scris cu litere negre – *aspo-*, sub aceasta, fiind trecut – *asociația podgorenilor din Aiud*, numele orașului era scris, cu litere aurii, numele orașului și în limba maghiară – Enyedi.; în partea dreaptă, ca și la partea superioară, erau trasate 7 linii negre¹³. Avizul firmei a fost eliberat în triplu exemplar.

Plebanos, vin, produs și pus în vânzare în sticle de 7 decilitri, conținând 0, 68 litri de vin. Ioan Szeidl era proprietarul firmei, deținând un hotel și un restaurant în orașul Aiud. Eticheta era pătrată cu cadru „de aur”, format dintr-o linie groasă și una subțire; la partea superioară a etichetei se afla o lebădă „de aur, scaldându-se într-un lighean de aur”; deasupra stemei se regăsea un viteaz cu sabia în mână dreaptă, desenul fiind înconjurat într-o formă de semicerc, format din monede de aur; la mijloc se afla inscripționat cu litere negre – *plebanos* -, iar jos, cu litere roșii: J. Szeidl, Aiud, Transilvania; în partea stângă, într-un cerc de aur se afla scris, cu cifre „de aur” 0, 68 l¹⁴.

Plebanus, vin, produs și vândut în butelii de 7 decilitri. Proprietarul firmei era avocatul Aurel Albini din Aiud, care deținea suprafețe întinse de vie în Galda de Jos. Marca era descrisă astfel: un semicerc compus din pietre de aur. În partea stângă de jos a semicercului, la dreapta și la stânga, în linie orizontală figurau câte 2 - 2 piese de aur; în mijloc se afla un clip încadrat în aur, pe fondul unei mantiide hermină cu franjuri de aur și pe dos tivit cu roșu. În câmpul albastru al clipului, deasupra unei corone de aur cu cinci ramuri, care ocupau baza clipului, se regăsea, un cerb de aur cu fața spre dreapta, în fața cerbului se afla o semilună de aur, iar în spate, între coarcele cerbului se afla o stea de aur. În vârful mantie, se regăsea o coroană de aur cu 7 ramuri¹⁵.

¹¹ SJAN Alba, Fond Camera de Comerț și Industrie Alba Iulia, dos.302/1935, f.1.

¹² Asociația podgorenilor din Aiud = Eguesult Enyedi Bortermelok.

¹³ SJAN Alba, Fond Camera de Comerț și Industrie Alba Iulia, dos.394/1937, f.1.

¹⁴ SJAN Alba, Fond Camera de Comerț și Industrie Alba Iulia, dos.395/1937, f.3 - 4.

¹⁵ SJAN Alba, Fond Camera de Comerț și Industrie Alba Iulia, dos.470/1939, f. 5.

Putem spune că, firmele prezentate mai sus sunt cele mai reprezentative pentru județul Alba, dintre cele înregistrate la Camera de Comerț și Industrie Alba Iulia în perioada interbelică.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Arbeit möchte eine Geschichte der Handels- und Industriekammer des Landkreises Alba darstellen, gestellt auf Grund der Urkunden von dem Kreisamt Alba des Nationalen Archivamtes. Die Rolle des Handels- und Industriekammers des Landkreises Alba, gegründet im Jahre 1927, war die Aktivität der Unternehmen im Landkreis Alba zu registrieren und zu überwachen, bis es im Jahre 1948 als es ausgelöst wurde, zur selben Zeit mit der Nationalisierung der Industrie- und Handelsunternehmen. In der Zwischenkriegszeit wurden mehreren Unternehmen registriert, und unter die wichtigsten davon zählten: Biotonicum, Phonix Garanție, Angora Baret, Nectarul Zeilor, Mărgăritul Dacilor, Puttonyos, Plebanos, Plebanus.

Cuvinte cheie: județul Alba, perioada interbelică, Camera de Comerț și Industrie, mărci înregistrate.

Keywords: Alba County, interwar period, Chamber of Commerce and Industry, trade marks.

ASPECTE ALE RESTAURĂRII MATERIALULUI ARHEOLOGIC DESCOPERIT LA ALBA IULIA, RECEA

Dan ANGHEL

Unul dintre aspectele metodologice și practice implicate de valorificarea materialului arheologic descoperit la Alba Iulia, Recea (Monolit)¹ a constatat din prelucrarea primară, restaurarea și conservarea acestuia.

Din punct de vedere istoric artefactele descoperite aparțin mai multor nivele de locuire care acoperă o perioadă îndelungată începând din epoca bronzului până în sec. al VII-lea d. Chr., și se prezentau în diverse stări de conservare, urmare a cauzelor care au dus la acoperirea lor cu straturi de sol și a interacțiunilor suferite în contact cu acesta de-a lungul timpului.

Materialele suport care au stat la baza confecționării obiectelor sunt foarte diverse, între acestea evidențiindu-se o cantitate mare de ceramică, dar și obiecte de piatră, os, metale, prelucrate prin metode variate caracteristice epocilor din care provin.

Factorii de degradare:

Factorul antropic a jucat un rol esențial în privința stării de conservare în care artefactele au fost descoperite. Astfel materialele arheologice s-au păstrat în cadrul unor complexe de locuire, gropi menajere sau de provizii, au fost depuse ca inventar funerar în morminte, sau erau dispersate pe suprafața nivelelor de locuire.

Principalii factori de degradare de natură antropică se exemplifică prin evenimentele pe care obiectele le-au suferit în vechime cu repercusiuni directe asupra factorilor ulteriori cu potențial de degradare. Abandonarea sau depunerea lor voită sau întâmplătoare în gropi menajere sau de cult a favorizat o bună stare de conservare și un procentaj ridicat al materialului care a putut fi întregit în special din cadrul ceramicii. Pe de altă parte, incendierea unor locuințe a putut duce la păstrarea a numeroase obiecte întregi sau întregibile, dar într-o stare de conservare precară, exemplificată prin apariția unor deformări și modificări cromatice în cazul ceramicii, calcinarea materialului osteologic și amplificarea coroziunii la metale.

Un alt factor cu urmări importante în privința proporției și a gradului de fragmentare a materialului ceramic este dat de timpul scurs de la abandonarea unui complex de locuire, tipul acestuia (bordei, semibordei sau locuință de suprafață) și perioada de timp în care acesta a fost acoperit cu straturi de sol. Astfel se remarcă o scădere a numărului de piese întregibile în cazul locuințelor de suprafață față de cele îngropate datorate dispersiei fragmentelor în zonele din jur ca urmare a unor activități de curățire a suprafețelor locuibile sau a traficului din epocă. Spre deosebire, complexe îngropate au favorizat prin caracteristicile lor constructive specifice menținerea materialului grupat pe suprafața locuinței și prin urmare au

¹ AIDF-M, 2006 p. 2 și urm.

dat posibilitatea întregirii unui număr mai mare de piese. Totodată complexele îngropate au suferit și o acoperire mult mai rapidă cu straturi de sol a materialelor din interior prin prăbușirea pereților, folosirea lor ulterioară ca gropi menajare, acumularea mai rapidă a depunerilor de natură aluvionară în zonele adâncite.

Tot un factor antropic constă din depunerea obiectelor ca inventar funerar. În acest caz artefactele au fost acoperite rapid cu straturi de sol, starea loc de conservare fiind influențată doar de interacțiunile formate între diversele tipuri de obiecte și mediul de păstrare, acesta din urmă având caracteristici modificate datorită descompunerii materialelor organice prin care se amplifică procesele de coroziune a metalelor.

Solul în care a fost dezvelit materialul arheologic descoperit în Alba Iulia, Recea are o caracteristică chimică ușor bazică, fiind bogat în carbonați de calciu și suprapune un strat de argilă compact, greu permeabil de către apă. Această caracteristică a favorizat prin procesul de infiltrare a apei meteorice dizolvarea particulelor de calcar, transportul și depunere lor, apariția pe suprafața obiectelor a unor depuneri cu aspect cornos specifice carbonatului de calciu cu grosimi diferite. A putut fi observată o amplitudine mai mare a grosimii depunerilor în raport direct cu perioada în care obiectele au stat în sol fără a fi influențate de adâncimea la care au fost descoperite. Acest aspect, normal din punct de vedere fizico-chimic, dovedește o textură uniformă a depunerilor de sol.

Prelucrarea materialelor:

Materialele arheologice au fost dezvelite din straturile de sol prin metode specifice arheologiei, iar starea de conservare, relativ bună, nu a implicat prezența permanentă a restauratorului pe șantier, excepție făcând doar operațiile suplimentare necesare pentru consolidarea, prelevarea și transportul unor piese din fier descoperite în unele morminte gepidice². Materialele au fost transportate către instituția muzeală în mai multe etape în timpul desfășurării campaniilor arheologice, sau de urgență atunci când starea de conservare sau importanța unui obiect sau lot de obiecte impunea acest lucru.

În cadrul laboratorului de restaurare ceramică – metal materialele au fost sortate în funcție de materialul suport și s-au luat măsurile de carantină necesare pentru aclimatizarea pieselor la noul mediu³. O atenție deosebită a trebuit acordată pieselor de metal și celor din os pentru a preveni o înrăutățire a stării de conservare datorată reinițierii coroziunii sub influența oxigenului și umidității atmosferice la metale și a dezintegrării obiectelor confecționate din os în urma recristalizării sărurilor din pori. Totodată a fost evaluată starea de conservare pentru fiecare obiect în parte și s-au hotărât prioritățile pentru intrarea în fluxul de restaurare.

Ceramica

Materialul cel mai frecvent și descoperit în mari cantități l-a constituit ceramica aparținând tuturor epocilor care sunt reprezentate în acest sit arheologic,

² Anghel 1998, p. 555.

³ Prelucrarea primară a materialului a fost realizată de colectivul laboratorului împreună cu numeroși voluntari, de un real folos fiind și implicarea arheologilor care au efectuat săpăturile. Restaurarea pieselor a fost efectuată de restauratorii ceramică – metal: Dan Anghel, Daniela Ciugudean, Sorin Șerban.

tipologia și caracteristicile lor tehnologice fiind specifice perioadei în care a fost confecționată.

Păstrarea ei într-un sol puțin agresiv din punct de vedere chimic nu a dus la o înrăutățire considerabilă a stării de conservare, majoritatea fragmentelor sau a vaselor având o bună rezistență mecanică, fapt care a ușurat în mod semnificativ prelucrarea lor primară. Au fost identificate și fragmente, relativ puține, care au suferit o deteriorare accentuată caracterizată prin procese de dezagregarea sau exfoliere a masei ceramice datorate în special unor vicii tehnologice apărute în momentul confecționării (utilizarea unei paste grosiere, eterogene, temperatură de ardere scăzută sau insuficient menținută în cadrul instalațiilor de ardere etc)⁴.

Pentru o mai bună cunoaștere a inventarului ceramic s-a hotărât, încă de la începutul campaniei arheologice, efectuarea unei prelucrări exhaustive a materialului provenit, în special din complexe închise, în încercarea de a obține un număr cât mai mare de vase întregibile sau elemente constitutive ale acestora, prin a căror analiză să poată fi realizată o încadrare tipologică cât mai fidelă.

Prin urmare întreaga cantitate de ceramică, provenită din cadrul unor complexe a fost prelucrată în laborator fiind realizată spălarea în întregime a materialului provenit din fiecare complex, în parte ținând cont de informațiile cu privire la dispunerea lui în teren pe verticală și orizontală. Materialele spălate au fost sortate pe criterii de formă, ornamente, cromatică etc, și etalate pe mesele din spațiile laboratorului. S-a încercat, pe cât posibil, asamblarea tuturor fragmentelor aparținând aceluiași piese acordându-se atenție întregului lot ceramic, indiferent dacă acestea aparțineau unor vase grosiere, de uz comun, sau proveneau din categoria ceramicii fine sau decorate. Unele complexe au însumat câteva mii de fragmente uneori fiind necesară prelucrarea lor în mai multe etape după o sortare prealabilă a materialelor în funcție de anumite criterii⁵.

Din sortarea materialului și asamblarea fragmentelor a putut fi observată o mare densitate de fragmente aparținând aceluiași vas care prezintă nuanțe diverse datorate unei arderi secundare care a avut loc ca urmare a incendierii locuințelor.

Fragmentele au fost asamblate cu aracet fără plastifiant și uneori prin lipire provizorie cu benzi adezive pentru optimizarea timpului necesar identificării apartenenței diferitelor fragmente.

Evidențierea posibilității întregirii unui vas a necesitat, de cele mai multe ori, îndepărtarea depunerilor de carbonat de calciu, grosimea acestora putând ajunge uneori până la 3 mm, în cadrul ceramicii culturii Wietemberg, iar dispunerea pe suprafața ciobului putea acoperi până la 90%. Pentru îndepărtarea acestor depuneri masive a fost necesară aplicarea unui tratament cu acid clorhidric în concentrație de 4-5% după imersarea prealabilă a fragmentelor în apă pentru îmbibarea porilor, tratamentul fiind urmat de neutralizare prin băi repetate. Ceramica din nivele de locuire mai recente (epoca romană și postromană) prezenta o amploare mult mai scăzută a depunerilor de carbonați, acești putând fi îndepărtați prin spălare sau prin ușoare curățiri mecanice. Pentru restul materialelor nu s-a

⁴ Anghel 2001, p. 259.

⁵ Anghel 2006, p. 393.

recurs la tratamente chimice decât atunci când depunerile acopereau ornamente și făceau dificilă sau chiar imposibilă interpretarea lor.

Piese care au fost întregite au urmat procedura, oarecum standard, de lipire a fragmentelor, completarea lacunelor cu ipsos de modelaj prin tehnica amprentelor, integrare cromatică și conservare finală prin peliculizare de soluție diluată de poliacetat de vinil (Foto. 1, 2, 3, 4, 5, 6). Au fost efectuate mici completări cu rolul de consolidare și pentru elemente din diferite vase care prezentau prize de lipire mici.

Obiectele din metal

Piese confecționate din bronz și argint:

La fel ca și în cazul materialului ceramic obiectele confecționate din metal sunt foarte diverse și acoperă o gamă largă cuprinzând de la artefacte confecționate din aliaje ale cuprului, obiecte din fier și metale prețioase.

Starea de conservare în care au fost descoperite a fost influențată atât de condițiile din sol, cât și de anumiți factori antropici, în special incendierea locuințelor, care au conlucrat la înrăutățirea stării de conservare.

Prin urmare la intrarea în laborator s-a încercat urgentarea restaurării pentru obiectele unde a fost sesizată o reinițiere a proceselor de coroziune manifestate în special prin apariția compușilor metalici asociați clorurilor și sulfurilor, oxizi care se manifestă prin atacuri active, violente ce pot duce în scurt timp la deteriorarea ireversibilă a pieselor.

Pentru obiectele din bronz s-a preferat păstrarea patinei nobile, depunerile de sol și produșii de coroziune cu aspect cornos fiind îndepărtați prin curățire mecanică manuală cu un instrumentar adecvat, sau cu ajutorul MTS-ului pentru piesele masive. Ulterior acestea au fost supuse unui tratament de stabilizare chimică în soluție alcoolică de BTA 3%, urmată de uscare, îndepărtarea surplusului de soluție și impregnare prin pensulare sau imersie în soluție de lac nitrocelulozic diluat în solvent compatibil.

În unele cazuri, în special pentru monede, a fost utilizat un tratament de reducere chimică a produșilor de coroziune în soluție de EDTA, urmat de periere cu baton din fibră de sticlă, neutralizare în apă distilată și conservare finală prin peliculizare.

Obiectele fragmentate au fost lipite cu rășină epoxidică bicomponentă de tip Bison cu priză rapidă pentru piesele mici și Bison „Power” pentru cele masive, uneori fiind armate cu fibră de sticlă.

Din cadrul pieselor restaurate, confecționate din metale prețioase, se remarcă două fibule digitate care au făcut parte din inventarul funerar al unui mormânt gepidic (Foto: 7). Acestea au fost confecționate din argint, aurite, și decorate cu pietre semiprețioase de culoare roșie (amandine) fixate în casete, iar acul a fost realizat din fier. Una dintre fibule a suferit o reparație în vechime prin care s-a încercat prinderea a două fragmente rupte prin intermediul unei tăblițe din bronz fixată cu nituri din bronz. Datorită diferențelor de potențial electrochimic între metalele componente ale fibulelor a avut loc o accelerare a degradării metalelor aflate în poziții inferioare pe scara potențialelor, respectiv în cazul bronzului și a

fierului. Accelerarea coroziunii acestor elemente metalice a fost favorizată și de mediul creat în urma descompunerii materialului organic din cadrul mormântului.

Prin urmare acele din fier au fost complet corodate, păstrându-se doar mici porțiuni care constau din produși metalici complet transformați în oxizi în zonele de prindere, iar tăblița de bronz folosită la reparare era și ea parțial transformată în produși de coroziune. În prima etapă s-a încercat îndepărtarea prin metode mecanice a depunerilor de sol și a stratului de oxizi specifici cuprului aflat în compoziția aliajului din care au fost confecționate fibulele, prin metode mecanice. A fost observată o dificultate ridicată la îndepărtarea depunerilor care suprapuneau zonele aurite ale pieselor, tratamentele mecanice putând afecta acest strat subțire de metal nobil. Prin urmare s-a recurs la tratamente locale cu EDTA, intercalate de ușoare perieri și curățiri mecanice. Ulterior a fost realizat și un tratament de stabilizare în soluție de BTA, urmat de impregnare cu lac nitrocelulozic (Foto. 8).

Obiecte confecționate din fier

Din cadrul pieselor din metal descoperite, cele confecționate din fier au constituit eșalonul cel mai numeros. Datorită proprietăților specifice acest metal oxidează foarte rapid, iar produșii de coroziune sunt neaspectuoși și deformează substanțial aspectul obiectului⁶. În momentul dezvelirii din straturile de sol în care s-au păstrat, obiectele din fier suferă o înrăutățire bruscă a stării de conservare datorită ruperii echilibrului cu mediul, timpul necesar reactivării coroziunii fiind de doar 0,05 secunde⁷. Starea de conservare poate fi mult agravată dacă piesele au suferit o incendiere prin care s-au produs modificări ale legăturilor metalice formate în procesul de prelucrare sau dacă au făcut parte dintr-un inventar funerar, datorită modificării pH-ului solului în urma descompunerii materialelor organice.

Artefactele din fier se prezentau în diferite stări de conservare care puteau varia de la o transformare totală a miezului metalic în produși de coroziune, transformări parțiale sau doar oxidări superficiale. Cantitatea mare de materiale nu a permis realizarea unor investigații aprofundate pentru fiecare obiect în parte, prin urmare fiind necesară aplicarea unor metode și tratamente de restaurare compatibile pentru toate aspectele stării de conservare.

Depunerile de sol și produșii de coroziune superficiali au fost îndepărtați prin curățiri mecanice uscate cu instrumentar adecvat (bisturie, chiurete dentare, MTS, etc), pentru piesele masive fiind aplicată, în unele cazuri, și o curățire prin sablare controlată la o presiune de 4 atmosfere.

Tratamentul chimic a constat din stabilizare chimică în soluție alcalină de sulfat de sodiu urmată de neutralizare și conservare prin taninare și peliculizare⁸.

Probleme deosebite au fost întâmpinate în cazul unor piese de armament, respectiv două lame de sabie și una de cuțit aparținând inventarului funerar al unor morminte gepidice.

Aceste piese se prezentau în momentul dezvelirii în stare avansată de degradare, fapt care a implicat prezența de urgență a restauratorului pe șantier

⁶ Mourey 1998, p. 4.

⁷ Mourey 1998, p. 24.

⁸ Anghel 1999, p.202.

pentru efectuarea operațiilor de prelevare, ambalare și transport. Pentru aceasta a fost aplicată cu succes o metodă de prelevare ce utilizează materiale specifice restaurării de carte, respectiv foița japoneză și C.M.C. (carboximetilceluloză)⁹ cu ajutorul cărora a fost creat un cofraj care a permis ridicarea pieselor din sit și transportul lor către laboratorul muzeal. Ulterior au putut fi aplicate tratamentele de curățire, consolidare, asamblare și conservare (Foto. 9, 10, 11, 12).

Obiectele confecționate din os:

Un alt lot numeros de obiecte îl constituie cele confecționate din os. Principalele probleme puse de acest tip de material au constat din stabilizarea lor structurală și dimensională după descoperire și îndepărtarea depunerilor de carbonat de calciu prezente pe suprafață.

Stabilizarea și adaptarea pieselor la noul mediu a impus, în primul rând, eliminarea lentă a umidității astfel încât recristalizarea sărurilor din compoziție să nu ducă la apariția de crăpături, fenomen cu manifestare mai amplă în cazul pieselor masive realizate din epifize de animale (sceptre). Acest gen de obiecte au fost păstrate sub observație timp de mai multe zile în pungi de nailon închise, evaporarea excesului de umezeală făcându-se doar prin intermediul unor mici orificii. Dacă a fost sesizată apariția de fisuri sau amplificarea celor existente, piesele au fost strânse în benzi de cauciuc, iar perforațiile acoperite parțial sau total, încercându-se prin aceasta menținerea formei. Depunerile mecanice de sol și cele de natură chimică au fost îndepărtate prin tamponare cu buretele umezit sau prin ușoare curățiri mecanice. Rupturile sau fisurile au fost lipite, respectiv consolidate prin injectare cu soluții de poliacetat de vinil în diferite concentrații. Ulterior au fost peliculizate cu un strat de lac nitrocelulozic în vederea conservării.

Alături de aceste piese de mari dimensiuni a fost descoperit și un număr însemnat de piepteni confecționați din os sau corn, specifici nivelelor postromane, caracterizați prin dinți foarte subțiri realizați dintr-o placă centrală susținută de două plăci mai mici laterale, ansamblul fiind fixat cu nituri din fier sau bronz. Datorită structurii fragile acest tip de obiecte au suferit deteriorări mecanice, soldate în special prin fragmentări multiple ale plăcilor constitutive, desprinderea dinților etc. Sub acțiunea solului acest tip de piese, care au suferit la prelucrare și tratamente pentru emoliere, prezentau o rezistență mecanică scăzută¹⁰ (Foto. 13)

Îndepărtarea depunerilor a fost realizată prin tamponare umedă, curățire mecanică prin pensulare, evitându-se umezirea totală a elementelor componente, iar asamblarea a fost realizată tot cu poliacetat de vinil. Asamblarea dinților desprinși a implicat de multe ori o activitate de durată și foarte minuțioasă. Elementele metalice desprinse sau care au putut fi detașate ușor au fost tratate prin stabilizare chimică specifică metalului din care au fost confecționate prin aceasta încercându-se evitarea unei modificări dimensionale. Pentru elementele fixe au fost tratate doar părțile exterioare expuse mediului, partea din interior aflându-se într-o stare de echilibru relativă cu osul care le înconjoară (Foto. 14).

⁹ Anghel 2008, p. 599.

¹⁰ Ciugudean, 2006, p. 429.

Pentru piesele „simple” (ace, spatule etc) a fost realizată doar o spălare în apă distilată, depunerile de carbonați fiind îndepărtate mecanic cu un bisturiu puțin ascuțit sau prin periere ușoară cu baton din fibră de sticlă.

Piese confecționate din sticlă sau pastă vitroasă

Această categorie de obiecte a fost mai puțin reprezentată în cadrul descoperirilor din acest sit arheologic rezumându-se la fragmente de sticlă și mărgelile confecționate din pastă vitroasă. Tratamentele aplicate au constatat din îndepărtarea depunerilor prin pensulare în soluție alcoolică, urmată de uscare, asamblarea fragmentelor cu rășină epoxidică și conservare finală prin imersie.

Prin operațiile de restaurare și conservare s-a realizat o îmbunătățire substanțială a stării de conservare a obiectelor descoperite prin aceasta permițându-se o mai bună valorificare științifică.

ASPECTS ON RESTORATION OF ARCHAEOLOGICAL MATERIAL FOUND IN ALBA IULIA, RECEA

ABSTRACT

One of the methodological and practical aspects involved by valorisation of the archaeological material discovered in Alba Iulia, Recea (Monolit) consisted of its primary manufacturing, restoration and conservation.

Archaeological finds preserved within habitation complexes, trash or provision pits, were deposited as funerary inventory in graves, or were scattered throughout surface of habitation levels, factors that led to their covering with layers of soil being essential for the degradation states by which they were found.

Ceramics discovered in great quantities underwent standard treatments for removing of soil depositions and those chemical, followed by assemblage, filling of gaps and chromatic integration.

For objects made of iron, soil depositions and superficial corrosion products were removed by dry mechanical cleanings with devices, and for massive finds, was applied in some cases, also abrasive cleaning at pressure of 4 atmospheres, followed by chemical stabilization in sodium sulphite, neutralisation and conservation by tannic acid application and coating.

For bronze objects was preferred preservation of the noble patina, soil depositions and horny corrosion products were removed by manual mechanical cleaning with appropriate devices, or with the aid of MTS for massive finds. Subsequently these underwent a treatment of chemical stabilization in alcoholic solution of Benzotriazole 3%, followed by drying, removal of solution surplus and impregnation by brushing or immersion in nitrocellulose lacquer diluted in a compatible solvent.

For objects made of bone, stabilization and adaptation of pieces to the new environment imposed, firstly, slow elimination of humidity so that recrystallization of salts from composition not to led to appearance of creaks, phenomenon which manifests mostly in the case of massive pieces made of animal epiphyses (sceptres). This type of objects was observed for more days in closed plastic bags, evaporation of humidity excess being made only through small orifices. Mechanical depositions of soil and those chemical were removed by dabbing with wet sponge or slight mechanical cleanings. Ruptures or fissures were pasted, consolidated by injection with vinyl acetate of different concentrations. Subsequently they were coated with a layer of nitrocellulose lacquer for conservation.

A substantial improvement of discovered objects' state of conservation was achieved through restoration and conservation operations, by this being allowed a better scientific valorisation.

Explanation of figures:

1. Ceramic vessel, early Bronze period, before restoration.
2. Ceramic vessel, early Bronze period, after restoration.
3. Wietenberg vessel, after fragments' assembly.
4. Wietenberg vessel, after restoration.
5. Hallstatt bowl before restoration.
6. Hallstatt bowl after restoration.
7. Fibulas before restoration.
8. Fibulas after restoration.
9. Knife blade after sampling.
10. Knife blade after restoration.
11. Iron sword prepared for sampling.
12. Iron swords after restoration.
13. Bone comb before restoration.
14. Bone comb after restoration.

Abrevieri bibliografice:

- AIDF-M 2006 - Alba Iulia Dealul Furcilor – Monolit, catalogul expoziției, Alba Iulia, 2006.
- Anghel 2006 - D. Anghel, Metode de prelucrare a materialelor ceramice provenite din complexe arheologice, în *Patrimoniul Apulense*, V-VI, Alba Iulia, 2006, p. 419-424.
- Anghel 2008 - D. Anghel, O metodă de prelevare și restaurare a pieselor arheologice din fier, în *Apulum*, XLV, 2008, p. 599 – 604.
- Anghel 2001 - D. Anghel, Acțiunea viciilor tehnologice de prelucrare asupra stării de degradare a ceramicii, în *BCȘS* 7, Alba Iulia, 2001, 259-263.
- Anghel 1999 - D. Anghel, Restaurarea și reconstituirea unei tolbe de săgeți, în *Apulum*, XXXVI, 1999, p. 599 – 604.
- Ciugudean 2006 - D. Ciugudean, Observații de paleotehnologie antică ocazionate de restaurarea unor artefacte din os și corn de la Apulum, în *Apulum*, XLIII/1, 2006, p. 425-439.
- Mourey 1998 - W. Mourey, Conservarea antichităților metalice, București, 1998.

Cuvinte cheie: degradare, prelevare, conservare-restaurare, complexe arheologice

Key words: degradation, sampling, conservation-restoration, archaeological complexes

1

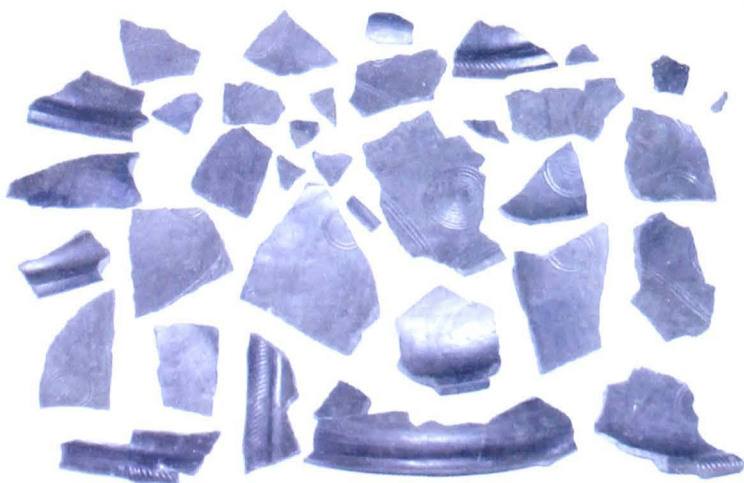
2

3

4

5

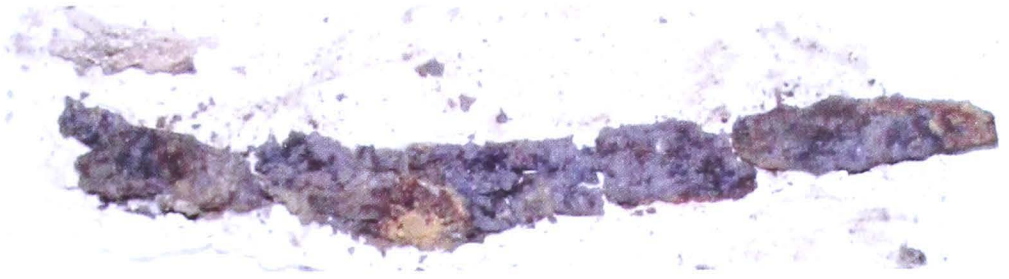
6

7

8

9

10

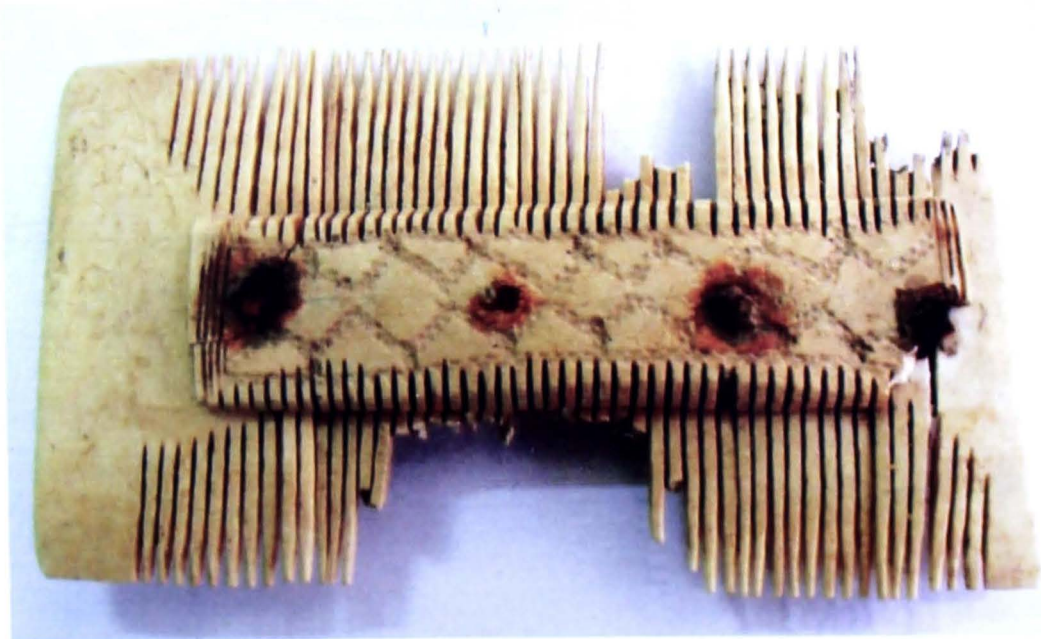
11

12

13

14

PATRIMONIUM APULENSE, vol. I-XI

Indice de autori

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
ANGHEL, Călin	Centrul istoric al oraşului Sebeş: arhitectura civilă şi laică	I	2001	189-199
ANGHEL, Călin	Istoriografia privind biserica evanghelică din Sebeş	VII-VIII	2008	275-287
ANGHEL, Călin (colab. M. Ciută şi I. Burnichioiu)	Raport preliminar privind rezultatele cercetărilor arheologice de la Sântimbru – “Biserica reformată” (jud. Alba), campania 2003	III	2003	136-138
ANGHEL, Călin (colab. M. Ciută)	Cercetarea arheologică de la Sântimbru – “Biserica reformată”	IV	2004	221-226
ANGHEL, Călin (colab. Z. I. Drăghiţă)	Din activitatea muzeistică a lui Enea Zefleanu: proiectul de reorganizare a secţiei arheologice a “Muzeului Unirii” (1937)	IV	2004	418-425
ANGHEL, Dan	Consecinţele metodelor de prelucrare asupra stării de conservare şi a măsurilor de restaurare aplicate în cazul unor vase neo-eneolitice decorate prin pictare	I	2001	208-214
ANGHEL, Dan	O metodă de punere în valoare prin restaurare a unei piese de inventar funerar din Epoca Romană	II	2002	277-281
ANGHEL, Dan	Reconstituirea tehnologiei de prelucrare a lămpilor romane din ceramică	III	2003	272-277
ANGHEL, Dan	Prelevarea unui mormânt de copil de Epocă Romană	IV	2004	426-430
ANGHEL, Dan	Metode de prelucrare a materialelor ceramice provenite din complexe arheologice	V-VII	2006	419-424
ANGHEL, Dan	Aspecte ale restaurării materialului arheologic descoperit la Alba Iulia, Recea	X-XI	2011	125-136
ANGHEL, Gheorghe (colab. I. Pavel)	Conacul Barcsay (comuna Sălişte, judeţul Alba). Scurt istoric	VII-VIII	2008	307-317
BARBU, Ioana (colab. V. Rusu-Bolindeţ şi R. R. Nuţiu)	Raport preliminar privind rezultatele cercetărilor arheologice de la Alba Iulia, str. Munteniei, nr. 15-17, sediul guvernatorului consular al celor trei Dacii, campania 2003	III	2003	128-131
BĂBUŢ, Izabela (colab. A. Dragotă, V. Deleanu, C. M. Urian, A. Niţoi, V. Ştefu, D. S. Brânda)	Săpături de salvare în cimitirul de la Alba Iulia – str. Arhimandrit Iuliu Hossu (fostă Brânduşei)	II	2002	38-57
BĂBUŢ, Izabela (colab. A. Dragotă, C. M. Urian, V. Deleanu, A. Niţoi, C. Cioancă, D. S. Brânda)	Necropola medieval-timpurie de la Păclişa, mun. Alba Iulia (secolul al XI-lea)	II	2002	58-95

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
BĂBUȚ, Izabela (colab. A. S. Niculescu, M. Breazu, C. M. Urian, A. P. Breazu)	Tipuri de brățări în cimitirele de secol X-XI	III	2003	89-112
BĂRBAT, Ioan Alexandru	Un ac din bronz descoperit recent în localitatea Lunca Târnavei (com. Șona, jud. Alba)	VII-VIII	2008	49-57
BĂRBAT, Ioan Alexandru (colab. S. Tincu)	Câteva opinii asupra unor unelte preistorice de minerit	IX	2009	11-23
BELDIMAN, Corneliu (colab. M. Ciută și D. M. Sztáncs)	Contribuții la cunoașterea patrimoniului arheologic mobil apulens: podoabe din materii dure animale descoperite în așezarea aparținând culturii Coțofeni de la Șeușa-“Gorgan”	V-VI	2006	9-28
BENEA, Doina	Despre <i>sigilla plumbaea</i> din Dacia	VII-VIII	2008	97-100
BENGA, Mihaela Silvia (colab. C. I. Popa)	Un vas roman paleocreștin de la Apulum	V-VI	2006	59-67
BOLOG, Adrian Cosmin	Cultul lui Hercules în Dacia. Catalogul pieselor figurative	IX	2009	65-81
BORȘAN, Tudor (colab. M. Breazu și I. Maican)	Aplicații ale tehnicilor și metodelor moderne în cadrul cercetărilor arheologice de salvare – topografia digitală	IV	2004	111-127
BOUNEGRU, George Valentin	Colecția de mobilier țăranesc din Muzeul Țării Făgărașului	V-VI	2006	399-417
BOUNEGRU, George (colab. C. I. Popa și P. Mihai)	Raport asupra săpăturii de salvare de la Alba Iulia – str. Brândușei, f. n.	IV	2004	150-155
BOUNEGRU, George (colab. C. I. Popa și P. Mihai)	Raport asupra săpăturii de salvare de la Alba Iulia – b-dul Horea, nr. 22	IV	2004	207-216
BOUNEGRU, George (colab. C. I. Popa)	Raport asupra săpăturii de salvare de la Alba Iulia – str. Oborului, nr. 12 A	IV	2004	165-170
BRÂNDĂ, Dan Sever (colab. A. Dragotă, V. Deleanu, C. M. Urian, I. Băbuț, A. Nițoi, V. Ștefu)	Săpături de salvare în cimitirul de la Alba Iulia – str. Arhimandrit Iuliu Hossu (fostă Brândușei)	II	2002	38-57
BRÂNDĂ, Dan Sever (colab. A. Dragotă, C. M. Urian, V. Deleanu, A. Nițoi, I. Băbuț, C. Cioancă)	Necropola medieval-timpurie de la Pâclișa, mun. Alba Iulia (secolul al XI-lea)	II	2002	58-95

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
BREAZU, A. P. (colab. A. S. Niculescu, M. Breazu, C. M. Urian, I. Băbuț)	Tipuri de brățări în cimitirele de secol X-XI	III	2003	89-112
BREAZU, Marius (colab. A. Dragotă, A. S. Niculescu, C. M. Urian, I. Băbuț, A. P. Breazu)	Tipuri de brățări în cimitirele de secol X-XI	III	2003	89-112
BREAZU, Marius (colab. T. Borșan, I. Maican)	Aplicații ale tehnicilor și metodelor moderne în cadrul cercetărilor arheologice de salvare – topografia digitală	IV	2004	111-127
BREAZU, Marius (colab. M. Gligor, C. Florescu)	O descoperire aparținând Epocii Romane de la Alba Iulia, b-dul Încoronării, nr. 26	V-VI	2006	35-45
BREAZU, Marius (colab. M. Gligor, C. Florescu)	Raport preliminar privind cercetările arheologice preventive de la Alba Iulia – “Lumea Nouă” (2005)	V-VI	2006	161-172
BUCUR, Alexandru	Scurt istoric al învățământului grăniceresc din Cugir	V-VI	2006	261-264
BURNICHIOIU, Ileana (colab. M. Ciută, C. Anghel)	Raport preliminar privind rezultatele cercetărilor arheologice de la Sântimbru – “Biserica reformată” (jud. Alba), campania 2003	III	2003	136-138
CÂRJĂ, Ioan	Un jurnal al mitropolitului Victor Mihályi de Apșa din perioada 1898-1906	IX	2009	427-437
CIOANCĂ, Costel (colab. A. Dragotă, C. M. Urian, V. Deleanu, A. Nițoi, I. Băbuț, D. S. Brânda)	Necropola medieval-timpurie de la Pîclișa, mun. Alba Iulia (secolul al XI-lea)	II	2002	58-95
CIOBANU, Radu	Raport preliminar privind cercetările arheologice de salvare executate la Alba Iulia – Apulum II – str. Arhim. Iuliu Hossu, nr. 21 (2002)	II	2002	133-134
CIOBANU, Radu	Raport preliminar privind săpăturile arheologice de la Alba Iulia – Apulum II – “Dealul Furcilor” – str. Izvor, f. n.	II	2002	138-139
CIOBANU, Radu (colab. G. T. Rustoiu)	Raport preliminar privind săpăturile arheologice de salvare de la Alba Iulia – Apulum II – Dealul Furcilor – fără nume de stradă	II	2002	135-136
CIOBANU, Radu (colab. G. T. Rustoiu)	Raport preliminar privind săpăturile arheologice de la Alba Iulia – Apulum II – “Dealul Furcilor” – str. Izvor, f. n.	II	2002	137-138
CIOBANU, Radu (colab. C. Inel, M. Drîmbărean, A. Gligor, A. Dragotă)	Raport preliminar privind cercetările arheologice de la Alba Iulia – Apulum II – “Stadion” – campania martie-aprilie 2002	II	2002	142-145

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
CIOBANU, Radu (colab. G. T. Rustoiu)	Șantierul arheologic de la Alba Iulia – Dealul Furcilor	III	2003	124
CIUGUDEAN, Horia	Așezările culturii Coțofeni de pe Valea Ampoiului	I	2001	71-81
CIUGUDEAN, Daniela	Despre funcționarea unor ateliere de prelucrare a osului la Apulum	III	2003	278-281
CIUTĂ, Beatrice (colab. M. Ciută, M. Drîmbărean, A. Marc)	Cercetări arheologice preventive la Alba Iulia – str. Decebal, nr. 25 (jud. Alba)	V-VI	2006	219-232
CIUTĂ, Marius Mihai	Contribuții la repertoriul descoperirilor arheologice aparținând culturii Precriș	I	2001	9-32
CIUTĂ, Marius Mihai	Considerații asupra locuirii romane de la Șeușa – “La cărarea morii” (jud. Alba)	III	2003	25-42
CIUTĂ, Marius Mihai	Contributions Regarding the Knowledge of the Beginning of the Early Neolithic in Romania. The Precriș Culture in the Intercarpathian Area	IV	2004	8-28
CIUTĂ, Marius Mihai	Contribuții la repertoriul descoperirilor aparținând fazelor timpurii ale culturii Vinča din sud-vestul Transilvaniei	IV	2004	29-35
CIUTĂ, Marius Mihai	Cercetări arheologice sistematice la Șeușa-“Gorgan” (com. Ciugud, jud. Alba)	IV	2004	129-137
CIUTĂ, Marius Mihai	Cercetări arheologice de descărcare de sarcină arheologică în Alba Iulia – “Str. I. Lăncrănjan” (proprietatea Sora Dumitru)	V-VI	2006	193-199
CIUTĂ, Marius Mihai	Raport preliminar privind cercetările arheologice preventive de la Alba Iulia – str. 9 Mai, nr. 10 (proprietatea S.C. Team Bau SRL)	V-VI	2006	211-218
CIUTĂ, Marius Mihai (colab. I. Paul, G. T. Rustoiu, P. Mazăre, C. Florescu, M. Gligor)	Raport asupra rezultatelor săpăturii de salvare efectuate în cadrul sitului arheologic de la Alba Iulia – Lumea Nouă, punctul “Ferma Romano-Catolică”	II	2002	127-130
CIUTĂ, Marius (colab. A. Gligor)	Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice de la Șeușa – “Gorgan” (com. Ciugud, jud. Alba) – campania 2002	II	2002	149-151
CIUTĂ, Marius-Mihai (colab. A. Gligor)	Raport preliminar privind rezultatele cercetărilor arheologice de la Șeușa-Gorgan. Campania 2003	III	2003	118-121
CIUTĂ, Marius-Mihai (colab. I. Burnichioiu, C. Anghel)	Raport preliminar privind rezultatele cercetărilor arheologice de la Sântimbru – “Biserica reformată” (jud. Alba), campania 2003	III	2003	136-138
CIUTĂ, Marius Mihai (colab. M. Egri)	O copie ceramică a unui opaiț roman din bronz de la Șeușa (jud. Alba)	IV	2004	92-97

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
CIUTĂ, Marius Mihai (colab. A. Dragotă)	Raport asupra lucrărilor de descărcare de sarcină arheologică întreprinse în cadrul sitului arheologic "Apulum" – Q 1 Auto SRL (OMV), Alba Iulia, b-dul Republicii	IV	2004	156-164
CIUTĂ, Marius Mihai (colab. A. Dragotă)	Cercetări arheologice de descărcare de sarcină arheologică în Alba Iulia, str. Brândușei (Lalelelor)	IV	2004	188-195
CIUTĂ, Marius Mihai (colab. A. Dragotă)	Cercetări arheologice de descărcare de sarcină arheologică în Alba Iulia, Dealul Furcilor (str. Izvor)	IV	2004	196-201
CIUTĂ, Marius Mihai (colab. C. Anghel)	Cercetarea arheologică de la Sântimbru – "Biserica reformată"	IV	2004	221-226
CIUTĂ, Marius Mihai (colab. C. Beldiman, D. M. Sztáncs)	Contribuții la cunoașterea patrimoniului arheologic mobil apulens: podoabe din materii dure animale descoperite în așezarea aparținând culturii Coțofeni de la Șeușa-"Gorgan"	V- VI	2006	9-28
CIUTĂ, Marius Mihai (colab. A. Marc, A. Gligor, B. Daisa Ciută)	Cercetări arheologice sistematice la Șeușa- "Gorgan" (com. Ciugud, jud. Alba) – campania 2005	V- VI	2006	173-179
CIUTĂ, Marius Mihai (colab. A. Marc, B. Daisa Ciută)	Cercetări arheologice de descărcare de sarcină arheologică în Alba Iulia, Dealul Furcilor (str. Izvor) (proprietatea S.C. Andreas Company S. A.)	V- VI	2006	201-209
CIUTĂ, Marius Mihai (colab. M. Drîmbărean, A. Marc, B. Ciută)	Cercetări arheologice preventive la Alba Iulia – str. Decebal, nr. 25 (jud. Alba)	V- VI	2006	219-232
CORDOȘ, Cristina (colab. A. Dragotă, G. T. Rustoiu, V. Deleanu, M. Crișan, C. M. Urian, A. Kudler)	Necropola medievală timpurie de la Alba Iulia, str. Brândușei (III)	IV	2004	217-220
COVACI, Diana Maria	Arhidieceza de Făgăraș în timpul păstoririi lui Victor Mihályi de Apsa	IX	2009	447-454
CRIȘAN, Monica (colab. A. Dragotă, G. T. Rustoiu, V. Deleanu, C. Cordoș, C. M. Urian, A. Kudler)	Necropola medievală timpurie de la Alba Iulia, str. Brândușei (III)	IV	2004	217-220
CUTEAN, Smaranda	Sigilii de breaslă din colecția Muzeului Național al Unirii Alba Iulia	VII- VIII	2008	265-273
DAISA CIUTĂ, Beatrice	Despre rolul și importanța arheobotanicii în cercetarea arheologică din România	IV	2004	105-110

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
DAISA CIUTĂ, Beatrice	Analiza arheobotanică a macroresturilor vegetale provenite din situl <i>Tipia Ormenișului</i> (jud. Brașov)	V- VI	2006	127-132
DAISA CIUTĂ, Beatrice (colab. C. Plantos)	Date noi obținute în urma analizării unor macroresturi vegetale provenite din cetatea dacică de la Căpâlna (jud. Alba)	V- VI	2006	133-139
DAISA CIUTĂ, Beatrice (colab. M. Ciută, A. Marc, A. Gligor)	Cercetări arheologice sistematice la Șeușa-“Gorgan” (com. Ciugud, jud. Alba) – campania 2005	V- VI	2006	173-179
DAISA CIUTĂ, Beatrice (colab. M. Ciută, A. Marc)	Cercetări arheologice de descărcare de sarcină arheologică în Alba Iulia, Dealul Furcilor (str. Izvor) (proprietatea S.C. Andreas Company S.A.)	V- VI	2006	201-209
DAN, Dorin Ovidiu	Sondajul arheologic de la Gârbova (Sebeș), jud. Alba	I	2001	103-110
DAN, Dorin Ovidiu	Noi date despre breasla tâmplarilor din Sebeș	I	2001	143-146
DAN, Dorin Ovidiu	Un ceas solar la Alba Iulia	I	2001	200-201
DAN, Dorin Ovidiu	Un ctitor de muzeu: Ioan Raica (1903-1990)	I	2001	235-237
DAN, Dorin Ovidiu	Dacii de la Museo Vaticano	II	2002	25-27
DAN, Dorin Ovidiu	Știință și conștiință. Contribuții la realizarea monografiei unei localități	II	2002	190-197
DAN, Dorin Ovidiu	Noi piese reprezentând daci la Museo Vaticano	III	2003	76-78
DAN, Dorin Ovidiu	O contribuție de arheologie industrială transilvană. Uzina electrică Sebeș	III	2003	216-226
DAN, Dorin Ovidiu	Stemă și sigiliu. Contribuții heraldice la istoria Sebeșului	IV	2004	235-248
DAN, Dorin Ovidiu	Contribuții la istoria școlilor din Sebeș (secolele XIV-XIX)	IV	2004	249-259
DAN, Dorin Ovidiu (colab. I. R. Dan)	Istoricul Theobald Streitfeld (1902-1985)	II	2002	187-189
DAN, Dorin Ovidiu (colab. cu I. R. Dan)	Casa Franz Binder din Sebeș	II	2002	260-269
DAN, Dorin Ovidiu (colab. I. R. Dan)	Un monument uitat	II	2002	270-272
DAN, Dorin Ovidiu (colab. I. R. Dan)	Contribuții la cunoașterea unui monument și a ctitorului său, Lukács Béla (1847-1901)	III	2003	262-267
DAN, Iulia Ramona	Câlnic – file de istorie	I	2001	133-142
DAN, Iulia Ramona	Monumentul lui Avram Iancu de la Alba Iulia și semnificația lui	II	2002	273-275
DAN, Iulia Ramona	Unele considerații privind arta statuară din Alba Iulia	III	2003	268-270
DAN, Iulia Ramona	Colecția muzeală “Vasile Stancu” din Loman (județul Alba)	III	2003	321-326
DAN, Iulia Ramona	Contribuții la istoria pompierilor din Blaj	IV	2004	259-270
DAN, Iulia Ramona	Tiparul sigilar al tribunului Mihail Andreica (1827-1902)	IV	2004	310-311

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
DAN, Iulia Ramona (colab. D. O. Dan)	Istoricul Theobald Streitfeld (1902-1985)	II	2002	187-189
DAN, Iulia Ramona (colab. D. O. Dan)	Casa Franz Binder din Sebeș	II	2002	260-269
DAN, Iulia Ramona (colab. D. O. Dan)	Un monument uitat	II	2002	270-272
DAN, Iulia Ramona (colab. D. O. Dan)	Contribuții la cunoașterea unui monument și a ctitorului său, Lukács Béla (1847-1901)	III	2003	262-267
DĂRĂMUȘ, Gheorghe	Ion Berciu – aspecte ale activității culturale	IX	2009	237-255
DELEANU, Valen- tin (colab. A. Dra- gotă, C. M. Urian, I. Băbuț, A. Nițoi, V. Ștefu, D. S. Brânda)	Săpături de salvare în cimitirul de la Alba Iulia – str. Arhimandrit Iuliu Hossu (fostă Brândușei)	II	2002	38-57
DELEANU, Valen- tin (colab. V. Dra- gotă, C. M. Urian, A. Nițoi, I. Băbuț, C. Cioancă, D. S. Brânda)	Necropola medieval-timpurie de la Pîclișa, mun. Alba Iulia (secolul al XI-lea)	II	2002	58-95
DELEANU, Valen- tin (colab. R. Ota)	Piese arheologice inedite descoperite la Apulum	IV	2004	87-91
DELEANU, Valen- tin (colab. C. I. Popa, C. Plantos)	Raport privind cercetările arheologice de la Cetea (com. Galda de Jos, jud. Alba)	IV	2004	147-149
DELEANU, Valen- tin (colab. C. Inel)	Rapor preliminar de cercetare arheologică pe terenul amplasat în Alba Iulia, str. Lalelelor, f. n.	IV	2004	180-187
DELEANU, Valen- tin (colab. A. Dra- gotă, G. T. Rustoiu, C. Cordoș, M. Cri- șan, C. M. Urian, A. Kudler)	Necropola medievală timpurie de la Alba Iulia, str. Brândușei (III)	IV	2004	217-220
DELEANU, Valen- tin (colab. C. I. Popa, C. Plantos, E. Kolbe, Th. Rab- silber, R. Totoianu, V. Ștefu)	Raport de cercetare arheologică pe șantierul Cetea – La pietri. Campania 2005	V- VI	2006	181-191
DELEANU, Valen- tin (colab. A. Dra- gotă, G. T. Rustoiu, A. Kudler, C. M. Urian, A. D. Mătiș)	Săpăturile arheologice preventive din necropola medievală timpurie de la Alba Iulia – str. Brândușei (campania 2005)	V- VI	2006	237-240

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
DIMA, Cristian	Spada de tip celtic și <i>falx dacicae</i> în Dacia preromană	VII-VIII	2008	69-81
DIMA, Cristian (colab. C. Oargă)	Descoperiri Coțofeni din periegheză la Șeușa și Drîmbar (jud. Alba)	IV	2004	49-62
DRAGOTĂ, Aurel (colab. V. Deleanu, C. M. Urian, I. Băbuț, A. Nițoi, V. Ștefu, D. S. Brânda)	Săpături de salvare în cimitirul de la Alba Iulia – str. Arhimandrit Iuliu Hossu (fostă Brândușei)	II	2002	38-57
DRAGOTĂ, Aurel (colab. C. M. Urian, V. Deleanu, A. Nițoi, I. Băbuț, C. Cioancă, D. S. Brânda)	Necropola medieval-timpurie de la Picișa, mun. Alba Iulia (secolul al XI-lea)	II	2002	58-95
DRAGOTĂ, Aurel (colab. C. Inel, M. Drîmbărean, A. Gligor, R. Ciobanu)	Raport preliminar privind cercetările arheologice de la Alba Iulia – Apulum II – “Stadion” – campania martie-aprilie 2002	II	2002	142-145
DRAGOTĂ, Aurel (colab. G. T. Rustoiu)	Un mormânt medieval timpuriu cu monedă antică perforată de la Alba Iulia – Profi	III	2003	79-88
DRAGOTĂ, Aurel (colab. A. S. Niculescu, M. Breazu, C. M. Urian, I. Băbuț, A. P. Breazu)	Tipuri de brățări în cimitirele de secol X-XI	III	2003	89-112
DRAGOTĂ, Aurel (colab. G. T. Rustoiu)	Raport privind cercetările executate pentru descărcarea de sarcină arheologică a terenului din str. Calea Moșilor, f. n. (obiectiv: complex comercial – beneficiar SC Profi Rom Food SRL Timișoara)	III	2003	132-133
DRAGOTĂ, Aurel (colab. cu M. Ciută)	Raport asupra lucrărilor de descărcare de sarcină arheologică întreprinse în cadrul sitului arheologic “Apulum” – Q 1 Auto SRL (OMV), Alba Iulia, b-dul Republicii	IV	2004	156-164
DRAGOTĂ, Aurel (colab. M. Ciută)	Cercetări arheologice de descărcare de sarcină arheologică în Alba Iulia, str. Brândușei (Lalelelor)	IV	2004	188-195
DRAGOTĂ, Aurel (colab. M. Ciută)	Cercetări arheologice de descărcare de sarcină arheologică în Alba Iulia, Dealul Furcilor (str. Izvor)	IV	2004	196-201

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
DRAGOTĂ, Aurel (colab. G. T. Rustoiu, V. Deleanu, C. Cordoș, M. Crișan, C. M. Urian, A. Kudler)	Necropola medievală timpurie de la Alba Iulia, str. Brândușei (III)	IV	2004	217-220
DRAGOTĂ, Aurel (colab. S. Oța, G. Ducman)	Piese din colecțiile MNIR, provenite din descoperiri de caracter funerar, din Transilvania și Crișana (secolele X-XII)	V-VI	2006	75-120
DRAGOTĂ, Aurel (colab. G. T. Rustoiu, V. Deleanu, A. Kudler, C. M. Urian, A. D. Mătiș)	Săpăturile arheologice preventive din necropola medievală timpurie de la Alba Iulia – str. Brândușei (campania 2005)	V-VI	2006	237-240
DRAGOTĂ, Aurel (colab. G. T. Rustoiu, Zeno K. Pinter, I. M. Țiplic, M. Drîmbărean)	Considerații pe marginea necropolei de la Gâmbaș (secolul X)	IX	2009	91-104
DRĂGHIȚĂ, Zevedei Ioan	Activitatea educațional-științifică a lui Ioan Micu Moldovan: redactarea, editarea și difuzarea de manuale școlare românești	I	2001	174-182
DRĂGHIȚĂ, Zevedei Ioan	Despre un proiect al lui Grigore Antipa cu privire la organizarea muzeelor în România (1923)	I	2001	183-188
DRĂGHIȚĂ, Zevedei Ioan	Protejarea patrimoniului cultural național în județul Alba (1918-1948)	II	2002	282-309
DRĂGHIȚĂ, Zevedei Ioan	Evoluția structurală a Muzeului Unirii din Alba Iulia în deceniul patru al secolului trecut	III	2003	282-320
DRĂGHIȚĂ, Zevedei Ioan	Grădina botanică școlară din Vlaj: repere istorice (1881-1918)	IV	2004	406-417
DRĂGHIȚĂ, Zevedei Ioan	Prezențe românești la expozițiile internaționale și universale (a doua jumătate a sec. al XIX-lea)	IX	2009	331-339
DRĂGHIȚĂ, Zevedei Ioan (colab. C. Anghel)	Din activitatea muzeistică a lui Enea Zefleanu: proiectul de reorganizare a secției arheologice a "Muzeului Unirii" (1937)	IV	2004	418-425
DRĂGHIȚĂ, Zevedei Ioan (colab. I. Mărza)	Dialog între profesori și elevi la Blaj în a doua jumătate a secolului al XIX-lea: cazul Ioan Micu Moldovan	V-VI	2006	295-305
DRÎMBĂREAN, Matei	Raport privind săpătura arheologică de salvare executată pe terenul d-lui Laurențiu Muncellean, situat în Alba Iulia, str. Regimentul V Vânători, nr. 42	III	2003	122-123
DRÎMBĂREAN, Matei	Raport privind săpăturile arheologice preventive executate în Alba Iulia, str. Brândușei, f. n. și str. Ferdinand I, nr. 20	IV	2004	174-179

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
DRÎMBĂREAN, Matei (colab. C. Inel, A. Gligor, A. Dragotă, R. Ciobanu)	Raport preliminar privind cercetările arheologice de la Alba Iulia – Apulum II – “Stadion” – campania martie-aprilie 2002	II	2002	142-145
DRÎMBĂREAN, Matei (colab. C. Inel, V. Olea)	Piese romane de patrimoniu în bisericile de pe Văile Ampoiului și Almașului	III	2003	70-75
DRÎMBĂREAN, Matei (colab. M. Ciută, A. Marc, B. Ciută)	Cercetări arheologice preventive la Alba Iulia – str. Decebal, nr. 25 (jud. Alba)	V-VI	2006	219-232
DRÎMBĂREAN, Matei (colab. A. Dragotă, G. T. Rustoiu, Zeno K. Pinter, I. M. Țiplic)	Considerații pe marginea necropolei de la Gâmbaș (secolul X)	IX	2009	91-104
DREGHICI, Ionela	Sava Albescu – mic maestru al pastelului transilvănean	II	2002	230-251
DREGHICIU, Doina (colab. G. Mircea)	Marginalii la o singhelie conferită în 4 decembrie 1707 preotului David din Răchita	I	2001	147-162
DREGHICIU, Doina (colab. G. Mircea, A. M. Gherman)	O <i>singhelie</i> din timpul episcopului Grigorie Maior – contribuție completivă la <i>Bibliografia Românească Veche</i> și sursă documentară	III	2003	160-178
DREGHICIU, Doina (colab. G. Mircea)	Însemnări din cărți vechi și documente referitoare la răscoala lui Horea	IV	2004	260-268
DREGHICIU, Doina (colab. G. Mircea)	Epoca lui Traian în volumul al II-lea al <i>Unei istorii universale ilustrate</i> , apărut la Nürnberg în 1698	V-VI	2006	243-259
DREGHICIU, Doina (colab. G. Mircea)	Câteva cărți vechi valoroase din colecția Muzeului albaiulian, clasate în categoria <i>Fond</i>	VII-VIII	2008	139-157
DREGHICIU, Doina (colab. G. Mircea)	Cărți vechi și moderne de la Mănăstirea Râmet: proveniență, însemnări, circulație	IX	2009	303-320
DUCMAN, Georgiana (colab. S. Oța, A. Dragotă)	Piese din colecțiile MNIR, provenite din descoperiri de caracter funerar, din Transilvania și Crișana (secolele X-XII)	V-VI	2006	75-120
DUMITRAN, Ana	Biserica din Ponor (jud. Alba): un monument care nu e “monument”!	IX	2009	321-330
DUMITRAȘ, Dan	Ioan Bianu în perioada studiilor universitare la București și în străinătate (1876-1883)	IX	2009	187-210
EGRI, Mariana (colab. M. Ciută)	O copie ceramică a unui opaiț roman din bronz de la Șeușa (jud. Alba)	IV	2004	92-97

autorul	titlul	vol.	anul	pagini
FĂNTĂNEANU, Cristinel L. (colab. I. Tuulescu)	Câteva contribuții la istoricul cercetărilor așezărilor fortificate sin Prima Vârstă a Fierului din spațiul intracarpatic și Banat	VII-VIII	2008	59-68
FĂNTĂNEANU, Cristinel L. (colab. F. Martis și O. Popescu)	Utilajul litic șlefuit din vechea colecție a Muzeului Unirii Alba Iulia	IX	2009	25-43
FIREA, Ciprian	O piesă de excepție a patrimoniului apulens: retablul din Sebeș	VII-VIII	2008	289-306
FLEȘER, Gheorghe (colab. G. Mircea)	Coordonate ale vieții confesionale a românilor din Drașov, județul Alba, în secolele al XVII-lea – al XIX-lea. Contribuții la monografia localității	III	2003	179-205
FLEȘER, Gheorghe (colab. G. Mircea)	Repere în biografia și activitatea ziaristică a pictorului și profesorului albaulian Traian Achim (1885-1945)	IX	2009	219-235
FLORESCU, Cristian (colab. I. Paul, M. Ciută, G. T. Rustoiu, P. Mazăre, M. Gligor)	Raport asupra rezultatelor săpăturii de salvare efectuate în cadrul sitului arheologic de la Alba Iulia – Lumea Nouă, punctul “Ferma Romano-Catolică”	II	2002	127-130
FLORESCU, Cristian (colab. I. Paul, M. Gligor)	Raport asupra săpăturilor de eliberare de sarcină istorică efectuate în situl arheologic de la Alba Iulia – <i>Lumea Nouă</i>	III	2003	114-117
FLORESCU, Cristian (colab. I. Paul, M. Gligor)	Cercetări arheologice preventive efectuate pe teritoriul județului Alba în anul 2004	IV	2004	138-146
FLORESCU, Cristian (colab. M. Gligor, M. Breazu)	O descoperire aparținând Epocii Romane de la Alba Iulia, b-dul Încoronării, nr. 26	V-VI	2006	35-45
FLORESCU, Cristian (colab. M. Gligor, M. Breazu)	Raport preliminar privind cercetările arheologice preventive de la Alba Iulia – “Lumea Nouă” (2005)	V-VI	2006	161-172
GHERMAN, Alin Mihai (colab. D. Dreghiciu, G. Mircea)	O <i>singhelie</i> din timpul episcopului Grigorie Maior – contribuție completivă la <i>Bibliografia Românească Veche</i> și sursă documentară	III	2003	160-178
GHIȘA, Ciprian	Situația mănăstirilor din dieceza de Făgăraș în timpul păstoririi lui Ioan Lemeni (1832-1850)	IX	2009	383-390
GLIGOR, Adrian (colab. M. Ciută)	Raport preiminar asupra cercetărilor arheologice de la Șeușa – “Gorgan” (com. Ciugud, jud. Alba) – campania 2002	II	2002	149-151
GLIGOR, Adrian (colab. C. Inel, M. Drîmbărean, A. Dragotă, R. Ciobanu)	Raport preliminar privind cercetările arheologice de la Alba Iulia – Apulum II – “Stadion” – campania martie-aprilie 2002	II	2002	142-145
GLIGOR, Adrian (colab. M. Ciută)	Raport preliminar privind rezultatele cercetărilor arheologice de la Șeușa-Gorgan. Campanie 2003	III	2003	118-121
GLIGOR, Adrian (colab. G. Mircea)	Urme de locuire preistorică în carstul din Cheile Ampoiței	VII-VIII	2008	19-48

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
GLIGOR, Adrian (colab. M. Ciută, A. Marc, B. Daisa Ciută)	Cercetări arheologice sistematice la Șeușa- "Gorgan" (com. Ciugud, jud. Alba) – campania 2005	V- VI	2006	173-179
GLIGOR, Mihai	Contribuții la repertoriul descoperirilor aparținând grupului Foeni pe teritoriul României	VII- VIII	2008	11-18
GLIGOR, Mihai (colab. I. Paul, M. Ciută, G. T. Rusto- iu, P. Mazăre, C. Florescu)	Raport asupra rezultatelor săpăturii de salvare efectuate în cadrul sitului arheologic de la Alba Iulia – Lumea Nouă, punctul "Ferma Romano- Catholică"	II	2002	127-130
GLIGOR, Mihai (colab. I. Paul, C. Florescu)	Raport asupra săpăturilor de eliberare de sarcină istorică efectuate în situl arheologic de la Alba Iulia – <i>Lumea Nouă</i>	III	2003	114-117
GLIGOR, Mihai (colab. I. Paul, M. Gligor)	Cercetări arheologice preventive efectuate pe teritoriul județului Alba în anul 2004	IV	2004	138-146
GLIGOR, Mihai (colab. C. Florescu, M. Breazu)	O descoperire aparținând Epocii Romane de la Alba Iulia, b-dul Încoronării, nr. 26	V- VI	2006	35-45
GLIGOR, Mihai (colab. C. Florescu, M. Breazu)	Raport preliminar privind cercetările arheologice preventive de la Alba Iulia – "Lumea Nouă" (2005)	V- VI	2006	161-172
GLIGOR, Mircea	Date privind evoluția așezărilor umane pe cursul mijlociu al râului Ampoi până la sfârșitul sec. XVIII	X- XI	2011	9-44
GORONEA, Toma (colab. C. Tatai- Baltă)	Palatul Apor. Analiză istorico-arhitecturală / <i>Apor Palace. Historica-Architectural Analysis</i>	VII- VIII	2008	319-343
HOLOM, Elena Crinela	Problemele deceniului opt al secolului al XIX- lea în zona dostului comitat Alba de Jos. Impact demografic	IX	2009	439-446
HOLOM, Elena Crinela	„Dăruind vei dobândi! Simbolism și motivații asociate procesului de achiziționare a clopotelor la comunitățile românești din zona Albei (secolul XX)	X- XI	2011	107-112
HUȚ, Anca Daniela	Privire asupra problematicii familiei medievale din Moldova și Țara Românească în istoriografia românească a ultimelor decenii	IX	2009	273-284
IANCU, Daniel	Izvoare hunedorene și albaiuliene folosite de Nicolae Densușianu în <i>Revoluțiunea lui Horea</i>	IX	2009	173-185
INEL, Constantin	Drumul roman de la Almașu Mare la Germisara. Ipoteză de lucru	I	2001	92-95
INEL, Constantin	Ritualul incinerării – considerații cu referiri la izvoarele scrise ale Antichității	III	2003	43-48
INEL, Constantin	Raport preliminar de cercetare arheologică pe terenul amplasat în Alba Iulia, str. Crișanei, f. n.	IV	2004	171-173

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
INEL, Constantin	Raport preliminar de cercetare arheologică pe terenul amplasat în Alba Iulia, str. Izvorului, f. n.	IV	2004	202-206
INEL, Constantin	Raport preliminar de cercetare arheologică pe terenul amplasat în Alba Iulia, str. Lalelelor, f. n., proprietar Crăciun Marius și Cristea Radu	V-VI	2006	233-236
INEL, Constantin (colab. M. Drîmbărean, A. Gligor, A. Dragotă, R. Ciobanu)	Raport preliminar privind cercetările arheologice de la Alba Iulia – Apulum II – “Stadion” – campania martie-aprilie 2002	II	2002	142-145
INEL, Constantin (colab. V. Moga, M. Drîmbărean, V. Olea)	Piese romane de patrimoniu în bisericile de pe Văile Ampoiului și Almașului	III	2003	70-75
INEL, Constantin (colab. V. Moga)	Raport privind săpătura arheologică de salvare Alba Iulia – str. Aurel Vlaicu, nr. 23, proprietar Stanciu Florin	III	2003	125
INEL, Constantin (colab. V. Moga)	Raport privind săpătura arheologică de salvare Alba Iulia – str. Republicii, nr. 66, finanțator SC Rompetrol Downstream SA București	III	2003	126-127
INEL, Constantin (colab. V. Deleanu)	Rapor preliminar de cercetare arheologică pe terenul amplasat în Alba Iulia, str. Lalelelor, f. n.	IV	2004	180-187
IONAȘ, Silviu	Aspecte din activitatea Inspectoratului Școlar al județului Târnava Mică la jumătatea secolului XX	X-XI	2011	113-118
ISTRATE, Angel (colab. D. Marcu Istrate, D. Tănase, P. L. Szöcs)	Raport preliminar de cercetare privind șantierul Alba Iulia – Catedrala Romano-Catolică și Palatul Episcopal – Str. Mihai Viteazul nr. 21 – Campania anului 2002	II	2002	146-147
ISTRATE, Angel (colab. D. Marcu Istrate)	Șantierul arheologic de la Alba Iulia, catedrala romano-catolică și palatul episcopal	III	2003	134-135
IVĂNESCU, Alexandru	Constituirea Partidului Național-Țărănesc în județul Alba – primul an de opoziție – 1927	IX	2009	211-217
KOLBE, Elena Ioan (colab. C. I. Popa, C. Plantos, Th. Rabsilber, V. Deleanu, R. Totoianu, V. Ștefu)	Raport de cercetare arheologică pe șantierul Cetea – La pietri. Campania 2005	V-VI	2006	181-191
KUDLER, Adela (colab. A. Dragotă, G. T. Rustoiu, V. Deleanu, C. Cordoș, M. Crișan, C. M. Urian)	Necropola medievală timpurie de la Alba Iulia, str. Brândușei (III)	IV	2004	217-220

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
KUDLER, Adela (colab. A. Dragotă, G. T. Rustoiu, V. Deleanu, C. M. Urian, A. D. Mătiș)	Săpăturile arheologice preventive din necropola medievală timpurie de la Alba Iulia – str. Brândușei (campania 2005)	V-VI	2006	237-240
LAZĂR, Augustin	Bunuri arheologice care provin dintr-un sit clasat monument istoric: <i>Res nullius</i> sau <i>res publicae</i> ?	V-VI	2006	141-160
LAZĂR, Ioachim	Valorificarea patrimoniului cultural-național în cadrul caselor memoriale “Crișan” și “Vlaicu Bârna”, din satul Crișan (județul Hunedoara)	IV	2004	393-405
MAICAN, Ionuț (colab. M. Breazu, T. Borșan)	Aplicații ale tehnicilor și metodelor moderne în cadrul cercetărilor arheologice de salvare – topografia digitală	IV	2004	111-127
MARC, Antoniu (colab. cu M. Ciută, A. Gligor, B. Daisa Ciută)	Cercetări arheologice sistematice la Șeușa-“Gorgan” (com. Ciugud, jud. Alba) – campania 2005	V-VI	2006	173-179
MARC, Antoniu (colab. M. Ciută și B. Daisa Ciută)	Cercetări arheologice de descărcare de sarcină arheologică în Alba Iulia, Dealul Furcilor (str. Izvor) (proprietatea S.C. Andreas Company S.A.)	V-VI	2006	201-209
MARC, Antoniu (colab. M. Ciută, M. Drîmbărean, B. Ciută)	Cercetări arheologice preventive la Alba Iulia – str. Decebal, nr. 25 (jud. Alba)	V-VI	2006	219-232
MARCU, Octavian	Aaron Florian între iluminism și romantism; unfluente europene și realități autohtone	VII-VIII	2008	167-182
MARCU ISTRATE, Daniela	Biserica ortodoxă “Buna Vestire” din Almașu Mare – Joseni, jud. Alba	II	2002	112-125
MARCU ISTRATE, Daniela (colab. A. Istrate, D. Tănase, P. L. Szöcs)	Raport preliminar de cercetare privind șantierul Alba Iulia – Catedrala Romano-Catolică și Palatul Episcopal – Str. Mihai Viteazul nr. 21 – Campania anului 2002	II	2002	146-147
MARCU ISTRATE, Daniela (colab. A. Istrate)	Șantierul arheologic de la Alba Iulia, catedrala romano-catolică și palatul episcopal	III	2003	134-135
MARCU ISTRATE, Daniela (colab. P. Scrobotă)	Cahle medievale din Transilvania în colecția Muzeului din Aiud	III	2003	143-159
MARTIS, Floren- tina (colab. C. L. Fântâneau, O. Popescu)	Utilajul litic șlefuit din vechea colecție a Muzeului Unirii Alba Iulia	IX	2009	25-43
MATIȘ, Anca Da- niela (colab. A. Dra- gotă, G. T. Rustoiu, V. Deleanu, A. Kud- ler, C. M. Urian)	Săpăturile arheologice preventive din necropola medievală timpurie de la Alba Iulia – str. Brândușei (campania 2005)	V-VI	2006	237-240

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
MAZĂLU, Dan	Preocupări de istorie națională la studentul Alexandru Lapedatu (1898-1903)	II	2002	183-186
MAZĂLU, Dan	Activitatea istoricului Alexandru Lapedatu în cadrul Conferinței de Pace de la Paris	III	2003	210-215
MAZĂLU, Dan	Evocarea personalității lui Ștefan cel Mare prin scrisul istoricului Alexandru Lapedatu	IV	2004	321-331
MAZĂLU, Dan Mircea	Alexandru Lapedatu (1876-1950): repere biografice	V- VI	2006	345-349
MAZĂLU, Dan Mircea	Demers cultural și acțiune politică națională la istoricul Alexandru Lapedatu	VII- VIII	2008	221-233
MAZĂLU, Dan Mircea	Preocupări privind protejarea patrimoniului cultural național la istoricul Alexandru Lapedatu	IX	2009	341-356
MĂRCULEȚ, Ioan (colab. V. Mărculeț)	Un posibil itinerar urmat de Mezid-bey de la Sibiu la Sântimbru în martie 1442. Considerații istorico-geografice	IX	2009	107-121
MĂRCULEȚ, Ioan (colab. V. Mărculeț)	Umaniști și cercuri umaniste din Transilvania în secolele XV-XVI	X- XI	2011	61-70
MĂRCULEȚ, Vasile	Cumanii nord-dunăreni – aliații Țaratului vlaho-bulgar în luptele cu bizantinii și cruciații de la Constantinopol (1185-1241)	VII- VIII	2008	119-138
MĂRCULEȚ, Vasile (colab. I. Mărculeț)	Un posibil itinerar urmat de Mezid-bey de la Sibiu la Sântimbru în martie 1442. Considerații istorico-geografice	IX	2009	107-121
MĂRCULEȚ, Vasile (colab. I. Mărculeț)	Umaniști și cercuri umaniste din Transilvania în secolele XV-XVI	X- XI	2011	61-70
MAZĂRE, Paula (colab. I. Paul, M. Ciută, G. T. Ru- stoiu, C. Florescu, M. Gligor	Raport asupra rezultatelor săpăturii de salvare efectuate în cadrul sitului arheologic de la Alba Iulia – Lumea Nouă, punctul "Ferma Romano-Catolică"	II	2002	127-130
MĂRZA, Iacob (colab. Z. I. Drăghiță)	Dialog între profesori și elevi la Blaj în a doua jumătate a secolului al XIX-lea: cazul Ioan Micu Moldovan	V- VI	2006	295-305
MIHAI, Paul A. (colab. C. I. Popa, G. Bounegru)	Raport asupra săpăturii de salvare de la Alba Iulia – str. Brândușei, f. n.	IV	2004	150-155
MIHAI, Paul A. (colab. C. I. Popa, G. Bounegru)	Raport asupra săpăturii de salvare de la Alba Iulia – b-dul Horea, nr. 22	IV	2004	207-216
MIRCEA, Gabriela	Date documentare referitoare la biserica de lemn din Cristești (comuna Întregalde), județul Alba	II	2002	153-161
MIRCEA, Gabriela	O "Plângere" adresată episcopului Ioan Bobb de către tipograful Dimitrie Finta în 1787, pretext pentru retușarea schiței biografice profesionale a meșteșugarului	V- VI	2006	265-294

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
MIRCEA, Gabriela	Câteva extrase și cărți de Constantin Daicoviciu (1898-1973) și Nicolae Lascu (1908-1988), cu însemnări manuscrite, din colecțiile Muzeului Unirii din Alba Iulia	VII-VIII	2008	101-116
MIRCEA, Gabriela (colab. D. Dregheciu)	Marginalii la o singhelie conferită în 4 decembrie 1707 preotului David din Răchita	I	2001	147-162
MIRCEA, Gabriela (colab. I. Mircea)	Repere arhivistice ale prezenței tipăriturilor de Bălgrad și Sebeș pe teritoriul județului Alba în secolul al XIX-lea	II	2002	162-177
MIRCEA, Gabriela (colab. D. Dregheciu, A. M. Gherman)	O <i>singhelie</i> din timpul episcopului Grigorie Maior – contribuție completivă la <i>Bibliografia Românească Veche</i> și sursă documentară	III	2003	160-178
MIRCEA, Gabriela (colab. Gh. Fleșer)	Coordonate ale vieții confesionale a românilor din Drașov, județul Alba, în secolele al XVII-lea – al XIX-lea. Contribuții la monografia localității	III	2003	179-205
MIRCEA, Gabriela (colab. D. Dregheciu)	Epoca lui Traian în volumul al II-lea al Unei istorii universale ilustrate, apărut la Nürnberg în 1698	V-VI	2006	243-259
MIRCEA, Gabriela (colab. D. Dregheciu)	Câteva cărți vechi valoroase din colecția Muzeului albaiulian, clasate în categoria Fond	VII-VIII	2008	139-157
MIRCEA, Gabriela (colab. Gh. Fleșer)	Repere în biografia și activitatea ziaristică a pictorului și profesorului albaiulian Traian Achim (1885-1945)	IX	2009	219-235
MIRCEA, Gabriela (colab. D. Dregheciu)	Cărți vechi și moderne de la Mănăstirea Râmet: proveniență, însemnări, circulație	IX	2009	303-320
MIRCEA, Gligor (colab. A. Gligor)	Urme de locuire preistorică în carstul din Cheile Ampoiței	VII-VIII	2008	19-48
MIRCEA, Ioan	Un arhivist de excepție: Ioan Pleșa	IX	2009	487-493
MIRCEA, Ioan (colab. G. Mircea)	Repere arhivistice ale prezenței tipăriturilor de Bălgrad și Sebeș pe teritoriul județului Alba în secolul al XIX-lea	II	2002	162-177
MIRCEA, Ionela Simona	Oameni și fapte în timpul lui Cuza. Kogălniceanu și crezul său	IX	2009	155-162
MOGA, Vasile	Preliminarii la proiectul național de cercetare <i>Alburnus Maior</i>	I	2001	96-102
MOGA, Vasile	Cetatea dacică de la Căpâlna, comuna Săsciori, județul Alba	II	2002	28-37
MOGA, Vasile	Raport preliminar privind săpăturile arheologice de la Alba Iulia, castrul Apulum – Porta principalis dextra (2002)	II	2002	130-131
MOGA, Vasile	Din nou despre prezența militară romană în regiunea auriferă a Daciei	III	2003	16-24
MOGA, Vasile	Însemnări epigrafice	IV	2004	98-101
MOGA, Vasile	Alburnus Maior – Roșia Montană (le Département de Alba). L'historique de fouilles archéologiques de leur début jusqu'en 2001	V-VI	2006	69-74

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
MOGA, Vasile	Considerații asupra unor artefacte arheologice recuperate	VII-VIII	2008	83-95
MOGA, Vasile	Însemnări arheologice	IX	2009	51-56
MOGA, Vasile	Două bijuterii dacice recuperate recent	X-XI	2011	45-48
MOGA, Vasile (colab. G. T. Rustoiu)	Raport preliminar privind cercetările arheologice de la Alba Iulia – Apulum II – str. 1 Decembrie 1918, nr. 30	II	2002	141
MOGA, Vasile (colab. C. Inel, M. Drîmbărean și V. Olea)	Piese romane de patrimoniu în bisericile de pe Văile Ampoiului și Almașului	III	2003	70-75
MOGA, Vasile (colab. C. Inel)	Raport privind săpătura arheologică de salvare Alba Iulia – str. Aurel Vlaicu, nr. 23, proprietar Stanciu Florin	III	2003	125
MOGA, Vasile (colab. C. Inel)	Raport privind săpătura arheologică de salvare Alba Iulia – str. Republicii, nr. 66, finanțator SC Rompetrol Downstream SA București	III	2003	126-127
MUNTEAN, Teodor	Descoperiri monetare pe șantierul arheologic de la Alba Iulia – curtea Universității	IX	2009	83-88
MUREȘAN, Angela	Colecția de monede medievale “Prof. Alexandru Borza”	IV	2004	228-234
NICULESCU, A. S. (colab. A. Dragotă, M. Breazu, C. M. Urian, I. Băbuț, A. P. Breazu)	Tipuri de brățări în cimitirele de secol X-XI	III	2003	89-112
NIȚOI, Anca (colab. A. Dragotă, V. Deleanu, C. M. Urian, I. Băbuț, A. Nițoi, V. Ștefu, D. S. Brânda)	Săpături de salvare în cimitirul de la Alba Iulia – str. Arhimandrit Iuliu Hossu (fostă Brândușei)	II	2002	38-57
NUȚIU, Raluca Ramona (colab. V. Rusu-Bolindeț, I. Barbu)	Raport preliminar privind rezultatele cercetărilor arheologice de la Alba Iulia, str. Munteniei, nr. 15-17, sediul guvernatorului consular al celor trei Dacii, campania 2003	III	2003	128-131
OARGĂ, Cristina (colab. C. Dima)	Descoperiri Coțofeni din periegheză la Șeușa și Drîmbar (jud. Alba)	IV	2004	49-62
OLEA, Valer (colab. C. Inel, M. Drîmbărean)	Piese romane de patrimoniu în bisericile de pe Văile Ampoiului și Almașului	III	2003	70-75
OLOG, Adrian Cosmin	Monumente funerare din pistră descoperite în necropola romană de la Apulum – Dealul Furcilor	X-XI	2011	49-58
OTA, Radu	Controverse privind proveniența celebrei lupoaiice de pe Capitoliu și a gemenior	IV	2004	102-104
OTA, Radu	O nouă statueta a lui Hercules descoperită la Apulum	V-VI	2006	47-52

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
OTA, Radu	Venus din Apulum	V-VI	2006	53-58
OTA, Radu (colab. V. Deleanu)	Piese arheologice inedite descoperite la Apulum	IV	2004	87-91
OȚA, Silviu (colab. A. Dragotă, G. Ducman)	Piese din colecțiile MNIR, provenite din descoperiri de caracter funerar, din Transilvania și Crișana (secolele X-XII)	V-VI	2006	75-120
PAUL, Iuliu (colab. A. Ursuțiu și G. T. Rustoiu)	Sondaje arheologice la Micești Cigașe, județul Alba	II	2002	9-24
PAUL, Iuliu (colab. M. Ciută, G. T. Rustoiu, P. Mazăre, C. Florescu, M. Gligor)	Raport asupra rezultatelor săpăturii de salvare efectuate în cadrul sitului arheologic de la Alba Iulia – Lumea Nouă, punctul “Ferma Romano-Catolică”	II	2002	127-130
PAUL, Iuliu (colab. M. Gligor, C. Florescu)	Raport asupra săpăturilor de eliberare de sarcină istorică efectuate în situl arheologic de la Alba Iulia – <i>Lumea Nouă</i>	III	2003	114-117
PAUL, Iuliu (colab. M. Gligor, C. Florescu)	Cercetări arheologice preventive efectuate pe teritoriul județului Alba în anul 2004	IV	2004	138-146
PAVEL, Ion (colab. Gh. Anghel)	Conacul Barcsay (comuna Săliște, județul Alba). Scurt istoric	VII-VIII	2008	307317
PAVELESCU, Amalia	Medalion Maria Poienaru-Diac	III	2003	255-261
PAVELESCU, Gheorghe	Jurnalul poetic de la Tărtăria	V-VI	2006	391-396
PETRESC, Dorin	Atașamentul istoricului Iacob Radu față de științele auxiliare ale istoriei. Preocupări pentru arhivistică: organizarea și punerea în valoare științifică a arhivelor confesionale greco-catolice din diecezele Lugoj și Oradea	VII-VIII	2008	211-219
PETROV, Gheorghe (colab. P. Scrobotă)	Cercetările arheologice de la Lopadea Veche, Com. Mirăslău, Jud. Alba – Ruina bisericii medievale românești – Campaniile 1995-1996, 2002	II	2002	147-149
PETROV, Gheorghe (colab. P. Scrobotă)	Biserica <i>Adormirea Maicii Domnului</i> din Livezile, jud. Alba – raport preliminar de cercetare arheologică	III	2003	139-141
PINTER, Zeno K. (colab. A. Dragotă, G. T. Rustoiu, I. M. Țiplic, M. Drîmbărean)	Considerații pe marginea necropolei de la Gâmbaș (secolul X)	IX	2009	91-104
PLANTOS, Cristinel (colab. A. Țuțuianu)	The Popular Architecture within the Ampoi Valley	III	2003	247-254
PLANTOS, Cristinel (colab. C. I. Popa)	Noi precizări asupra locuirilor dacice de la Inuri – “Piatra cu stânjenu” și împrejurimi	IV	2004	76-86

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
PLANTOS, Cristinel (colab. C. I. Popa, V. Deleanu)	Raport privind cercetările arheologice de la Cetea (com. Galda de Jos, jud. Alba)	IV	2004	147-149
PLANTOS, Cristinel (colab. B. Daisa Ciută)	Date noi obținute în urma analizării unor macroresturi vegetale provenite din cetatea dacică de la Căpâlna (jud. Alba)	V- VI	2006	133-139
PLANTOS, Cristinel (colab. C. I. Popa, E. Kolbe, Th. Rab- silber, V. Deleanu, R. Totoianu, V. Ștefu)	Raport de cercetare arheologică pe șantierul Cetea – La pietri. Campania 2005	V- VI	2006	181-191
POPA, Cristian Ioan	Descoperiri postromane pe Valea Cugirului	I	2001	110-123
POPA, Cristian Ioan	Monumente comemorative închinat luptei de la 1479 ridicate pe Câmpul Pâinii	I	2001	202-206
POPA, Cristian Ioan	În legătură cu câteva descoperiri Bodrogheresztúr	III	2003	8-15
POPA, Cristian Ioan	Colecția de antichități a prof. Petru Balint (Alba Iulia)	III	2003	49-69
POPA, Cristian Ioan	Descoperiri din Epoca Fierului la Petrești – Groapa Galbenă	IV	2004	63-75
POPA, Cristian Ioan	A Possible Scythian Burial at Hărău (Hunedoara County)	IX	2009	45-49
POPA, Cristian Ioan (colab. R. Totoianu)	Date noi asupra locuirilor umane de la Sebeș - Podul Pripocului (jud. Alba)	I	2001	33-54
POPA, Cristian Ioan (colab. G. T. Rustoiu, P. Popovici)	Două noi piese de plastică preistorică	IV	2004	36-48
POPA, Cristian Ioan (colab. C. Plantos)	Noi precizări asupra locuirilor dacice de la Inuri – “Piatra cu stânjenu” și împrejurimi	IV	2004	76-86
POPA, Cristian Ioan (colab. C. Plan- tos, V. Deleanu)	Raport privind cercetările arheologice de la Cetea (com. Galda de Jos, jud. Alba)	IV	2004	147-149
POPA, Cristian Ioan (colab. G. Bou- negru, P. Mihai)	Raport asupra săpăturii de salvare de la Alba Iulia – str. Brândușei, f. n.	IV	2004	150-155
POPA, Cristian Ioan (colab. G. Bounegru)	Raport asupra săpăturii de salvare de la Alba Iulia – str. Oborului, nr. 12 A	IV	2004	165-170
POPA, Cristian Ioan (colab. P. Mi- hai, G. Bounegru)	Raport asupra săpăturii de salvare de la Alba Iulia – b-dul Horea, nr. 22	IV	2004	207-216
POPA, Cristian Ioan (colab. M. S. Benga)	Un vas roman paleocreștin de la Apulum	V- VI	2006	59-67

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
POPA, Cristian Ioan (colab. C. Plantos, E. Kolbe, Th. Rabsilber, V. Deleanu, R. Totoianu, V. Ștefu)	Raport de cercetare arheologică pe șantierul Cetea – <i>La pietri</i> . Campania 2005	V-VI	2006	181-191
POPESCU, Octavian (colab. F. Martis, C. L. Fântâneau)	Utilajul litic șlefuit din vechea colecție a Muzeului Unirii Alba Iulia	IX	2009	25-43
POPOVICI, Panteimon (colab. C. I. Popa și G. T. Rustoiu)	Două noi piese de plastică preistorică	IV	2004	36-48
POPOVICI, Vlad	Organizarea politică a românilor în comitatul Alba de Jos, reflectată în documente de arhivă (1881-1896)	X-XI	2011	81-96
PORUMB, Marius	<i>Patrimonium Apulense</i> – un demers necesar	VII-VIII	2008	7-8
PURCAR-RUSTOIU, Ioana	Însemnările preoților din Lancrăm în registrele matricole	I	2001	163-173
PURCAR-RUSTOIU, Ioana	Zugravii din Laz (jud. Alba) în surse arhivistice	II	2002	199-229
RABSILBER, Thorsten (colab. C. I. Popa, C. Plantos, E. Kolbe, V. Deleanu, R. Totoianu, V. Ștefu)	Raport de cercetare arheologică pe șantierul Cetea – <i>La pietri</i> . Campania 2005	V-VI	2006	181-191
RADU, Sorin	Critica votului universal în România în anii democrației parlamentare (1919-1937)	V-VI	2006	369-377
ROȘU, Victor Tudor	Spațiul istoriei românești în istoriografia de la mijlocul secolului al XIX-lea. Studiu de caz: Augustin Treboniu Laurian	V-VI	2006	307-322
ROȘU, Victor Tudor	August Treboniu Laurian: traseele unei exegeze	VII-VIII	2008	183-210
ROȘU, Victor Tudor	Documentee Unirii – o posibilă revalorificare	IX	2009	357-365
ROȘU, Victor Tudor	Românii din Transilvania în “Marele Război” și ideea de eroism	IX	2009	455-465
ROTCHE, Andreea	Aspecte ale relației Mitropoliei Greco-Catoice de Alba Iulia și Făgăraș cu Sfântul Scaun în perioada interbelică	IX	2009	475-485
ROTCHE, Andreea	Asociații ale laicilor în provincia mitropolitană de Alba Iulia și Făgăraș	X-XI	2011	97-106
RUSTOIU, Gabriel	Așezarea de la Oarda-Dublihan (mun. Alba Iulia)	I	2001	55-70

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
RUSTOIU, Gabriel T.	Raport preliminar privind cercetările arheologice de la Alba Iulia – Apulum II – sector: Dealul Furcilor – fără nume de stradă	II	2002	140-141
RUSTOIU, Gabriel T. (colab. I. Paul, A. Ursuțiu)	Sondaje arheologice la Micești Cigașe, județul Alba	II	2002	9-24
RUSTOIU, Gabriel T. (colab. I. Paul, M. Ciută, G. T. Rustoiu, P. Mazăre, C. Florescu, M. Gligor	Raport asupra rezultatelor săpăturii de salvare efectuate în cadrul sitului arheologic de la Alba Iulia – Lumea Nouă, punctul “Ferma Romano-Catolică”	II	2002	127-130
RUSTOIU, Gabriel T. (colab. R. Cioabanu)	Raport preliminar privind săpăturile arheologice de salvare de la Alba Iulia – Apulum II – Dealul Furcilor – fără nume de stradă	II	2002	135-136
RUSTOIU, Gabriel T. (colab. R. Cioabanu)	Raport preliminar privind săpăturile arheologice de la Alba Iulia – Apulum II – “Dealul Furcilor” – str. Izvor, f. n.	II	2002	137-138
RUSTOIU, Gabriel T. (colab. V. Moga)	Raport preliminar privind cercetările arheologice de la Alba Iulia – Apulum II – str. 1 Decembrie 1918, nr. 30	II	2002	141
RUSTOIU, Gabriel T. (colab. A. Dragotă)	Un mormânt medieval timpuriu cu monedă antică perforată de la Alba Iulia – Profi	III	2003	79-88
RUSTOIU, Gabriel T. (colab. R. Cioabanu)	Șantierul arheologic de la Alba Iulia – Dealul Furcilor	III	2003	124
RUSTOIU, Gabriel T. (colab. A. Dragotă)	Raport privind cercetările executate pentru descărcarea de sarcină arheologică a terenului din str. Calea Moșilor, f. n. (obiectiv: complex comercial – beneficiar SC Profi Rom Food SRL Timișoara)	III	2003	132-133
RUSTOIU, Gabriel T. (- colab. - C. I. Popa, P. Popovici)	Două noi piese de plastică preistorică	IV	2004	36-48
RUSTOIU, Gabriel T. (colab. A. Dragotă, V. Deleanu, C. Cordoș, M. Crișan, C. M. Urian, A. Kudler)	Necropola medievală timpurie de la Alba Iulia, str. Brândușei (III)	IV	2004	217-220
RUSTOIU, Gabriel T. (colab. A. Dragotă, V. Deleanu, A. Kudler, C. M. Urian, A. D. Mătiș)	Săpăturile arheologice preventive din necropola medievală timpurie de la Alba Iulia – str. Brândușei (campania 2005)	V-VI	2006	237-240

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
RUSTOIU, Gabriel T. (colab. A. Drago-tă, Zeno K. Pinter, I. M. Țiplic, M. Drîmbărean)	Considerații pe marginea necropolei de la Gâmbaș (secolul X)	IX	2009	91-104
RUSTOIU, Ioana	Icoane de Laz din patrimoniul bisericii "Adormirea Maicii Domnului" – Cărpiniș, com. Gârbova (jud. Alba)	III	2003	237-246
RUSTOIU, Ioana Gabriela	Inventare de bunuri ale parohiilor protopopiatului Ortodox Sebeș (1854-1872)	IV	2004	271-309
RUSTOIU, Ioana	Un zugrav al Lazului, Ioan Morar	IV	2004	361-391
RUSTOIU, Ioana	Edificarea bisericii ortodoxe "Pogorârea Sfântului Duh" din Vinșu de Jos. Disputa unei jumătăți de secol	V-VI	2006	323-343
RUSTOIU, Ioana	Protopopiatul Ortodox Alba Iulia între 1865 și 1872	IX	2009	391-426
RUSTOIU, Ioana (colab. A. D. Zecheru)	Protopopiatul Ortodox Lupșa la 1872	IX	2009	123-154
RUSU-BOLINDEȚ, Viorica	Raport preliminar de cercetare arheologică privind șantierul Alba Iulia – str. Munteniei, nr. 15-17 (sediul guvernatorului consular al celor trei Dacii) în campania anului 2002	II	2002	131-132
RUSU-BOLINDEȚ, Viorica (colab. I. Barbu, R. R. Nuțiu)	Raport preliminar privind rezultatele cercetărilor arheologice de la Alba Iulia, str. Munteniei, nr. 15-17, sediul guvernatorului consular al celor trei Dacii, campania 2003	III	2003	128-131
SÂRBU, Aneta	Aspecte privind Muzeul Municipal Sebeș	I	2001	215-234
SÂRBU, Aneta	Aspecte ale activității culturale sebeșene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX	II	2002	178-182
SÂRBU, Aneta	Ioan Micu Moldovan – personalitate a culturii române	III	2003	206-209
SCROBOTĂ, Paul	O posibilă biserică fortificată la Mirăslău, județul Alba – monument medieval dispărut	V-VI	2006	121-126
SCROBOTĂ, Paul (colab. Gh. Petrov)	Cercetările arheologice de la Lopadea Veche, Com. Mirăslău, Jud. Alba – Ruina bisericii medievale românești – Campaniile 1995-1996, 2002	II	2002	147-149
SCROBOTĂ, Paul (colab. Gh. Petrov)	Biserica <i>Adormirea Maicii Domnului</i> din Livezile, jud. Alba – raport preliminar de cercetare arheologică	III	2003	139-141
SCROBOTĂ, Paul (colab. D. Marcu Istrate)	Cahle medievale din Transilvaia în colecția Muzeului din Aiud	III	2003	143-159
SIMINA, Nicolae Marcel	Karl Haldenwang – precursor al arheologiei în Transilvania	I	2001	124-131

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
SIMINA, Nicolae Marcel	Locuința din secolele XI-XII de la Lancrăm- “Glod”	II	2002	96-111
SIMION, Constan- tin Adrian	Biserica Ortodoxă Română și spațiul social- politic în primul deceniu post-comunist	IX	2009	257-272
STAN, Raluca	Pe urmele preoților, în căutarea istoriei	X- XI	2011	71-80
STÎNEA, Carmen	Prima carte de citire modernă românească din Transilvania: <i>Preatenul sau voitoriul de bine al pruncilor ...</i> , Sibiu, 1837	VII- VIII	2008	159-166
SUCIU, Viorica	Colecția monetară a episcopului romano-catolic de Alba Iulia S. A. Stojka	VII- VIII	2008	237-264
SZÖCS, Péter Levente (colab. D. Marcu Istrate, A. Istrate, D. Tănase)	Raport preliminar de cercetare privind șantierul Alba Iulia – Catedrala Romano-Catolică și Palatul Episcopal – Str. Mihai Viteazul nr. 21 – Campania anului 2002	II	2002	146-147
SZTÁNCS, Diana Maria (colab. C. Beldiman, M. Ciută)	Contribuții la cunoașterea patrimoniului arheologic mobil apulens: podoabe din materii dure animale descoperite în așezarea aparținând culturii Coțofeni de la Șeușa-“Gorgan”	V- VI	2006	9-28
ȘTEFU, Viorel (co- lab. A. Dragotă, V. Deleanu, C. M. U- rian, A. Nițoi, I. Bă- buț, D. S. Brânda)	Săpături de salvare în cimitirul de la Alba Iulia – str. Arhimandrit Iuliu Hossu (fostă Brândușei)	II	2002	38-57
ȘTEFU, Viorel (co- lab. C. I. Popa, C. Plantos, E. Kolbe, Th. Rabsilber, V. Deleanu, R. Toto- ianu)	Raport de cercetare arheologică pe șantierul Cetea – La pietri. Campanie 2005	V- VI	2006	181-191
ȘTIRBAN, Alexandru	Conservarea preventivă a colecțiilor românești de carte veche – o problemă în actualitate	I	2001	241-252
ȘTIRBAN, Sofia	Promovarea activității de salvare, conservare și restaurare a patrimoniului cultural-național bibliofil prin mijloace multimedia	I	2001	238-240
TATAI-BALTĂ, Cornel (colab. T. Goronea)	Palatul Apor. Analiză istorico-arhitecturală / Apor Palace. Historica-Architectural Analysis	VII- VIII	2008	319-343
TATĂR, Árpád	Un idol antropomorf aparținând culturii Coțofeni, aflat în colecția Orosz Endre din Cluj	V- VI	2006	29-34
TĂNASE, Daniela (colab. D. Marcu Istrate, A. Istrate, P. L. Szöcs)	Raport preliminar de cercetare privind șantierul Alba Iulia – Catedrala Romano-Catolică și Palatul Episcopal – Str. Mihai Viteazul nr. 21 – Campania anului 2002	II	2002	146-147
TIMOFAN, Anca	Un taler de balanță roman descoperit în Colonia Aurelia Apulensis	IX	2009	57-64

<i>autorul</i>	<i>titlul</i>	<i>vol.</i>	<i>anul</i>	<i>pagini</i>
TINCU, Sorin (colab. I. Al. Bărbat)	Câteva opinii asupra unor unelte preistorice de minerit	IX	2009	11-23
TOTOIANU, Radu	Descoperiri de tip Igrîța din bazinul râului Sebeș	I	2001	82-91
TOTOIANU, Radu	Elemente de chirurgie empirică în medicina pastorală din zona Sebeșului (jud. Alba)	II	2002	252-259
TOTOIANU, Radu	Un luptător pentru desăvârșirea unității naționale a românilor, preotul Ioachim Totoianu din Micești	III	2003	227-235
TOTOIANU, Radu	Spațiul și calendarul pastoral al mărginenilor Sebeșului	IV	2004	339-360
TOTOIANU, Radu	Un document inedit cu privire la biserica și parohia greco-catolică din Sebeș (jud. Alba)	V-VI	2006	359-367
TOTOIANU, Radu	Implicații ale vieții pastorale în cadrul principalelor sărbători de peste an	V-VI	2006	379-390
TOTOIANU, Radu	Contribuții cu privire la creditele și asigurările agricole în zona Sebeșului la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX	IX	2009	163-172
TOTOIANU, Radu (colab. C. I. Popa)	Date noi asupra locuirilor umane de la Sebeș - Podul Pripocului (jud. Alba)	I	2001	33-54
TOTOIANU, Radu (colab. C. I. Popa, C. Plantos, E. Kolbe, Th. Rabsilber, V. Deleanu, V. Ștefu)	Raport de cercetare arheologică pe șantierul Cetea – La pietri. Campania 2005	V-VI	2006	181-191
TUDOR, Victoria	Mărci înregistrate în județul Alba în perioada interbelică	X-XI	2011	119-124
TUȚULESCU, Ion (colab. C. L. Fântâneanu)	Câteva contribuții la istoricul cercetărilor așezărilor fortificate sin Prima Vârstă a Fierului din spațiul intracarpatic și Banat	VII-VIII	2008	59-68
ȚIPLIC, I. Marian (colab. A. Dragotă, G. T. Rustoiu, Zeno K. Pinter, M. Drîmbărean)	Considerații pe marginea necropolei de la Gâmbaș (secolul X)	IX	2009	91-104
ȚUȚUIANU, Adriana	Simbolistica apei și obiceiurile de la naștere	IV	2004	333-338
ȚUȚUIANU, Adriana	Modul de viață în comuna Lopadea Nouă (jud. Alba)	IX	2009	367-379
ȚUȚUIANU, Adriana (colab. C. Plantos)	The Popular Architecture within the Ampoi Valley	III	2003	247-254
URIAN, Cosmin Marcel (colab. A. Dragotă, V. Deleanu, I. Băbuț, A. Nițoi, V. Ștefu, D. S. Brânda)	Săpături de salvare în cimitirul de la Alba Iulia – str. Arhimandrit Iuliu Hossu (fostă Brândușei)	II	2002	38-57

autorul	titlul	vol.	anul	pagini
URIAN, Cosmin Marcel (colab. A. Dragotă, V. Deleanu, A. Nițoi, I. Băbuț, C. Cioancă, D. S. Brânda)	Necropola medieval-timpurie de la Pîclișa, mun. Alba Iulia (secolul al XI-lea)	II	2002	58-95
URIAN, Cosmin Marcel (colab. A. S. Niculescu, M. Breazu, I. Băbuț, A. P. Breazu)	Tipuri de brățări în cimitirele de secol X-XI	III	2003	89-112
URIAN, Cosmin Marcel (colab. A. Dragotă, G. T. Rustoiu, V. Deleanu, C. Cordoș, M. Crișan, A. Kudler)	Necropola medievală timpurie de la Alba Iulia, str. Brândușei (III)	IV	2004	217-220
URIAN, Cosmin Marcel (colab. A. Dragotă, G. T. Rustoiu, V. Deleanu, A. Kudler, A. D. Mătiș)	Săpăturile arheologice preventive din necropola medievală timpurie de la Alba Iulia – str. Brândușei (campania 2005)	V-VI	2006	237-240
URSUȚIU, Adrian (colab. I. Paul, G. T. Rustoiu)	Sondaje arheologice la Micești Cigașe, județul Alba	II	2002	9-24
VANCEA, Paul Daniel	Aspecte privind contribuția românilor de pe meleagurile Albei în realizarea actului istoric de la 1 Decembrie 1918	IX	2009	467-474
WOLLMANN, Volker	Zur technischen Ausstattung der karlsburger Sternwarte (<i>Specula</i>) aus dem Jahre 1797	IX	2009	287-301
ZECHERU, Alexandra Dana	Învățămintul primar greco-catolic în județul Alba la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX	IV	2004	312-320
ZECHERU, Alexandra Dana	Situația materială a parohiilor greco-catolice din Protopopiatul Alba Iulia, reflectată în protocoalele vizitelor canonice la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX	V-VI	2006	351-357
ZECHERU, Alexandra Dana (colab. I. Rustoiu)	Protopopiatul Ortodox Lupșa la 1872	IX	2009	123-154

Tipar offset:
S.C. "ALTIP" S.A. Alba Iulia
Str. Dimitrie Cantemir 2A
Tel. 0258/811047, 0258/811744
E-mail: altip@alba.rdsnet.ro;
www.altip.ro

Editura "ALTIP"
www.altip.ro

ISSN 1582-9588